

7.

Ivan Prijatelj:

Leto 1868. v slovenski literaturi.

Želja, da bi se med slovenskim občinstvom vzbudilo več »pravilnega estetičnega razumevanja literarnih proizvodov«, nego so ga imeli groboutilitaristični »Staroslovenci«, je vodila Jurčiča, ko je kot ljubljanski osmošolec o Veliki noči 1865 v družbi s sošolcema Celestinom in Marnom izdal prvi »mladoslovenski« almanah »Slovensko vilo«. Da dokaže, kakega pomena je dobra beletristika tudi v narodnokulturnem in celo narodnopolitičnem oziru, je bil isti Jurčič pričel v Janežičevem »Glasniku« 1865—1866 priobčevati sestavke o »literarnih rečeh« in o tem, »kaj je prav za prav lepoznanstvo«. Na Dunaju si je Jurčič pridružil v svetovnih literaturah verziranega Stritarja. Da prodereta »trnjevo ograjo« okorelega konservatizma in patrijarhaličnega kampanilizma »staroslovenskih« prvakov, da dokažeta, da slovenska literatura ni tako neznatna, da bi jo mogel kak ošabni kranjsko-nemški grof ravno odnesti v žepnem robcu, ter da pokažeta tudi lastnemu narodu, kaj je njegov genij »dozdaj storil na literarnem polju«, sta pričela Jurčič in Stritar l. 1866. izdajati »Klasje«, prvo zbirko slovenskih klasikov, ki je imela biti opremljena z estetično-kritičnimi uvodi, v katerih naj bi se kazalo, »kaj je dobro, kaj slabo« v dotedanji slovenski literaturi. Za pomočnika pri tej pomembni izdaji sta si pridobila Levstika, moža, ki je l. 1858. pri-

mitivnim »Staroslovencem« »prvi skalil žalostni, duhomorni mir« z znamenitim klicem po literarni kritiki, »prvi začel ,rešetati' pri nas, ločiti zrnje od plev«, moža, čigar učenca sta bila oba, Jurčič in Stritar.¹ Pogumno trojico je zbodla »trnjeva ograja« v podobi Bleiweis-Svetčeve kritike prvega (in edinega) zvezka »Klasja«, čigar založnik je povrhu še faliral. Levstik je svoja mlajša tovariša bodril, naj se spustita v odkrit boj s »trnjevo ograjo« najprej sama, nakar jima je hotel tudi on priteči na pomoč. Stritar pa se je odločil za drugi postopek. Sklenil je zbrati in si vzgojiti večjo literarno četo in je v to svrho skromno dunajsko, v jeseni l. 1865. po Jurčiču ustanovljeno »literarno društvo« v začetku l. 1867. pod imenom »M l a d i k a« preosnoval naravnost v nekako slovensko literarno visoko šolo, v kateri se je izkazal sam za izvrstnega literarnega pedagoga.

To literarno društvo je Stritar preosnoval na ta način, da je sprejemalo v presojo literarne prispevke tudi od vnanjih članov. Eden izmed prvih gostov, ki je poslal svoje pesmi pred sodbo tega tribunala, je bil ljubljanski osmošolec Fran Levec. Storil je to preko društvenega rednega člana Frana Celestina. Iz pismene odgovora, ki ga je Levec prejel od Celestina, lahko povzamemo nekaj podatkov o preosnovi tega društva, katero je v tem času dobilo tudi svoje posebno ime »Mladjika«. V tem imenu se je kakor v vidnem ščitu manifestirala ideologija »M l a d o slovenstva«. To Celestinovo pismo Levcu se glasi:

»Dragi prijatelj!

Ali si dobil moje pismo, ki sem ga oddal v četrtek [ne ohranjeno]? Pisal sem Ti, da Ti bo Stritar pisal, in tu imaš njegovo pismice. Bral je danes prvi del ex offo in je izročil meni nezapečateno, da naj ga pošljem, rekoč, da ne ve adrese. Prevzel sem rad.

¹ Prim. mojo razpravo o »Klasju« v »Časopisu za slov. jezik, književnost in zgodovino« VI. in VII.

To je literarno društvo, ki smo ga krstili danes teden, potem ko je ubogo revče bilo dolgo nekrščeno, in mu dali ime 'Mladika'. Kako Ti je všeč? Nismo mogli dobiti boljšega. Takrat po literarnem društvu smo šli v krčmo do osmih, in domov grede je zopet tožil Stritar, da nikakor ne dobi Krekovich pesmi, ki bi jih zelo potreboval za svoje liste za 'Glasnika', ker ga Janežič vedno prosi. Omenil sem mu, da bi jih nemara Ti dobil. Prosim Te torej prav lepo, dobođi Krekove pesmi, kakor jih moreš, ker sila je velika. Denarje Ti bo Stritar brž poslal. Pošlji pa name ali pa na Stritarja brž ko moreš. Lepo prosim! Tu jih nima nobeden. Levstiku je že davno pisal Jurčič zanje, pa ni odgovora ni knjige.

V naglici zvečer ob 11. uri 27. jan. 1867.

Tvoj

France.«²

V tem Celestinovem dopisu omenjeno prvo Stritarjevo pismo Levcu se nam je ohranilo. Naj ga navedem v celoti, da se iz njega razvidi, kako je Stritar vršil v imenu »literarnega društva Mladike« svoj posel oficijelnega literarnega kritika društva:

»Spoštovani gospod!

Slovensko literarno društvo Dunajsko mi je izročilo Vaše pesmi v pregled. V njegovem imenu torej Vam poročam o kratkem svoje misli o poslanem donesku.

Narprej Vam moram povedati, da so bile, ko sem jih bral v zboru, vsemu društvu, kakor se je videlo in slišalo, prav všeč.

Zdi se mi, da bom tudi društva misli izgovoril, ko Vam pravim, da je človeku, ki sliši Vaše pesmice, že precej to všeč, da niso take, kakor jih je zdaj vajen brati po naših časnikih. S tem mislim reči zlasti tó: Poslane Vaše pesmice se ne zibljejo v tisti neslani sentimentalnosti, ki se prilega kakor osladni sirop zdravemu gerlu in želodcu.

Misli v njih so naravne, sploh umljive in določne; človek vé, kaj hočete, in rád gre z Vami. Drugo pa je tó, kar se tudi po navadi ne nahaja pri naših mladih pesnikih, namreč, da imate jezik toliko v oblasti, da tudi naravno poveste kar mislite, brez ovinkov in okoslišev, brez posiljenih trópov in napačnih podób.

Vérz Vam gladko tēče, rima je čista, naravna. Z eno besedo: Vaše pesmice so zdrave, naravne, nič ni v njih posiljenega, zvitega.

² Original v Levčevi zapuščini v mestnem arhivu ljubljanskem.

Kar se tiče njene estetične vrednosti, gredó po versti, le predzadnjo bi jez postavil za zadnjo!

Lit. društvo je ta Vaš prvi donesek z veseljem prejelo, in Vas vabi „pošt. gospod! da kmalu zopet in če je mogoče, redno pošiljate družih enacih doneskov.

Na Dunaji 26. Jan. 1867.

V društvenem imenu

Stritar.

Dovolite, gosp! da Vam nekoliko besedi dostavim v svojem imenu,

Ko bi bil kdo z Vami o meni govoril, gotovo Vam bi bil narprej rekel, da moja navada ni hvaliti, ali pa celo prilizovati se komur si bodi. Vendar Vam bom rekel, da so Vaše pesmice, nekaj časa je že, kakor pravimo „mojo pozornost izbudile“ z nekakim posebnim veseljem sem jih bral (mislim da v Glasniku) — tako da sem jel popraševati po Vašem imenu. Obširneje bi z Vami govoril o tej reči — pa namesto tega berite, če Vas je volja tiste spise, ki sem jih začel v Glasniku pisati o naši liriki. Morebiti bi si vtegnili iz njih kaj povzeti v lastno rabo; saj učiti se moramo vsi — kar nas je; še stari Solon pravi: Γεράσσω δ' αἰεὶ πολλὰ διδασκόμενος.

Serčno Vas pozdravljam

Vaš

vđani

Stritar.«²

Da dobimo nazorno sliko o tem, kako je živel ta »mladoslovenska« dijaška družbica v imenovanem dunajskem slovenskem literarnem društvu, kako se je v osebah nekaterih članov — zlasti Jurčiča — v letu rojstva dualizma zanimala za aktualna politična vprašanja, kako je snovala svoja literarna dela, navedimo tu pismo, ki ga je dne 2. febr. 1867 pisal Jurčič svojemu prijatelju osmošolcu Levcu z Dunaja v Ljubljano:

»Dragi moj!

Nisem še dobil denarja, ergo nefrankirano pismo. — Vese! sem bil, da vendar nisi pozabil, da sem tukaj in da sem — kakor si mislim v svojem egoizmu — poštena duša kakor Ti, čeravno ne brez slabosti in sence. Vesel sem bil Tvojega pisma [neohranjenega]

tembolj, ker mi marsikaj pove o Ljubljani in Kranjcih, ki so zares več vredni, kakor bi jim prisodil.³ Snoči smo ga kakih 15 bokalov na zdravje kranjskih kmetov in celo — na zdravje farško in Bleiweisovo, se ve ne brez rezervacije. Farji so priprežni konji, ki so nam speljali voz do vrhu klanca. Dajmo jim torej torbo ovsa za trud. Pa ni samo pri vas boja, tudi tu ga imamo, boj hud in strasten in sicer v svojem akademičnem ‚Leseverein‘. Gre nam Slovanom za bitje in nebitje, in to je dovolj, da si moreš misliti, kako se brani mo z rokami in nogami. Duh današnjega časa se je pokazal tudi tukaj. Narodnost je parola! Nemci bi radi napravili specifično nemški ‚Verein‘, ki bi izgubil svojo kozmopolitično in mednarodno barvo, radi bi nas izpehali ven in delajo konsekvantno, kategorično. Odkraja nismo vedeli, kam pes tace molí. Prišlo je vprašanje na dan, ali se smejo tudi tehniki pridružiti k nam. Pri občnem zboru nas je samo 24 izmed 200 navzočih glasovalo proti, in ti skoraj vsi samo Slovenci, kateri so se mi dali obdelati in si dopovedati, da si grob kopljemo, če glasujemo za tehniko, kjer so skoraj sami Nemci in židje. Več Slovencev je bilo za. Ti so dejali, da smo mi pesimisti, neliberalni in netolerantni. Ali predvčerajšnjim se je pokazalo, da smo mislili prav, marsikomu so se odprle oči. Na občnem zboru je stopil na noge Nемеc in nasvetoval, naj pošlje akademični ‚Leseverein‘ prof. Ungeru deputacijo in adresu, ker je govoril pri volitvi za deželni zbor za februarško ustavo. Slovanov večji del ni bilo v seji, kakih 15 Slovencev in toliko Hrvatov. Mi smo povedali, da naj se ne podaja čitalnica na politično polje, zakaj tu se dvojimo. Protestirali smo, in ko so nas preglasovali, smo vstali in korakali iz dvorane. Oni so vpili za nami in žvižgali. Drugi dan polni prostori v ‚Leseverein‘. Strašan prepír, šum in hrum, Slovani na eni, Nemci na drugi strani. Pravijo, da smo mi manjšina, da se moramo podvreči, trdijo, da je univerza nemška, ergo da moramo mi biti Nemci, če smo tam itd. Mislili smo izstopiti, zdaj pa smo sklenili, da ne; da se bomo nalašč zajedli v ‚Leseverein‘ kakor uši, da se bomo branili in rajši delali, da ves ‚verein‘ vzame hudič, preden se podamo. Slovencev nas je vpisanih kakih 30. Med vsemi opozicionalci smo najmogočnejša stranka, ker gremo kompaktno vkup in smo povsod, če nas je treba, ali ne. Slovani se ravno zaradi tega boja vedno bolj vpisujejo, tako tudi Nemci. Ne vem, kaj bo konec. Fanatizem sem bil že skoro do čistega izgubil, zdaj me je obšel zopet, ko vidim, da so nasproti hudiči. Ravnokar prihajam iz krčme, kjer nas je bilo Slovanov kakih 50, da smo posvetovali svojo taktiko. Prihodnji torek

³ Jurčič tu namiguje na prve državnozbornske volitve l. 1867., pri katerih so bili Slovenci na Kranjskem volili tako impozantno in kompaktno federalistično.

je zopet občni zbor, takrat bo zanimivo. Naša in ona stranka pride v popolnem številu, na obeh krajih razkačenje, huda kri.

Pa morda Te dolgočasim. Naj Ti odgovorjam na Tvoja vprašanja. Kako se mi godi? Nu, dozdej še predobro, ali naprej bo — že kako. Ni pridno, če ima človek kredit. Jutri dobim nekaj borov, pa komaj za dolgove. In potlej zopet dolgove delati? — slabo to. Kaj bo konec? Pijem slabo, samo enkrat sem bil še Boga poln — tudi slabo to! Deseti brat je že pri Janežiču, Mislim, da ga boste kmalu dobili v roke v milostno sodbo ali hudo. Spravil sem se že na drugi roman, 6 pol ga je že, naslova še nima. Precej dolg bo ta moj novorojenec. Če Janežič ne bo več izdajal ‚Cvetja‘, izkušal ga bom posiliti kakemu založniku, če se bo dal kdo opehariti. S subskripcijo bi menda ne bilo nič, in težavno je, ker bi moral plačati pol denarja tiskarju naprej, kar je suhim možem kakor meni nemogoče.⁴ Za poslednji poklon v Tvojem pismu pa se Ti zahvalim še zdaj. Le kmalu kaj pošlji za ‚Mladiko‘.⁵ In še Podmilšaka napravi. Ta mož ima nekaj. Kadar se izčisti v njem, bo tekla lepa voda. Da bi se le ne izpridil in ne zlezal v kuto, To bi bila smrt.

Da Slovenci Kluna pošljejo na Dunaj, to je hudič. Ne poznajo moža, — lump je, častilakomen. Značaja in patriotizma ima toliko ko Dežman, ali pa še manj.

Farjev smo dobili tudi lepo številce v zbor. Bog nas je požegnal ž njimi ko Bileam Izraelce z obema rokama. Naj bo, če je božja volja tako!

Dobro Ti bodi, pij in jej, *corrumpes puellas*, če nimaš več ljubice, itd.

Tvoj

Na Dunaji, 2. febr. 1867.

prijatelj

J Jurčič.

Pozdravi Celestino, če me še ni zgrešil. Knafllove štipendije bomo lovili šele okoli velike noči. Če bo količkaj soldov, ne bom hodil o veliki noči domov zdehat in dolg čas prodajat.⁶

Kakor se iz tega Jurčičevega pisma razvidi, je bil Jurčič, poznejši urednik »Slovenskega naroda«, že takrat skoraj toliko v politiki, kakor v literaturi. Drugegače Stritar. Temu možu, ki ni nikdar kazal posebnega

⁴ Jurčič ima tu v mislih svoj roman »Cvet in sad«.

⁵ Pri teh besedah ima Jurčič v mislih »literarno društvo«, ne pa še poznejšega almanaha tega imena, kakor sem mislil v uvodu »Stritarjeve antologije« str. 31.

nagnjenja do politike, pa je bila poezija in sploh literatura prva stvar, a po Jurčičevi iniciativi v pozni jeseni l. 1865. ustanovljeno dunajsko slovensko »literarno društvo« ter sedaj v januarju 1867 najbrž po Stritarjevi pobudi pod imenom »Mladika« obnovljeno literarno izobraževališče — glavna skrb. V društvu »Mladiki« si je Stritar l. 1867. ustanovil kot izraziti literarni pedagog — za kakršnega se je pri nas pozneje izkazal — nekako literarno stolico, s katere ni literarno izobraževal samo članov, ampak — kakor smo videli v Levčevem slučaju — tudi vnanje dopošiljatelje pesniških poizkusov. Podoba je, da je imel Stritar v tem društvu naravnost kritično-literarna predavanja, ki jih je začel z začetkom Novega leta 1867. priobčevati v Janežičevem »Slov. glasniku« pod naslovom »Česa je posebno treba našim pesnikom«. Kakor Levca je Stritar po vsej verjetnosti tudi druge dopošiljatelje pesniških proizvodov opozarjal na te svoje sestavke.

Ti Stritarjevi članki tvorijo začetek njegovih, pozneje tako vplivnih in znamenitih »Kritičnih pisem« in pomenijo takšno epoho v zgodovini slovenske poezije, kakor Stritarjev uvod v Prešerna.

V uvodnih besedah prvega sestavka, izišlega pod imenovanim prvim naslovom, je Stritar v prozornem nasprotju do Bleiweisa, zročega na poezijo z grobo-utilitarnega stališča, dvignil poezijo in umetnost na oni visoki piedestal, ki ga je takrat zavzemala pri drugih velikih kulturnih narodih: »Da si tako navdušen za poezijo in za umetnost sploh,« je pisal takoj v začetku na naslov fingiranega »mladega prijatelja«, »zavoljo tega te pač ne morem grajati jaz, ki vem iz lastne skušnje, koliko pravega, čistega veselja zajema človek iz tega neusahljivega vira: iz njega si krepi in oživlja hirajočo dušo, da mu je moč prenašati to pusto življenje.« Že v teh besedah se je izražal idealističen pedagog, preverjen, da je umetnost boljše vzgojeslovno in blažilno sredstvo, nego vse moralistične pridige. Raz-

ločno, a vendar neostentativno zoper Jeranovega so-
 mišljenika Marna, učitelja slovenščine na ljubljanski
 gimnaziji, in njemu podobne »staroslovenske« pedago-
 goge je nadaljeval: »Bogu bodi potoženo, da pri nas
 možjé, katerim je izročena mladost, tako slabo spozna-
 vajo to resnico, da tako malo vedó, káko blago moč
 ima umetnost do človeškega, zlasti pa do mladega srca;
 da ona bolje, kakor vse tiste njihove uboge ograje,
 varuje mladost in jej brani, da ne zagazi v mlake ter
 si ne oskruni in umaže duše in telesa!« — A poleg tega
 pedagoškega ozira ve Stritar v teh mladih letih še za
 drugi — pravzaprav prvi! — to je individualno-nagon-
 ski vir poezije, ko piše: »Prišli ti bodo časi, — če ti niso
 že — ko ti bo srce kipélo v prsih, da misliš, zdaj pa
 zdaj ti je mora razdjati; navdajala ti ga bo zdaj žalost,
 zdaj radost, zdaj hrepenenje, zdaj obup, naj ti bo dano,
 da ga, ko te misli zadušiti čut, izliješ v pesem — in
 ozdravljen boš.« A kakor vsake tehnike, tako se je
 treba tudi pesniške tehnike učiti, nadaljuje Stritar,
 svetujoč svojemu fingiranemu »mlademu prijatelju«:
 »Vadi se in uri, dokler je čas, da ti bo moč, kedar
 bo tréba, vsakemu čutilu dati pripravno lepo podobo,
 tako da ne bo le tebi, ampak tudi nam v veselje!«
 — »Kako naj se delajo pesmi,« izvaja Stritar dalje,
 »to učiti je težko, če ni nemogoče; kako pa naj se
 ne delajo, to kazati zdi se mi lahko delo, in mislim,
 da tudi koristno.« In nato zastavlja Stritar pero tam,
 kjer ga je bil popustil l. 1858. in 1859. Levstik v svojem
 znamenitem boju za kritiko in kamor ga je bil pozval
 sam Levstik, ko je prečitavši njegov uvod v Prešerna
 pisal Stritarju dne 13. apr. 1866: »Ne vém ga med nami
 človeka, kateri bi imel vse orodje, kar ga je treba kriti-
 karju, razen Tebe: estetičen tako izobražen čut, bistri
 um in znanje na vse strani.«⁶ Kakor da bi nadaljeval
 svojega učitelja Levstika, se tu vprašuje Stritar: »Kaj

* Prim. ČJKZ, VI., str. 158.

pa je korenina in vir žalostnega stanja naše poetične literature?« ter odgovarja: »... odkod torej to žalostno stanje, če ne odtod, da pri nas v teh rečéh ni nikakoršne sodbe! Kdor pri nas le pisati, to je črke délati zna, je slovenski pisatelj; kdor je zveržil toliko in toliko vêrzov, on je slovenski pesnik, „nadepolni“, če je mlad, „slavni“, če je že malo stareji. Če je pa zraven še kak učenik, uradnik ali pa še višega stanú [prvak' si spravljivi mož ni upal zapisati!] — omne tulit punctum!... Gorjé mu, kdor bi se predrznil, tudi tukaj povzdigniti glas — glas vpijočega v puščavi: Bratje, iz té moke ne bo kruha! Postaviti bo treba na novo kvas! Zarezali se bodo nad njim: Kdo pa si ti, in kaj si? Ti nisi zapisan v našo zlato pratiko.« S temi besedami je bil prišel Stritar že zelo blizu in skoraj do živega onemu Bleiweisu, ki je preganjal Levstika za njegovo kritičarsko predrznost. Še bolj v živo pa so »novičarje« zadevali naslednji stavki: »Z eno besedo, dragi moj!... tréba nam je k r i t i k e, kritike na vse strani pravične in ostre; pisanje, ki ne druží teh dveh lastnosti, ni vredno tega imena. Ali kritike se naši ljudje bojé kakor živega ognja. Če le slišijo to strašno imé, spreleti je že kurja polt! Kritika, kri, krivica, kriminal in druge take so jim sorodne, grozne besede!« Na naslov onih mož, ki so v »Novicah« in »Glasniku« pisali: »Naša literatura je še premlada; pri nas je še premalo pisanega, če na tenko rešete, kaj bo ostalo? Če ostro sodite, kdo bo obstal?« piše Stritar: »To govorjenje pa se meni zdi ravno tako, kakor bi kmet, ki vidi, da je manj namlatil ko sosed, djál: Čakaj! bodem pa vse skupaj spravil v žitnico, — zrno in pleve, grašico in ljuliko, ali pa še celó slamo bom zrezal vmés, da bo le več videti.«

Do tu je stopal Stritar precéj po stopinjah svojega učitelja Levstika. Znatno evolucijo preko njega je tvorilo samo to, da se je bil Stritar takoj v uvodu svojega prvega sestavka povzpél tudi že do označitve poetičnega ustvarjanja, kakor je tvorila stopnjevanje Lev-

stika že tudi sama ta okoliščina, da Stritar ni več razpravljaval o napakah slovenskega »pisanja«, ampak o tem, »česa je treba našim pesnikom«, torej ne več o jeziku, ampak o poetični tehniki. In dočim je bil Levstik v »Potovanju« prišel do zaključka, da se je treba našim pisateljem učiti od naroda, je v svetovnih literaturah verzirani Stritar v nadaljnjih besedah tega sestavka prvi med Slovenci pomeril našo literaturo ob svetovno merilo, izvajajoč: »Vpraša se, ali hočemo Slovenci imeti svojo literaturo po izgledu družih narodov, ali ne. Če jo hočemo — treba nam je kritike; komur bi se moralo to še dokazovati — temu so zastoj vsi dokazi! Če je pa nočemo, pa pustimo to igračo in šemarijo, pa lotimo se bolj potrebnih reči; saj dežela potrebuje delavcev, umnih, pridnih delavcev povsod. Krompir, pravijo, je steber in podpora naše dežele; o poetih se kaj tacega še ni slišalo. Treba je slabejih, cenéjnih črevljarjev in šivarjev — slabih poetov ni nikakor treba ne družim narodom, ni nam Slovincem.«

Stritar je bil zasnoval ta svoja »pisma mlademu prijatelju« dokaj obširno. Nameraval je deti na rešeto tedanje slovenske pesnike drugega za drugim, saj pravi sam na koncu prvega sestavka: »Tako sem se namenil, dragi moj, da hočem, ker imam več let in torej več skušnje mimo tebe, in ker sem malo bolj pogledal po svetu, po priložnosti pismeno se s teboj pogovarjati o glavnih napakah naših pesnikov« — čuli smo, kako je iskal Krekovihi pesmi — »pisal ti bom sine ira et studio, zdaj v resni, zdaj v šaljivi besedi, kakor mi bosta ravno velevala moja volja in pa — vreme!«⁷

A negativno-kritikujoče delo njemu, mehkočutnemu, v osnovi neborbenemu človeku nekako ni prav dišalo; bolj se je kot rojen literarni pedagog nagibal k pozitivno vzgojevalnemu literarnemu organizator-

⁷ Slovenski glasnik z dne 5. jan. 1867, str. 12.

stvu. Bolj ko razdiranje in podiranje ga je veselila in vabila gradnja v dušah in umovih mladega pokolenja. Napisal je Stritar v tem 1867. letu v »Glasnik« samo še eno tako pismo, v katerem je odgovarjal na vprašanje: »Kdo naj poje?« dočim ga je najbrž njegova gosposka lagodnost odvrnila od tega, da bi že v tem letu dal odgovor na še dve drugi, že tukaj zastavljeni vprašanji: »Kaj naj se poje?« in »Kako naj se poje?«

V široko kramljateljskem, dobrodušno-humorističnem tonu in v plastični dikciji je razpravljajal Stritar nekatera estetična osnovna vprašanja, o katerih se dotlej ni obravnavalo v skromni in utilitaristični slovenski literaturi. Kot prvi med Slovenci si je tu Stritar na javni tribuni zastavil vprašanje: »Kdo je torej pesnik?« Odgovor njegov se je glasil tako-le: »Ne vém, kateri krivovérci so trdili nekdam ali pa še trdijo, da vsak človek je sam duhovnik, ki smé pridigovati, učiti in božjo službo opravljati in tudi prorokovati, kedar ga božji duh obide. Tako se tudi pri nas zdaj misli, da je vsaki poet, kdor le utegne. V tej misli je pa tudi nekoliko resnice... skoraj vsaki človek čuti poezijo; pri posebnih, prazničnih priložnostih dela pesmi v glavi ali srcu, da-si té pesmi niso umetno vbrane in razdeljene v strofe in verze — nimajo ne rim ne metra, še celó besed ne. Poet... ima ravno tiste čute, kakoršne mi drugi. Le prejel je od stvarnika neko stvarilno moč, da ti čuti dobé v njem življenje in obraz — žive in dorasle takó rekoč stopijo te podobe iz njegovega osrčja na dan in razveseljujejo nas druge, ki smo ‚fruges consumere nati‘... Prva in poglobitna lastnost pesnikova je torej, da čuti in sicer živeje čuti, ko drugi ljudje... Nobeno človeško čutilo ne smé biti tuje njegovemu srcu. Komur ne kipi srcé, ko vidi pomlad, kako iz materno-zemeljskih persi vse kalí in klije in raste; kakó življenje, mladost in ljubezen prešinja vesoljno natoro; komur né poka srce, ko sliši otroka

zapuščenega ihteti in jokati se na materinem grobu — ta naj pusti petje, in če mu je že radodarna múza podala ‚zlató liro‘, naj jo vzame in nese k zlatarju ter jo proda za gotov denar... Druga ravno tako imenitna lastnost pesniku pak je tá, da more in zná dati svojim čutom pripravno podobo. Ta lastnost je kakor prva, poseben nebeški dar; kdor ga ni prejel pri svojem rojstvu — njemu je zastonj vse prizadevanje in hrepenenje — ostal bo večno nem!... Da mu bo pa to popolnoma mogoče... se mora učiti in vaditi... Čudno, da je ta resnica tako malo spoznana pri nas... Jezik je poetu materijal in orodje; mora ga torej imeti v svoji oblasti, takó da mu nikdar ne odreče... Tréba je pesniku dalje skušnje v življenji... Poznati mora človeško življenje, človeško srce, če hoče, da najde v njegovih pesmih vsaki bralec svoje misli in svoje želje, svoj strah in svoj up, svoje težave in svoje veselje. Nad vse to pa je treba poetu še — zdrave pameti... najprej collegium logicum!« Stritar končno izrečno poudarja, da govori tu o navadnih liričnih pesnikih, ne pa o genijih, ki so »pesniki in proroki, po katerih se najviše resnice nam naravnost razodevajo v najlepši podobi; v njih se strinjate poezija in filozofija, lepota in resnica v čudovito zvezo«. Takim »velikanom«, ki si suvereno in elementarno sami pišejo svoje zakone, on, ki se je pri njih učil, ne podaja navodil.⁸

Reči se mora, da so te estetične misli, ki so bile pri drugih, velikih kulturnih narodih takrat že občno znane in priznane, pomenile za povprečne Slovence one dobe naravnost odkritje. Razvite v Stritarjevi nazorni dikciji so napravile konec primitivnemu slovenskemu diletantizmu. In v tem leži njihov literarno-historični ogromni pomen. Za tedanjo mlado generacijo so bila ta Stritarjeva pisma po uvodu v Prešerna drugi »epohalni« pojav. Danes se

⁸ Slov. glasnik z dne 15. febr. 1867, str. 61.

nam seveda zdé same ob sebi razumljive. A kot zgodovinarji ne smemo pozabiti, da jih je v naši literaturi prvi proglasil Stritar.

Posebno sugestivno so morali učinkovati ti in taki nazori, ako jih je Stritar od ust do ust v svoji plastični in melodični dolenjščini razlagal svojim sočlanom v dunajskem »literarnem društvu Mladiki«. To društvo, o katerem smo povzeli iz Celestinovega pisma, da se je bilo v začetku leta 1867. nanovo preosnovalo, pa se zdi, da je potem v nastopnem letnem semestru zopet nekoliko opešalo. Morebiti je bilo to v zvezi s tem, da je bil v tem času agilni Jurčič jako rano odšel na počitnice. Iz pisma, ki ga je pisal dne 3. junija 1867 Celestin osmošolcu Levcu, ne zvemo nič več o delovanju v tem društvu. V njem stoje o mladih literatih samo naslednje vrstice: »Jurčiča ni tu. Stritarju je pisal, da ostane najbrž doma. Piši mu kaj, gotovo ga bo veselilo v njegovi samoti. Najbrž pridno izdeluje svoj roman [Cvet in sad']. Tirtelj je njegov, sedaj po Janežiču vem. 'Nočni sprehod' Andrejčkovega Jožeta mi ni prav všeč, premalo je zanimiv za 'Glasnika'. Če boš Andrejčkovega Jožeta kaj videl, pozdravi ga v mojem imenu in reci moje sožalje, da ga je cesar vzel.«⁹

V jeseni l. 1867. pa se je to Stritarjevo literarno vzgajališče na Dunaju zopet nanovo poživilo, ko je prišel na Dunaj in vstopil vanje nov agilni član, ki smo ga v tej njegovi lastnosti spoznali že v poglavju o vlogi slovenske akademske mladine pri »mladoslovenskem« pokretu,¹⁰ namreč — Fran Levec. In vprav Levec nam je zapisal in ohranil zanimiv dokument o delovanju v tem društvu, iz katerega — lahko rečemo — je izšla nova pisateljska generacija »mladoslovenska«. Pisal je

⁹ Original v Levčevi zapuščini v mestnem arhivu ljubljanskem. — O Podmilškovi potrditvi v vojake glej Žvabov članek v »Ljub. zvonu«, 1884, str. 531.

¹⁰ Ljubljanski zvon, 1924.

Levec šestošolcu Janku Kersniku v Ljubljano dne 4. dec. 1867 naslednje: »V tem času, ko ti nisem pisal, ste se tukaj ustanovile dve slovenski društvi: 1. literarno in 2. znanstveno zabavno. Prvo ima samo 5 udov, ti so: Stritar, Jurčič, Celestin, Jože (ne Viljem, astronom) Ogrinec — und meine Wenigkeit. Čudil se boš morda ter me nevoljno vprašal: kaj ne zna nihče drugi izmed dunajskih Slovencev pisati kot vas pet? Jaz ti na to ne vem družega odgovoriti kakor: da je Stritar tako hotel. Njegovim besedam pa bolj verujem kot Mojzesovemu Pentateuchu. Ta človek je zatega denarja vreden; pozna vse literature na svetu, ima estetiksko popolnoma v glavi in vrh tega veliko zdrave pameti, bistrega uma, čutečega srca in neko posebno moč jezika. Umetnik je od nog do glave. Ko bi se tukaj nič družega ne naučil, kakor kar od njega slišim, vedno bi moral osodi hvaležen biti, da me je na Dunaj pripeljala. Shajamo se vsako drugo nedeljo pri Celestinu; vsaki čita, kar je med tem časom spisal in potem sodimo sestavek. Janežiču smo pisali, da se mu zavežemo za vsaki Glasnikov list poslati mu dosti gradiva, če se tudi on nam zaveže, da ne bode nobenega sestavka vzel v Gl. ki bi ga mi prej ne prereščetali. Tako misli Stritar Gl. malo izčistiti ter sčasom dober, bolj liberalen list napraviti iz njega. Zdaj je pa res tako pust in suhoparen, kakor bi že pojmal! Radoveden sem, kaj nam Janežič odgovori.«¹¹

Stritar, vodja in mentor dunajskega slovenskega literarnega društva »Mladika«, je sicer v drugi polovici letnika 1867. v »Slovenskem glasniku« začasno prekinil svoja literarna »pisma mlademu prijatelju« in ni nekaj mesecev sploh ničesar priobčil v Janežičevem listu. Zato pa je v tem leposlovniku tem živahneje sodelovala njegova mlada literarna četa: Jurčič, Levec, Celestin, mladi Janko Kersnik; izmed drugih zlasti tudi

¹¹ Original v Kersnikovi zapuščini na Brdu.

Simon Gregorčič. Posebno marljivo je vanj pisal Andrejčkov Jože, bolj Jurčičev nego Stritarjev učenec, svoje drastične vaško-običajske povesti, o katerih je Jurčič, kakor smo čuli, sodil, da je nekaj v njih, kar se ima še izčistiti, dočim so se po vsej verjetnosti zdele Stritarju, kakor je to pozneje izrekel v svojih »Dunajskih sonetih«, že takrat nekoliko prerobate. Splošno pa se mora reči, da se je že takrat v slovenski literaturi čutil močan in živahen literarni pokret, ne kako veselo brstenje, ki so ga opazili kot takega celo starejši rodoljubi, zanimajoči se za literaturo. Eden izmed prvih, ki je opazil, da se vzbočuje v slovenski literaturi nov val, je bil F e r d o K o č e v a r - Ž a v č a n i n, že izza konca 50-ih in prve polovice 60-ih let znani nam mož plodovitih pobud in nasvetov.

Najbrž zategadelj, da bi segel pod rame mladim pisateljem in pesnikom, je ta starejši publicist začel ob tem času v »Slovenskem glasniku« priobčevati svoje »Pomenke o naših literarnih zadevah«, katerih prvi je nosil podnaslov: »Slovstvo«. Ker so nekatere Kočevarjeve misli v tem sestavku in v dobi, ko se pri nas o literarnih vprašanjih še ni mnogo razpravljalo, precéj pomembne, zlasti pa značilne za tedanji razmah zanimanja za literaturo, povzročenega po »mladoslovenskih« literatih, naj jih v bistvenih potezah v naslednjem povzamem:

Pod nazivom »slovstvo« razume Kočevar »skupino vsega spisanega«, vse »obrodke človeške domišljije in človeškega uma«, ki »niso svojina ne posameznega človeka, ne posamesnega naroda«, ampak »lastina vsega človeštva«. Najvišja svrha vsega slovstva je piscu »blaga človečnost«. Svetovno slovstvo mu razpada v »posamna narodna slovstva«, predstavlja joča »plod moralne in narodne sile« dotičnega naroda. »Le taki narodje, ki so, kar se slovstva tiče, na enaki stopnji, morejo brez straha in nevarnosti za svoj obstanek med seboj občevati«, pravi Kočevar, izražajoč

s tem eno glavnih idej svoje generacije, ki je videla v literaturi eno glavnih opor ohranitve narodne samobitnosti in čutila pri svojem literarnem dejanju in nehanju za glavno gibalno nacionalno idejo. Za najvažnejši nagib v tisti dobi še precēj pogostega narodnega renegatstva smatra Kočevar našo tedanjo preneznatno literaturo. »Zapustili so nas, pa šli tje, kjer se jim je dušne hrane dovolj ponujalo. Telesno more človek živeti ob koreninah in kobilicah, za dušno življenje se pa več zahteva.« Literatura razpada Kočevarju v dve panogi: v »l e p o z n a n s k o, poetično — djal bi žensko, in v z n a n s t v e n o, prozaično — djal bi moško«. Tedanje slovenske literature bi Kočevar najrajši ne imenoval »slovstva«, ampak zaradi njene skromnosti rajši »pismenost«, »književnost«. Pri tej priliki se pisec dotika tudi Grünovega incidenta v kranjski dež. zbornici v prejšnjem letu v obliki, kakor so bili ta incident po svetu raznesli nemški časniki, češ, da »je prinesel grof A. Auersperg naše abecednike v sejo, ter je s povzdignjeno roko okrog kazal in rekel: ‚Vidite, to je vaše slovstvo!‘« Kočevar ne zavrača tega grofovega roganja, marveč njemu je mnogo bolj pri srcu želja, da bi se ta rana na narodnem telesu, ki jo Kočevar v veliki meri priznava, zacelila. Publicist, ki je že prejšnja leta kazal toliko zmisla za najrazličnejše narodne potrebe in za okrepitev Slovencev kot narodne individualnosti, sposobne tekmovanja s sosedi, izjavlja: »Dokler mi ne bomo imeli enakotehtnega slovstva, kakor ga imajo naši sosjedje, tako dolgo ne bo naš obstanek kot narod zagotovljen, ampak naša narodnost bo, kakor do sedaj, še za naprej zvezana pod mečevo ostrino ležala.« Za glavni vzrok, braneč Slovincem, da ne morejo »na slovstvu velik narod« postati, smatra Kočevar z Levstikom vred maloštevilnost Slovencev. Da se temu nedostatku odpomore, priporoča Kočevar Slovincem tesnejšo naslonitev na Slovanstvo. Kot publicist, ki je par let pozneje v »Slov. narodu« prvi pri

Slovincih opozarjal na socialno vprašanje, poudarja že tu važnost kapitala, češ: »Brez kapitala se nič velikega, nič velevažnega ne stvari... Narod je skupina vseh poedincev istega jezika. Veča ko je ta skupina, večji je kapital...«

Za eno glavnih gibal, ki je bilo Slovincem ustvarilo dotedanjo literaturo, smatra Kočevar rodoljubje. Zaradi tega gibala proglašča on docela pravilno za eden glavnih znakov dotedanje naše literature diletantizem. Ušlo pa je Kočevarjevim očem, da je zaradi ravno tega gibala obdržala naša literatura svoj idealizem, ki več ali manj nedostaja literaturam, v katerih pisateljji črpajo pobude iz pridobitnih ozirrov. Popolnoma pa je prezrl Kočevar v teh svojih izvajanjih elementarni umetnostni nagon, ki ustvarja, ker mora ustvarjati, oni nagon, ki je pel prvo narodno pesem brez ozira na to, če ga bo kdo hvalil ali celo plačal za njegovo petje. Kočevar je zapazil veliki razmah vprav takrat tako živahno nastopajoče »mladoslovenske« literarne čete, tudi mu ni ušel nacionalistični stimul, ki je v mnogih slučajih podžigal kakega Jurčiča, pač pa ni Kočevar niti malo jemal v poštev pri tem pokretu elementarnega umetnostnega nagona teh mladih talentov, ki so se morali udejstvovati tako, kakor se je moral udejstvovati naš veliki Prešeren v še bolj žalostnih časih, ko mu ni prav nič prinesla »pevska žila«. Kočevar se je v marsičem nagibal k nazoru historičnega materijalizma, ko je tako podčrtaval pomen kapitala v kulturi, zdi pa se, da je omalovaževal tudi druge, zlasti nagonске in idealne faktorje pri stvarjanju kulture. Opazil pa je dobro idealni nacionalizem mladega pokolenja, ko je pisal v tem sestavku: »In vendar zahteva prebujena svest našega naroda zmeraj silneje, da se mu pribavijo vsi atributje, in samostojno slovstvo je eden najprvih — ki mu utegnejo njegovo narodno življenje zagotoviti. To zahtevanje, ki vsaki dan bolj hrepeneče, bolj nevstrpljivo prihaja, stvarilo je pri nas neko

‚sturm- und drangperiode‘, ki je najbolje poročstvo, da se bo našlo, da se mora najti sredstvo, ki nam bo narodno slovstvo in ž njim narodni obstanek zagotovilo.«¹²

Kočevar je predvsem narodni gospodar, tudi ko razpravlja vprašanje o literaturi, in se vprašuje: »ali je pa tudi dušna hrana — naš letni slovstveni prihod — narodu zadostna?« »Poglejmo v knjižnice naših domorodcev, naših prvakov, naših pisateljev; vsaka deseta knjiga je komaj slovenska. Mi smo tedaj, kar se dušne hrane tiče, le preveč še od naših sosedov odvisni; dokler pa bomo odvisni, ne moremo biti samosvoji, samostalni!« Bahaštvo s celim Slovanstvom kot enim narodom se njemu kot treznemu gospodarju zdi »do zdaj zgolj le prazna fraza, ki bo fraza ostala, dokler se ne najde način, ki bo iz nje istino naredil«. V poslednjem pristavku očituje v sebi Kočevar pri vsej svoji realni treznosti še vedno potomca romantike, za kakršnega se izkaže tudi pozneje, ko glede slovenskega književnega jezika predlaga za južne Slované še vedno nekak modificiran »ilirizem«. Zaključek Kočevarja kot nacionalnega ekonomista se glasi: »Naše slovstveno gospodarstvo mora se razširiti, to je neogibna potreba.« Preden se Kočevar loti odgovora na vprašanje, kako bi se dalo to doseči, se na kratko ozre na dotedanjo slovensko literaturo, da v občnih obrisih določi, »kakšen duh veje« v nji in kakšen ne. V pripovedni literaturi ugotavlja napredek. Pri tej priliki obrača pažnjo tedanjih naših beletristov na — socialni roman, literarno silno važna pobuda, ki se žalibog takrat ni tako upoštevala kakor istodobno pri drugih evropskih narodih. Njegov nasvet se glasi: »Jaz bi našim pripovedkarjem samo to svetoval, da ne bi jemali svojih predmetov iz takih društvenih krogov, ki niso naši, ki so, da jih prav označim: kosmopolitični, ne pa slo-

¹² Slov. glasnik z dne 1. julija 1867, str. 207.

venski; in da ne bi jemali svojih predmetov iz tistih časov, za ktere razen zgodovinarja nobeden več ne mara. [V teh besedah govori bolj realista nego romantika!] Naše pripovedke — saj njih več del — se le preveč sučejo zunaj našega naroda, in to je kriva pot.« Do tu se še krije Kočvarjevo naziranje z znano nam Levstikovo ideologijo ter njegovo in Jurčičevo prakso. Preko Jurčiča ter naravnost v istodobni socialni realizem (ki ga je malo pozneje Doumel in Jurčiču polagal na srce tudi že Levstik v svoji kritiki njegovega »Desetega brata«) pa gre Kočvar, ko izvaja: »Ker pa nimamo v zgodovini našega naroda preveč zanimivih in prikladnih predmetov, zato bi po mojem mnenju bolje bilo, če bi se naši pripovedovalci držali bolj današnjega društvenega, to se ve da narodnega gibanja. Jaz bi djal, da ga ni za naše zdanje potrebe bolj prikladnega predmeta za slovenske pripovedke, kakor so naše socialne, in še bolj naše politične zadeve, n. pr. ponemčevanje našega naroda, boji pri volitvah med narodno in nasprotno stranko, prebujanje narodne svesti in enake zadeve, ki dan danes naš svet potresajo. Posebno bi se dalo tudi iz idiličnega življenja našega naroda kaj veljavnega stvariti, in naš prosti mož bi gotovo rad prebiral idilične pripovedke. Naši pripovedovalci premalo na to gledajo, kdo pri nas knjige kupuje, kdo knjige bere. Pri drugih narodih se največ knjig speča v tako imenovanem srednjem stanu; ta stan je bil do zdaj za naše slovstvo mrlič. Aristokracije, ki bi kakor drugod naše slovstvo podpirala, te nimamo; uradništvo nam je celó z malimi iznimkami sovražno in zoperno; ostaja nam tedaj le še duhovni in kmečki stan, in ta dva stanova sta bila do zdaj največja konsumenta naših duševnih proizvodov, najboljša kupovalca slovenskih knjig. V stran tedaj s tako zvanimi ‚salon-stücki‘, ki niso za duhovna in za kmeta.« — Iz zadnjih besedi se vidi, da Kočvar ni upal, da bi Slovenci tako kmalu dobili domači, na-

rodno-zavestni srednji stan in da tudi ni uvidel, kako zelo bi utegnila vprav nekmetiška literatura pospeševati tvoritev tega sloja med Slovenci. Reči se mora, da je bil Kočevarjevo zahtevo rustikalne literature, posneto po Levstiku, premagal že dr. Janez Mencinger s svojo zahtevo, da naj se slovenska povest ne piše samo za kmeta, ampak tudi za inteligenco in na podlagi snovi, vzetih iz življenja gospôde. — Kar se tiče poezije, je ugotavljal Kočevar v nadaljnjem svojem razpravljanju, da Slovencem manjka zlasti epike in seveda tudi dramatike. Kakor Jurčič ves čas svojega življenja, si je tudi Kočevar, zvest duhu svoje realistične dobe, želel več pesmi epičnega, objektivnega žanra. Značilno je bilo Kočevarjevo mnenje glede tedanje naše lirike: »Kar se pa priznati mora je to, da smo z liriko obilno in preobilno blagoslovljeni... od nas bi se reči moglo, da je vsaj vsak deseti lirikar.« O liriki je pisec mnenja, da je sicer »najnežnejša vrst poezije«, takratna slovenska lirika pa mu ni všeč: »Bolezen pa, na kateri veči del naših liričnih pesem boluje, je neka hipersentimentalnost, ki le iz slaboče izvira, in trikratni oh! in štirikratni ah! ne nadomestuje poezije. Kar je preveč sladko, postane oslastno, kar je preveč nježno, je slabostno. Stari narodje niso poznali sentimentalnosti, in tudi v naših stoletjih še noben hipersentimentalni pesnik ni bil kot v e l i k pesnik na glas. Tedaj v stran s sentimentalnostjo! Slovenski narod je zdrav, čvrst, životen narod, kteremu ne pristuje sentimentalnost.«¹³ — V zadnjih besedah je Kočevar kot trezen narodni gospodar prvi pri Slovencih povzdignil glas zoper preveliko čuvstveno razneženost v poeziji; videli bomo, da je podobno obsodbo sentimentalnosti ponovil — seveda prikrojeno v svojem zmyslu — v prihodnjem letu v istem Janežičevem listu tudi Stritar, ki je bil sam naravnost programatičen sentimentalec.

¹³ Slov. glasnik z dne 15. julija 1867, str. 220.

Takrat, ko so se ti Kočevarjevi »Pomenki« zaključili v »Slovenskem glasniku«, je kipelo življenje v Stritarjevem dunajskem literarnem seminarju »Mladiki«. Mladi Levec nam je v svojih pismih Jerici zabeležil nekoliko podatkov o tem. Tako je na pr. dne 13. dec. 1867 pisal svoji nevesti med drugim: »Jurčičevega novega romana [Cvetu in sadu] začetek sem že bral, meni bolj dopada, kot deseti brat. Škoda, da nima časa, da bi ga dovršeno spisal in skozi in skozi opilil. Zdaj namerava izdati slovenski almanah. Stritar mu je že obljubil, da mu bo pomagal, in tudi jaz bom morda kaj pridjal. Pa kaj, mene je sram, med take sostavke, kakor jih bota ta dva spisala, svojo malenkost vrivati. V literarnem društvu je prav prijetno, posebno Stritarja se človek ne more naslišati, bodisi da kaj čita, bodisi da kaj kritikuje. Sinoč je bral sestavek *Vino*, govor med prijateljsko družbo. Kaj tacega še nimamo in nihče bi ne mogel kaj tacega spisati kakor Stritar. Poslal bo Janežiču; če se ne bo Glasnik farjeval, mislim, da natisne.«¹⁴

V tem pismu je za nas posebno dragocen dokument, ki nam izpričuje, da je bila v tem Stritarjevem dunajskem literarnem seminarju že o Božiču l. 1867. dozorela ideja, da nastopi ta mlada literarna četa s svojo lastno publikacijo v obliki takrat tudi v drugih literaturah priljubljenega almanaha. Misel, da se tak almanah izda, je bila zopet potekla iz iniciativne glave onega Jurčiča, ki je znal za seboj potegniti celo samega Stritarja, po naturi nekoliko gosposko-komodnega. Na kakšen način in s kakšnimi upi na bodočnost je ta slovenska literarna četa praznovala Božič l. 1867., o tem nam je zopet zabeležil nekaj podatkov Levec v svojem pismu Jerici z dne 30. dec. 1867: »Na sveti dan popoldne smo bili v slovanski kavarni prav dobre volje Stritar, Jurčič, Knaflič in jaz. Ob 8 smo šli k Stritarju

¹⁴ Original uničen. Prepis moja last.

na dom, kjer smo krompir pekli, in pivo pili. Stritar nam je igral na klavir, potem pak na glas bral Levstika, Lermontova in Mirza Schaffy-ja (perzijanskega pesnika). Oh, to ti je ženij! Od njega se človek več nauči kot od vseh knjig, kar jih je po dunajskih bibliotekah. Škoda, da Janežič neče njemu Glasnika dati v roke. Pisal bo pa vendar letos bolj pridno vanj kot je lani. Prvi list prinese tudi eno mojo balado.«¹⁴

Nastopalo je leto 1868. — pomembno, peripetitsijsko ali previalno leto, v katerem je dozorelo nekaj važnih programatičnih plodov, ki jih je gojila ta »mladoslovenska« generacija sedaj že nekaj let izkali Levstikovih kritičnih zrn in časovnih zlasti političnih semen. Izmed teh plodov, imajočih za razvoj slovenske literature in kritike velik pomen, hočemo poudariti in v tej razpravi obravnati zlasti naslednje: nadaljevanje Stritarjevih »kritičnih pisem« v »Glasniku«, izdajo almanaha »Mladike« kot samostojnega literarnega glasila mladega pokolenja, ustanovitev »Slov. naroda« v Mariboru, priprave za ustanovitev literarnega glasila, po Janežičevem odstopu edinega tedanjega našega literarnega lista »Slovenskega glasnika« Stritarju in Jurčiču, okrepitev v lanskem letu pod Levstikovim pokroviteljstvom ustanovljenega »dramatičnega društva« v Ljubljani — sami borbeni čini mladine proti starinom.

Namera, da izda Jurčič s Stritarjevo in njegovih učencev pripomočjo literaren almanah, nam je zdaj po gori citiranem Levčevem pismu Jerici¹⁵ izpričana in

¹⁴ Levec je pozneje še enkrat omenil izdajo almanaha Jerici in sicer še preden je Levstik začel z Jurčičem in Stritarjem dopisovati o tej stvari, namreč v pismu z dne 5. febr. 1868, kjer je poročal svoji nevesti: »Spomladi morda izdamo Jurčič, Stritar in jaz slovenski almanah, kakor je Vila, da bomo farje malo pošegečkali.«

dokumentirana že za mesec december 1867, torej izza časa, ko se je Stritar zopet lotil nadaljevanja svojih »pisem mlademu prijatelju«. Približno že takrat je moral Jurčič pisati svojemu in Stritarjevemu pokrovitelju Levstiku v Ljubljano ono pismo, s katerim mu je poslal v kritiko svojega v »Cvetju« dotiskanega »Desetega brata«, pismo, glede katerega dr. Žigon domneva, da je bila v njem že tudi razodeta namera, »da izdasta s Stritarjem za leto 1868. nekak ‚almanah‘, z imenom ‚Mladika‘, ki naj bi mu Levstik poizkušal dobiti v Ljubljani Giontinija za založnika; a sam pa naj bi mu dovolil kak izdaten prispevek iz svojih še nenatisnjenih pesmi ter poslal še kaj družega svojega«. ¹⁶ Da nam Levstik tega pisma ni ohranil, je po vsej pravici obžaloval že dr. Žigon, češ: »Cekin bi dal človek, če bi ga imel tu...« A Levstik nam ni ohranil žalibog še dveh pisem iz te dobe, važnih za organizacijo »Mladike«: Jurčičev odgovor na Levstikovo korespondenčno kritiko »Desetega brata« iz meseca februarja 1868, izguba, ki jo je imenovani literarni zgodovinar obžaloval z

Dne 24. febr. 1868 Levec Jerici zopet omenja izdajo almanaha z besedami: »Gotova reč je že, da bode Jurčič izdal almanah. Jaz bom dal nekaj zaljubljenih pesmic v njem natisniti, Ogrinec lepo povest, katero je posnel po svojem lastnem življenji v tistem času, ko je iz lemenata všel; pisana je prav mikavno in lepo; Jurčič bo zgrabil Danico zavoljo napadov nanj in na slovenske pisatelje [o priliki izida »Slov. vile«] ter tudi eno povest iz kmečkega življenja priobčil. Stritar bo Kreka in Koseskega del na reščeto — smilita se mi, tako jih bo podelal... Pri tej priložnosti te prosim, če je Danica v zadnjih treh listih kaj pisala o ljubezni, zaljubljenih pesmih, romanih i. t. d., prepisi ti iz nje in pošlji meni na Dunaj. Na vsem Dunaju ni drugi naročen na Danico kakor a k a d. L e s e v e r e i n. Ker je pa to društvo čisto nemško, niso Slovenci v njem vpisani [prim. Vencajz, Spomenica, str. 42], torej tudi Danice ne beremo in le časi se kteremu posreči, da jo v Lesevereinu v k r a d e in v kavarno prinese, da jo namesti F i g a r a in Kikiriki-ja beremo.«

¹⁶ Prim. dr. Žigonovo objavo »Prispevek k petdesetletnici« v »Ljub. zvonu« 1918 in 1919, str. 544.

besedami: »In dal bi človek tu dva cekina, če bi se nam bilo to pismo ohranilo.« Vrhutega je iz Levstikove za-
puščine nekam prešlo neko Stritarjevo pismo iz tega
časa, vsebujoče Stritarjevo kritiko Levstikovih pesmi,
pismo, na katero je odgovoril Levstik deloma v pismu
na Jurčiča z dne 27. febr. 1868,¹⁷ deloma pa še v poseb-
nem, temu pismu na Jurčiča priloženem pismu na Stri-
tarja. Izgubo tega Stritarjevega pisma obžaluje dr. Ži-
gon z besedami: »In morda nam za tri cekine tu škode,
da nam tudi tega pisma [Stritarjeve kritike Levstikovih
pesmi] ni ohranil Levstik.« Izgubo tega poslednjega
pisma Stritarjevega nam nekoliko nadomešča to, kar
je Stritar pisal o Levstiku v prvem letniku svojega
»Zvona«.

Iz te korespondence, ki se je koncem l. 1867. in v
prvih mesecih l. 1868. prvič zopet po smrti »Klasja« iz
l. 1866. razvila med Jurčič-Stritarjem na Dunaju in
Levstikom v Ljubljani, zvedo marsikaj o tem, kaj je
ta trojica nameravala z izdajo posebnega literarnega
almanaha. Levstik je predvsem hotel, da bi imel alma-
nah načelno borbena nota, da bi se v njem
otvoril oni principijalni boj, ki se je bil o priliki Blei-
weis-Svetčeve kritike »Klasja« opustil, boj »mladoslo-
venske« literarne ideologije s »staroslovensko«, boj za
Prešerna in zoper Koseskega.

Koseski je bil postal ravno v tem času, ko se je
»Mladika« pripravljala, zopet aktualen. Mož, ki je od
svoje bolezn l. 1852. javno molčal, je poslal »Novi-
cam« sredi l. 1867. svoj slovenski prevod Byronove

¹⁷ Priobčil prvo polovico Oton Zupančič v »Ljub. zvonu« 1917,
str. 46, nadaljnji pasus dr. Žigon na c. m. v »Ljub. zvonu« 1918,
str. 546. Nenatisnjene so doslej ostale iz tega Levstikovega pisma
zaključne besede, v katerih Levstik vabi k vstopu v odbor »drama-
tičnega društva« Jurčiča in Stritarja, o katerem pravi, da naj mu
Jurčič »blagovoli izročiti priloženo pismo« z dne 27. febr. 1868 kot
odgovor na dotični Stritarjev dopis Levstiku, vsebujoč kritiko Levsti-
kovih pesmi, kateri se nam, kakor rečeno, ni ohranil.

pesnitve o »Mazeppi« s slovenskim verzificiranim predgovorom. V tem predgovoru se je pevec »Staroslovenstva« predstavil nanovo slovenskemu občinstvu v veliki skromnosti. Stali so v tem predgovoru n. pr. naslednji stih:

»Tak je z menoj — pa ne v pregledu krasa —

V obziru le na spanja dolgi tek,

V obziru na premembe nad in glasa,

Ki nakopiči jih ta pusti vek,

Ne meni le, občinsko vse okrogo,

Kdo rajnih bi spoznal Slovenjo nek? —

Če kdo tedaj — ne bo jih, djal bi, mnogo —

Te stike bral, al brati slišal bo,

Naj gre nazaj, prijazno v srcu slogo,

Teh dva jset let; tam je koren za to.

Takrat smo vsi ensko še pisali,

Je manj besed ko misli mar biló,

Smo terna v perst, ne črke v trn se bali

Če kaki grm ni vs po volji bil,

Smo vlke v njem, ne tičic pregnjáli.

Tak nam je čas kaj malega rodil,

Ne dá bi za-se tù al tam slovelo,

Al da od nas bi kdo se kaj učil,

Veljavo le pepéla da b' imelo,

Ki včasih njivi ploda mnogo dá.

In tak izid želi sledeče delo,

Bog daj, Bog daj, da bi doseglo ga!»

Bleiweis ni mislil, kakor Koseski, da bi njegovo prevedeno delce »veljavo le pepéla imelo«, in je naznanil prihodnjo objavo te prevedene pesnitve v »Novicah« z naslednjimi bombastičnimi besedami: »Z nepopisljivim veseljem moremo naznaniti, da slavni naš Koseski, čegar poezij smo Slovenci mnogo let milo pogrešali, je ‚Novicam‘ poslal pesem o silovitem konjiku Ivanu Mazeppa, hetmanu Ukrajnskem pod naslovom: ‚Mazeppa Jovan, Hatman ukrajnski dobe Petra Velikega. Pravlica zgodbe resnične po Byronovi istega imena svobodno pel in pomnožil Jovan Koseski.‘ — Kmalu začnemo tiskati prekrasno

to delo.«¹⁸ In v zadnji številki »Novic« tega leta, v kateri je Bleiweis svojim čitateljem naznanil, da je dotiskan in da se v januarju 1868 »Novicam« priloži ta prevod Koseskega, je pristavil: »— krasen dar prvaka našega slovenskemu slovstvu. Gosp. Koseski, kateri po 1848. letu ni nobenega plodú divne svoje muze več na svetlo dal, stopi zopet s to poezijo pred slovanski svet in v uvodu k tej poezii v mični alegoriji govori o premembah slovenske pisave poslednjih 20 let, to je, od leta 1848. do 1868. leta, v katerem bode ‚Mazepa‘ zagledal beli dan.«¹⁹

Ko je končno Koseskega prevod izšel kot priloga »Novic«, je najbrž nekdo iz njegovih »staroslovenskih« častivcev naznanil delce — da bi pojav tudi pri domačih ljudeh vzbujal večji respekt — v »Grazer Volksblattu«, odkoder se je to naznanilo ponatisnilo v »Novicah« tako-le: »Po blizu 20letnem prestanku razglasil je Nestor slovenskih pesnikov — Koseski — nov sad mojsterskega svojega prevodnega talenta, namreč Byronovega ‚Mazeppe‘, ki so nam ga ‚Novice‘ v lični dokladi prinesle. Strah, ki ga izvrstni naš pesnik v predgovoru razodeva, da je zaostal za duhom jezika slovenskega, kakor se dandanes čez 20 let piše, pokaže se bralcu, ako le nekatere vrstice prečita, le kot velika ponižnost pesnikova, kajti Koseski ne stoji samo na vrhunci sedanjega jezikovnega razvitka, marveč v ličnosti (eleganciji) jezika, kakor v dovršenosti izrazov in v lahki in gladki besedi prekosí najbolje sedanje pesnike slovenske. Mazepi njegovi (!) ne vidi se skor, da je prevod; kaže se kot izvirno delo. Mojsterski ta prevod nas živo spominja Prešernovega prevoda Bürgerjeve ‚Leonore‘, ki je res tako izvrsten, da človek ne vé, kaj je bolje: ali original ali prevod. Slovensko slovstvo, ki tako veselo napre-

¹⁸ Novice z dne 31. jul. 1867, str. 257.

¹⁹ Novice z dne 24. dec. 1867, str. 431.

duje, je s Koseskovim ‚Mazeppo‘ res prejelo delo, ki se na vsako stran odlikuje memo obilnih onih fabrikatov, ki pridejo pa zginejo in katerih je dandanes na književnem trgu vseh omikanih narodov cele kupe.«²⁰

Te bombastične besede pohvale je bil napleteničil o literarno docela nekvalificiranem delcu svojega ljubljenca — in še povrh prevodu — Bleiweis, mož, ki je bil malo poprej v svojem listu o priliki »Radomljanovega« (Levčevega) naznanila Janežičevega »Cvetja« in v njem izišlega prvega slovenskega izvirnega romana, Jurčičevega »Desetega brata«, dodal Levčevi pohvali Janežičevega podjetja opazko uredništva, v kateri so med drugim stale te-le omalovaževalne besede: »Če tudi navadno veljá misel, da novêle in njim slični beletristični spisi so le bolj berilo mladosti, in se to dokazuje s tem, da se take knjige nahajajo največ v rokah mlajših naj si bodi možkih ali žensk, vendar je tudi lepa novela, dober roman itd. zanimívo berilo hladnejši (!) krvi. Pa če damo tudi veljati, da najraje mladež čita izdelke na beletrističnem polji — vendar vprašamo: ali more to druge, ki si prilastujejo ime rodoljubov, odvezati dolžnosti, da z naročilom podpirajo povzetje, ki je naše gore list...«²¹ Kako milostno in kaka miloščina ta podpora!

Levstika, ki je stal v februarju l. 1868. v obnovljenem dopisovanju z Jurčičem in Stritarjem, obrnivšima se nanj za pomoč pri projektiranem almanahu »Mladiki«, je v dno duše zgrabil in ogorčil ta Bleiweisov dvojni način ocenjevanja literature »mladih« in njegovega Koseskega. Pošiljajoč v pismu z dne 7. febr. 1868 Jurčiču obširno kritiko njegovega »Desetega brata«, je v uvodu tega pisma pohvalno omenil Levčev »noviški« sestavek o »Cvetju« in »Desetem bratu«, češ, da »pošteno govori o tebi [Jurčiču] in tvojem ‚desetem bratu‘«;

²⁰ Novice z dne 26. febr. 1868, str. 67.

²¹ Novice z dne 15. jan. 1868, str. 19.

zraven pa je Levstik že tu vzkliknil: »... ali kakšen je dr. Bleiweisov pristavek! Človeka je sram, da se kaj takega meju nami danes piše in tiska!«²² Takrat, ko je Levstik pisal Jurčiču to pismo, še ni bil namenjen izpostavljanje se v načelnem boju z bleiweisovci niti v nameravanem almanahu. Bal se je, da bi mu »prvaki« ne očitali, da zanemarja delo pri Wolfovem slovensko-nemškem slovarju. Zategadelj je to pot odgovoril očetu almanaške ideje Jurčiču v tem pismu: »Za almanah ne utegnem zdaj nič poslati; vendar ne branim, če Stritar izbere kake 3—4 pesmi [ki jih je Stritar imel v rokopisu še izza dobe ‚Klasja‘], ali kolikor in ktere hoče, izmeju tistih, ki so v njegovih rokah; samo da boljše izbere pa da se na moje ime ne natisnó, ker protivniki bi mi precej zakričali, da se ubijam s pesmarstvom namesti slovarstva. Da se torej za moje ime podpiše M. Lipovec. Giontini si ne upa prevzeti almanaha. Ves plah je o lepoznanških rečeh, odkar se je tako opeknel z Jenkovimi pesmami, ktere jako slabo prodaja.«²³

Ko je Levstik dne 26. febr. 1868 v »Novicah« čital bobnajočo pohvalo nebogljenega zapoznelega deteta Veselove Muze, ga je morala znova zgrabiti jeza. In ko je prihodnji dan sédel, da napiše Jurčiču novo pismo kot nekako hladilo za svojo precej ostro dopisno kritiko njegovega »Desetega brata«, se je v tem pismu z dne 27. febr. 1868 doteknil tudi naslova projektiranega almanaha, glede katerega ga je bil Jurčič najbrž v (neohranjenem nam) pismu vprašal, kaj bi on nasvetoval namesto »Mladike«. Že tu mu je Levstik pol v jezi, pol v šali natresel celo prgišče imen, samih načelnih bojnih klicev zoper »stare«, proti katerim naj bi po njegovem sedanjem mnenju nastopil novi almanah. Pisal je Jurčiču: »Niti namestu ‚Mladike‘ mi nič pripravnega ne pade na um, ker mi je to ime po

²² Ljub. zvon, 1917, str. 40.

²³ Ibidem, str. 41.

godi, kajti malo skrito vendar le kaže protivnost „Staro slovincem“. Če hočeta še jasneje govoriti,« nadaljuje Levstik, »imenujta almanah [omenjam le najznačilnejše iz premnogih Levstikovih nasvetov], „Šibo“ ali „Palico“, ali „Staromlât“, „Brezovko“, „Batino“, „Grjáčo“, „Bič“, „Novomislič“, „Staroboj“... „Starokrès“... „Staročrtnik“... „Staroùdrič“... „Rézal nič mázal“... „Starotèp“... „Neprvák“... „Hlinočrtnik“... „Staromraznik“... „Starogon“... „Dimogon“... „Zvon“ itd.« Na posled postane tudi sam Levstik ofenzivnejši pod vtiskom prejšnji dan izišlega naznanila Koseskega »Mazeppe«, prevedenega iz graškega nemškega lista, in vpraša Jurčiča: »Ali bi vidva v almanah sprejela od mene kritiko o Mazepi Koseskega? Zadnje „Novice“ to robo jako hvale, i treba se je oglasiti, da ne bi ptiči „mladokljuni“ zopet začeli po Koseskem prepevati. Če vzameta, piši mi, doklé je treba Vama delo poslati; prav naglo mi nej mogoče, ker imam toliko posla, da časi ne vém, ktereга bi v roke vzél, a te kritike imam vendar uže nekoliko gotove.«²⁴ — Podobno je pisal Levstik Stritarju v pismu z dne 28. febr. 1868, ki ga je priložil omenjenemu pismu na Jurčiča: »O „Mladiki“ in „Lipovcu“ sem g. Jurčiču obširneje pisal, a nič dobrega nejssem mogel svetovati. Tudi sem ga vprašal, če v almanah od mene vzameta kritiko o „Mazepi“ Koseskega. Ta mož piše, kakor je pisal. Slovanski nikoli nej znal misliti a še manj pisati. Bati se je, da ne bi nepre-mišljena mladina zopet za njim krenola. Uže iz tega vidiš, da ga mislim malo raztrgati; vendar Vama dela ne morem precej poslati, če tudi imam uže nekoliko spisanega.«²⁵

²⁴ Ljub. zvon, 1918, str. 546.

²⁵ V Levstikovi zapuščini sta se ohranila dva fragmenta te kritike Koseskega »Mazeppe«. (Objavil ju je dr. Žigon v »Ljub. zvonu«, 1918, str. 618—631.) Ako Levstik pravi, da je imel že 27. febr. 1868 nekaj te kritike spisane, si moramo misliti, da jo je bil začel sestavljati takoj, ko je Koseskega delce kot priloga »Novice«

izšlo. Izšlo pa je v januarju 1868 — vsaj Bleiweis ga je za takrat obetal, ko je pisal v »Novicah« z dne 24. dec. 1867, da se bo ta »pravlica« »pridjala ‚Novicam‘ v prvi polovici prihodnjega meseca«. Iz obeh ohranjenih odlomkov lahko razvidimo, kako je nameraval Levstik kritikovati Koseskega posebno z ozirom na njegovo novo, po Bleiweisu tako hvaljeno delce. V prvem osnutku Levstik piše med drugim: »Koseski je jako slovel meju nami, a te slave mu nej dala njegova resnična pesniška darovitost, nego estetično neokusnih ‚Novic‘ i ta okolnost, da je ob času, ko še nikdo nej znal slovenski niti stavka čisto zapisati, stopil Koseski z Novicami ob enem na noge z bombastno besedo, ktere skoro nikdo nej polno razumel, i ‚Novice‘ so tekó j razglasile njegovo slavo: mojster pevec je, večí od Preširna...« »Koseski je največ slovénil ter poslovénjene pesmi često za svoje prodajal, Edina pesen: Slovenija cesarju Ferdinandu ima veliko veljavo, a ne zaradi pesniške vrednosti, katere v njej nikakor nej, nego zaradi mogočnega veličastja slovenske besede, katerega do zdaj še nikdo ni mogel doseči.« Kar pa se tiče jezika, ga Levstik odločno obsodi: »To je vse drugo, slovenski nej, kar Koseski piše, i kar je pisal, kajti kakor je pisal, tako še vedno piše... Ako torej mož celó šiba nove oblike, to nikogar ne žali, ker je usmiljenja vredno; ali ustavití se moramo njegovim besedam: takrat smo vsi enako še pisali, je manj besed ko misli mar biló. — To nej res! On je bil kolovodja, i da mož to zdaj več nej, to ga v srce zbada, kakor se čuti iz njegovih besed... Mi radi dajemo Koseskemu zasluge, katere mu gredó, a nikoli ne prváškega venca meju slovenskimi pesniki... Minoli so časi, ko so se s slovarji v roci skladale slovenske pesmi.« Nato Levstik v tem svojem prvem osnutku kritike podrobno razbira jezik in zverženo dikcijo Koseskega izvirnega uvoda v »Mazeppe«, prihajajoč do zaključka: »Muza Koseskega nej bila nikoli zdravo, mlado, čvrsto deklé, nego uže od nekđaj samo stara, z raznimi vapi (farbami) pošarana i široko oblečena ženska v sničavih obročih.« — Najbrž pozneje in morebiti že naravnost za almanah »Mladiko« je Levstik to svojo kritiko Koseskega nanovo koncipiral in sicer pod naslovom »Izprohod« — v dialogični obliki. Ta dialog med Jaroslavom in Zlogolkom kaže že mnogo ostrejši ton, ki se dotika tudi Bleiweisa na pr. v naslednjih besedah: »Mi nejmamo časopisov, katerim bi o takih rečeh šla vera. Glasnik ima delavnega a zelo bojéčega i lepoznanški se vsem neizobraženega vrednika i vendar je lepoznanšk list, ‚Novice‘ si prisvájajo govoriti o vsakej stvari, tudi o tacih, o katerih toliko umejo, kolikor mutec petija; njihov urednik je lepoznanški mrtev mož, a vendar hoče povsod i torej tudi tukaj zvonec nositi. Mogoče, da umeje, kako se grah prideluje, maslo dela v Furlanovej pinji, konj podkuje, mokrotna zemlja osuši, ali kako se presodi

Medtem, ko je Levstik v Ljubljani pripravljaval to kritiko, je Jurčič na Dunaju s pomočjo Stritarja in njegovih učencev organiziral izdajo almanaha. V slovensko javnost je prišla prva vest o njem potom »Slovenskega glasnika« dne 1. marca 1868. Tu je neki dopisnik »K.« z Dunaja poročal o snovanju slovensko-hrvaško-bolgarskega dijaškega »Juga« in pristavljaval: »Toliko o družabnem življenji. V literarnem smo tudi krepki ali vsaj ne zaspani kakor marsikje v d o m o v i n i. To boš Ti spričal, ‚Glasnik‘! Saj največ od tod dobivaš dušne hrane: tvoji poglavni delalci: Celestin, Jurčič, Levec, Stritar — so v naši sredi. Kakor za gotovo vemo, misli Jurčič izdati: ‚Slovenski Almanah‘ za l. 1868., ako dobi dovolj materialne podpore po naročnikih... Jurčič je dobil za svoj almanah prineskov od več boljših pisalcev, da smemo reči, da se bo ta almanah brez posebne skrbi pridružil naj bode h kateremu hoče poprejšnjih slov. almanahov in lepoznanških knjig.«²⁶

lepoznansek proizvod, ne umeje več nego dete pri materinih prsih, a ‚Danica‘ zna samo kričati.« V nadaljnjem dialogu se kaže Levstik v presoji Koseskega najprej kot človek, ki cení v umotvorih pravičen in lep jezik. Njegov sobesednik Zlogolk pravi: »Nikoli nejssem pritegnol tistim, kateri svojo slabo slovensko pisavo izgovarjajo s tem, da je misel prva stvar, a jezik druga... ti slabí slovenski pisatelji s tem lestivo zagovarjajo samo svojo lenobo... Preširen je imel... v sebi nebeški vir blagodejne poezije«, Koseski je pesmi skladal »v sobi, zagrajén za visoko trdnjavo raznih slovarjev. Mož je torej okrog sebe ískal, česar nej mogel zajemati iz sebe...« Celo kar se tiče Koseskega »Slovenije«, pravi tu Levstik, ni Prešeren zaostal za Koseskim. »Morda je res ostal, kar se tiče puhlega bobnoglasija, kateremu Nemeč velí bombast...« Sedaj odkriva Levstik v »Sloveniji« Koseskega še druge slabosti: »togočnega birokrata ognjusno prilízovanje absolutizmu, slavopenje stare kranjščine... nelogično zgramájene i zamotane misli; zgodovinske neresnice i otročje slepoumje, katero samo ne vé, kaj hoče i kam bi se delo.« (Ljub. zvon, 1918, str. 629.)

²⁶ Slov. glasnik z dne 1. marca 1868, str. 118. — Urednik Janéžič je v podčrtni opombi toplo priporočil naročanje Jurčičevega almanaha, češ: »Velika važnost lepoznanstva v vsakej literaturi in slo-

Kakor smo razvideli iz Levčevega pisma Jerici z dne 24. febr. 1868, se je na Dunaju snovala »Mladika« s programatično-bojno in ostro-kritično vsebino, kot organ, v katerem se je imela poprijeti mlada generacija s staro na najšibkejšem poprišču »starih« — literarnem. Ta načrt je še obstojal, ko je dne 12. marca 1868 pisal Levec Jerici novo pismo, v katerem ji je med drugim poročal: »Za almanah se vedno več naročnikov oglašča. Te dni smo jih dobili samo iz goriškega seminarja 52! Spet znamenje, da niso vsi farji tako prenapeti, kakor je Jeran. Ko bi se pak pozneje vendar morda ustavljali in kričali, da so mačka v žaklju kupili (kajti spisi bodo s l a n i), jim bo pa Jurčič naročnino nazaj poslal ter jim s tem jezik zavezal.«²⁷

O velikonočnih počitnicah l. 1868. ni odšel Jurčič v Ljubljano. Odšel pa je tja njegov prijatelj Levec, kateremu je Jurčič po vsej verjetnosti naročil, naj z Levstikom oskrbi vse potrebno, da bi se tiskala »Mladika« v Ljubljani.²⁸ Levec je Jurčiču poslal iz Ljubljane svoje ljubljansko situacijsko poročilo z dne 14. apr. 1868. O zadevi, ki nas tu zanima, sporoča Levec v tem svojem izvestju Jurčiču naslednje: »Kar se ‚Mladike‘ tiče, mislim, da Ti je Žagar²⁹ že pisal, da je nabral

veče ime izdajateljevo kot pripovedovalec mora biti vsem prijateljem domače lepoznavske književnosti zadostno priporočilo, da pritekó izdavi ‚slov. almanaha‘ vsi slov. rodoljubi v prav obilnem številu na pomoč...«

²⁷ Original uničen; prepis moja last.

²⁸ V tem oziru je Jurčič Levcu v Ljubljano tudi pisal dne 10. apr. 1868: »... govori z Levstikom in vprašaj ga: Ali je tisk naše Mladike pri Egru od Egrove strani tako gotov, da lahko precej pošljem nekaj rokopisa? Tukaj ni nič. Pri Mehitaristih imajo slovanski stavci toliko opraviti s ‚Pozorom‘, da ne utegnejo. Pri Pihlerjevi vdovi ni slovanskih stavcev, torej predrago, drugod pa nerad moledujem in menim, da je še dražje.«

²⁹ Žagar Dragotin je bil računski uradnik pri dež. odboru in sicer »kontrolor pri deželni blagajni«, osebni prijatelj Levstikov in nabiratelj naročnikov na »Mladiko«. (Glej dr. Žigona opazko v »Ljub. zvonu«, 1918, str. 774.)

nanjo v ljubljanski čitalnici že 114 naročnikov. Študentje je kaj težko pričakujejo. In zdaj, ko sem prišel do teh ljudi, zdaj Ti šele vem in morem kaj veselega pisati. Ta mladina je vsa druga od one, ki je bila pred dvemi, tremi leti na gimnaziji. Sedanja ima več domoljubja in več navdušenosti. K omiki in pridnosti jo vzpodbujeta — dr. Ahn in Heinrich, ki oba nemščino učita. Ta dva profesorja sta najbolj popularna, posebno pa dr. Ahn; Heinrich je malo preveč Prus. Kamor sem prišel med študente, ni bilo vprašanj ne konca, ne kraja. Kdaj pride almanah na svetlo, in pa če bo tudi Stritar kaj pisal v njem. Stritar je postal letos študentom najljubši in najveljavnejši slovenski pisatelj. Pravili so mi, da ko bi bili vedeli, da bo v letošnjem 'Glasniku' toliko Stritarjevih spisov, bi se jih bilo veliko več naročilo nanj. Samo to se boje, da bi naenkrat spet ne jenjal pisati kakor lansko leto. Posebno zadnje pismo v 'Glasniku' jim je napisano iz srca. Marna nihče ni vesel, dasi se je letos toliko poboljšal, da priporoča Tvojega 'Desetega brata' tistim, ki slabo pišejo, in da jim v šesti šoli razlaga poezijo in umetnost, seveda kako! Ad exemplum: 'Preširen je subjektiven pesnik, Koseski pa objektiven; Goethe je tudi objektiven, Schiller pa subjektiven. Objektivni pesniki so boljši ko subjektivni, zakaj objektivni nam razlagajo reči, kakor so v resnici, subjektivni pa s fantazijo opisujejo reči.' (Ergo? —) Neki sedmošolec mi je rekel: 'Mi imamo štirikrat na teden krščanski nauk, dvakrat po nemško, dvakrat pa po slovensko.' Pa bodi dosti o Marnu. Stritarju prinesem Marnovo razlago o pesništvu in umetnosti in pa Abuna Solimana za piruhe na Dunaj s seboj. — Pa ne samo študentje, ampak tudi drugod, koder se bere 'Glasnik', so me spraševali o Stritarju, kdo je, kaj je in če veliko piše; Žagar, Pace, Heinricherjeva gospa in Olga niso mogli prehvaliti njegovih pisem. — Sedmošolci so povabili mene in Cele-

stina dvakrat v krčmo, kjer so napivali Stritarju, Tebi in dunajskim študentom sploh. Agitiral sem za Dunaj, kar sem mogel, in mislim, da nisem mlatil prazne slame. Šestošolci so osnovali po našem vzgledu in po Ahnovem in Heinrichovem vplivu literarno društvo, kjer bero Preširna in nemške klasike ter čitajo in kritikujejo lastne spise.³⁰ Tudi jaz sem bil dvakrat povabljen v društvo in bil sem prav vesel te nove prikazni na ljubljanski gimnaziji... Sinoč sem govoril z Levstikom o tisku naše „Mladike“. Dejal je: „Mladika“ se ne more začeti prej tiskati, dokler Ti določno ne poveš, kakov papir in kakova oblika Ti želiš, da bi se dala almanahu. Po teh dveh rečeh se ravna tudi cena. Odgovor torej precej Levstiku (jaz grem ta teden iz Ljubljane) o tej zadevi; potem je tisk gotov. Vendar je Levstik pristavil, da bo trajal tisk najmanj 6 tednov in da almanah pred kresom ne more iziti, če ga daš tiskati v Ljubljani. Korekturo prevzamem že jaz, pa ostanem v Ljubljani samo še 14 dni; za pozneje Ti lahko preskrbim kakega gimnazijca.«³¹

Dobrih 14 dni pred tem Levčevim situacijskim poročilom Jurčiču iz Ljubljane je bil pisal Levstik Jurčiču, namreč dne 28. marca 1868, pismo,³² v katerem nas tu

³⁰ To je bilo ono dijaško društvo, ki ga je sicer ustanovil Ivan Resman, poznejši pesnik, a katerega duša je bil Levčev učenec, šestošolec Janko Kersnik. (Prim. mojega »Kersnika« I. del, str. 31.)

³¹ Original v Jurčičevi zapuščini v mestnem arhivu ljubljanskem. — Levec se je povrnil na Dunaj nekako koncem aprila 1868 in poročal o svoji vrnitvi dne 9. maja 1868 svoji Jerici med drugim to, da se je prvo noč nastanil pri teologu-eksternistu Končniku, ker je tega sostanovavec Jože Ogrinec ravno ležal v bolnici bolan na pljučnici. »Od Končnika grem v kavarno, kjer dobom Stritarja, Jurčiča Šukljeta Knafliča i. t. d. ki so me veselo pozdravili, o Ljubljani in kranjskeje deželi spraševali i. t. d. i. t. d. Ko sem jim povedal kar sem videl, vedel, slišal in skusil, podali smo se v Likey-ovo pivarno... ter smo ga združeno močjo sekali do polnoči, potem pa še v kavarni malo politikovali, dokler se vsem ni začelo dremati.«

³² Objavil je to pismo dr. Žigon v »Ljub. zvonu«, 1918, str. 774—775.

zanima njega začetek: »Jako žal mi je,« piše Levstik Jurčiču, »da te nej o velikej noči v Ljubljano, kakor si obétal... Kritike o Mazepi nejmam še za tisk gotove, vendar ti jo skoraj pripravim. [Iz teh Levstikovih besed se vidi, da je imel Jurčič takrat še vedno kritično-borbeno »Mladiko« v mislih, ki naj bi poleg njegovega lastnega obračuna z jeranovci, Stritarjeve kritike vsaj Kreka, če ne tudi Koseskega, prinesla tudi Levstikov članek o »Mazepi« in Koseskem.]... Pri Egru bi ne bilo pred začetkom nič treba plačati, samo to se bojim, da bi Klein, Egrov faktor, vse stvari predolgo ne vlek, vendar hočem ž njim govoriti i povedati Levcu, da ti o tem piše.³³ Pesmi 'Umeku' pa nej mogoče natisniti.³⁴ Stritarju sem še odgovora dolžan. V kratkem mu odpisem, da se mu zahvalim za tragedijo, katera mi je bila jako jako po godi. Pravi humor veje iz nje. Škoda je, da se zdaj skoro ne more natisniti, jer je politična, torej nekoliko zastarela pa tudi ne bi služilo, zdaj mahati dr. Coste, ko je uže tako razbít, da sam svoje cápice okrog sebe pobira!«

Iz poslednjih Levstikovih besedi izhaja, da je bil tudi Stritar za bojvito-kritično-satirično »Mladiko« in da je v nji nameraval natisniti tudi zdaj znano nam svojo »tragedijo« ali »veseloigro« o izpreobrnitvi drja. Coste k slovenstvu.³⁵ Značilno je, da je sedaj ob »Mladiki« kakor nekđaj ob »Klasju« Stritar, pričel Levstik predlagati umerjenejše strune s tem, da ni do-

³³ Iz teh Levstikovih besed se vidi, da je bil Jurčič v nekem (neohranjenem nam) pismu Levstika naprosil, naj dobi za »Mladiko« tiskarja v Ljubljani. Levčevo pismo, ki ga tu Levstik napoveduje, je poprej citirano z dne 14. apr. 1868 in je torej ohranjeno, ne pa izgubljeno, kakor je domneval dr. Žigon (o. c. str. 775).

³⁴ Levstik ima tu v mislih svoj sonet »Abúna Sóliman« (Zbr. spisi, I, str. 216.), za katerega ga je najbrž prosil Jurčič, še ena priča, da je Jurčič takrat želel dati »Mladiki« še satirično-kritično lice. Kakor znano, je zložen ta Levstikov sonet v precej ostro-satiričnem tonu.

³⁵ Glej ČJKZ, VII, str. 130—132.

volil tiskati niti svojega soneta »Umku«, niti ni svetoval Stritarju priti na dan z »Belo ruto«, poslednje iz tega vzroka, ker je bil ravno takrat bivši ljubljanski župan dr. Costa v preiskavi zaradi lanskega sokolskega izgreda v Šantljevi veži zoper turnarje. Tu je v Levstiku poboril srd zoper nemškutarje njegovo jezo zoper domače nasprotnike in jo odrinil v ozadje. Morebiti je bila vprav Levstikova spravljivost vzrok, da sta se nato tudi Stritar in Jurčič odločila za nebojevit značaj almanaha in da je Stritar prenesel svoj obračun s »staroslovenskim« malikom Koseskim v svoja »Kritična pisma«, ki jih je že od Novega leta 1868 nadaljeval v Janežičevem listu.

Kakor smo videli iz Levčevega situacijskega poročila iz Ljubljane z dne 14. aprila 1868, so tvorila v prvi polovici tega leta največjo literarno senzacijo ne samo med dijaštvom, ampak tudi drugim tedanjim, za literaturo se zanimajočim slovenskim občinstvom Stritarjeva »pisma mlademu prijatelju«, ki jih je pričel voditelj dunajskega literarnega društva »Mladike« po daljšem prestanku zopet nadaljevati v prvi številki »Slov. Glasnika« za l. 1868. Ker so dogodki, odigravši se ob teh »pismih«, povzročili, da se je literarni značaj almanaha »Mladike« končno docela izpremenil, si moramo, preden nadaljujemo zgodovino postanka tega znamenitega »mladoslovenskega« almanaha, te Stritarjeve poslanice ogledati malo od bližje ter si predočiti posledice, ki so jih ta »pisma« imela za razvoj slovenske literarne kritike.

Tretje Stritarjevo literarno »pismo«, izišlo v Janežičevem leposlovniku dne 1. jan. 1868, je nosilo še isti naslov kakor prvi dve v prejšnjem letu. V njega začetnih besedah se je pisec opravičeval pred svojimi čitatelji, zakaj »je pustil med drugim in tretjim pismom tako nespodobno dolg presledek«, ž njemu tako lastno gosposko gesto, češ, da on piše o teh rečeh, kadar je

»ravno pri volji«, pristavljajoč: »... to je pa pri meni le o velicah praznikih«. Prehajajoč k meritornemu razpravljanju svoje téme, se bavi Stritar z vlogo, ki jo igra domišljija pri poetičnem ustvarjanju. In značilno je za Stritarja, v katerem je živelo in vse življenje delovalo še polno romantičnih sestavin, da prihaja v tej mladostni njegovi dobi v tem članku že v obilni meri do veljave tedanji r e a l i s t i č n i časovni kolorit, ki mu narekuje v pero naslednje besede: »... liričnemu poetu po moji misli ni treba druge domišljije, kakor jo imá že vsak naravno vstvarjeni človek. Saj njemu ni treba izmišljevati novih nenavadnih predmetov in loviti jih, ne vém kod, pod nebom in pod zemljo in po širem svetu.« Takoj za temi gesli, navejanimi Stritarju iz istodobnega evropskega ozračja, pa prihaja v Stritarju do besede ferment, ki je bil starejši nego takrat še mladi realizem, celo starejši nego vsa romantika, Stritarju po njega naturi istorodni Rousseaujev »belle-âme«, kult s r c a. In nato daje Stritar naslednja navodila slovenskemu pesniku: »Kedar ga obide duh, stopi naj, tako rekoč, v tiho svetišče svojega srca, saj, če je v resnici pesnik, ondi bo našel v zmanjšanej podobi vesoljni svet: veselje in žalost, up in hrepenenje vsega človeštva. In da nam oznani, kar čuti, da se jokamo in veselimo ž njim, ne bo tréba iskati novih, lepih besedí, bliščečih podob, predrznih tropov in figur; brez ovinov, brez okolišev naj s r c e s r c u naravnost govori, kakor prijatelj prijatelju.« Kot zastopnik preproste, srčne, rousseaujevsko »lepodušne« poezije se izreka Stritar — dasi po poklicu sam klasični filolog — zoper posnemanje lirike grških in latinskih poetov, torej zoper klasicistiko. O tej stvari, o kateri pravi, da »je silno imenitna, pa do zdaj še premalo razjasnjena«, obeta govoriti »o priliki še obširneje«, zaenkrat izjavlja on, somišljenik onega Rousseauja, ki je pozivljajal od umetničenja v prirodo, naslednje: »V starej liriki žíví ves drug duh, kakor v novej, ki je po n a r a v n i h postavah

izrastla in se razvila iz čisto drugačnega, novega življenja.«

Nato se loti Stritar razpravljanja o drugi točki svoje teme, o tem, »kaj naj se poje«. In tudi tu se nam predstavlja zopet s tistim dvojnim obrazom, najprej s takrat aktualnim, časovnim, realističnim in nato z onim davnim, njemu kongenijalnim, rousseaujevsko čuvstviteljnim. V zmislu mladega realizma trdi, da glede snovi poezije ni razločka med bolj in manj »poetičnimi«, nasprotno: da je vsak, tudi še tako zanikrni predmet lahko upesnitve vreden: »Če tako rad, kakor jaz, ogleduješ podobe, gotovo se Ti je že včasi čudno zdelo, zakaj slikarji in sicer najbolj sloveči, volijo po navadi tako revne suhe predmete. Tukaj vidiš borno kočo, zvezano s trto, s kolom podprto, kakor pravi narodna pesem — tam mršavo kravo, suho, da bi jej lahko klobuk na kovek obesil, in zopet tu raztrganega, umazanega paglovca, ki nemarno znak leže gloje suho kruhovo skorjo! Zakaj ni umetnik naredil raje, ker mu je že vse v en kup, tam lepih belih hiš, z zelenimi, polkni, tukaj lepe junice okrogle in gladke, da se muha na njej razčesne, in namesto zanemarjenega paglovca — gizdalina, s skrbno razprečanimi lasmi, z lici, kakor kri in mleko, in z drobnimi ročicami in nožicami, kakor šine ogledujejo s srčnim veseljem mlade šivankarice v oknih pri mestnih krojačih!« Stritar se pri tej primeri ne potaplja v zelo zanimivo in pogosto ventilirano vprašanje, v kakšni zvezi je vsakokratna umetnostna smer s predmeti, ki jih po nji usmerjeni umetniki predpostavljajo drugim, v problem v času in v vsakokratni umetnostni struji temelječega odnosa med snovjo in obliko, ker Stritar ni zgodovinar, ki bi genetično gledal na umetnost. Na podlagi umetnostnega uživalca, ki je videl, čital in slišal marsikatero umetnino, prihaja do zaključka, do katerega je bil prišel zlasti tedanji že od 40ih let se porajajoči mladi realizem: »Predmetje [umetnosti] se ne cenijo po visokosti in globokosti, ne

merijo se in ne tehtaĳo; dosti je, da jih je resniĳno ĳutilo srce in da so sploh ĳloveĳski, ne kake muĳice, ki rojijo iz bolne glave, da zbude v bralĳevih prsih celo vrsto misli in ĳutov — tacih, kakorĳini so navdajali pesnika.« — Zanimivo je, da je prvi del tega stavka zapisal v teh svojih mladih letih oni Stritar, ki pozneje v starosti ni gutiral skrajne konsekvence iĳ njega — Zolajevega naturalizma. S temj »nekaznimi« predmeti, ki jih je forsiral realizem, nahajajoĳ se takrat ųele v svojih poĳetkih, je bila z ozirom na Stritarja po vsej verjetnosti stvar takĳna, da jih je naų krasoslovec sprejel v svojo estetiko pod enim pogojem, in sicer pod pogojem, ki ga je krepko podĳrtal v drugem delu na-vedenega stavka: ako ĳuti, da se mora prav teh in takih predmetov posluĳiti kot svojega izrazila s r c e, Stritarjeva in Rousseaujeva »belle-ĳme«. In nato navaja Stritar kot primer, kako se more ob neznatnem predmetu razmeditirati srce v miselno-ĳuvstveno pesem, oljĳno mladiko, primer, ki je brez dvoma porodil znani dovrųeni slovenski uzorec pesmij te vrste — Gregorĳiĳevo pesem »Oljki«. »Kaj je oljkova mladika?« se vpraųuje Stritar in nadaljuje: »Ko jo je pa prinesel golobĳek v kljunu Noetu v ladijo — ali ni bila tedaj priprosta vejica ųeljno ĳakajoĳemu oĳaku nebeųka prikazen? ali mu ni zbudila v bojeĳih prsih veselega roja sladkih, tolaĳljivih misli in ĳutov? Potolaĳena je boĳja jeza — upadajo vodĳe, iz njih vstaja zemlja, zemlji se je povrnila rodilna moĳ, ki pokriva tla z veselo zelenjavo in zbuja zopet tiĳje petje; reųeno je ųivljenje, ĳloveųtvo, reųena je vesoljna natora! Glej! to ti je prava liriĳna pesem!«

Po teh sploųnih opazkah o predmetih poezije postaja Stritar bolj specialen in iz razliĳnih predmetov, katerih se je poezija vseh narodov kot »lahko umev-
nih«, »sploh ĳloveųskih« posluĳevala kot svoje snovi, imenomoma navaja vino in ljubezen. Ob vinu se ne ustavlja dolgo, ker je mnenja, da »nikoli ni imelo

resničnih nasprotnikov«, pristavlja samo, da »iz vina izvira veliko najlepših njihovih [Grkov in Rimljanov] pesmi, saj se je še celó iz praznovanja Bachovega razvila drama, ki je krona vse poezije«. — Človek bi mislil, da se bo tem dalje Stritar pomudil pri drugem specijalnem predmetu — pri ljubezni. Saj vemo, da je bil ravno ta predmet pri naših takratnih »Staroslovenskih«, proti katerim je vstajala ta mladina, trikrat in stokrat preklet. Istotako vemo, da se je vprav zaradi tega moral boriti Jurčič z Jeranom ob priliki izida svoje »Slovenske vile« in da je hotel z istim zelotom stopiti v areno tudi v pripravljajočem se novem almanahu »Mladiki«. Stritarjeva v bistvu neborbena narava se tu ne upa dregniti v sršenovo gnezdo. Za stvar, ki bi se bila takrat dala najboljše razčistiti z bičem satirika, meni, da bo najboljše, ako jo pokrije s kapo šaljivca, z gesto njemu tako lastnega lagodnega humorja, glasečega se takole: »Obilo tri četrti vse lirične poezije poje — ljubezen in ne kaže se še, kakor bi se hotela tá reč premeniti. Pri nas so se poetje, dokler je bilo moč, ogibali tega polzkega predmeta, razen enega moža, ki je pa ravno zavoljo tega trpel veliko preganjanja. [Tu namiguje Stritar na Prešerna ali iz živečih morebiti na Levstika.] Ko pa so prevideli, da dolgo časa ni moč izhajati takó, pa so začeli počasi strahoma lotiti se tega prepovedanega sadú. In kakor je videti, pripustila se jim je tá reč vsaj molčé nekoliko. Meni sicer o tacih rečeh ne gre beseda, željo pa vendar smém izreči, da se naj jim dovoli tá igrača, če se sicer pošteno vedó; če ne, bodo stali, kakor krava sredi goste visoke detelje — s torbo pred zobmi! —«

Veliko bolj energično in dejal bi skoraj za tisti čas heretično pa nastopi Stritar, ko takoj nato omenja tretji specialni predmet, ki je bil takrat v dobi »staroslovenske« kulturne »lepe laži« in mačjega zlata, dražirajočega čitalniške odre, in tudi še pozneje v dobi taborovanja »posebno v čislu in kterega si je vsak naš

pesnik obilo privoščil« — domoljubje. Za Levstikom, ki je prvi pri nas v svojem »Napreju« (v odlomku »Deseti brat«) smešil to odpiranje ust, nastopa sedaj Stritar s kulturnozgodovinsko važnim pogumom, v naslednjih stavkih obseženim: »Lep, blag čut je domoljubje — Bog daj, da bi ga ljudje bolj v srcu nosili, ko na jeziku, in bolj v djanji ga kazali, ko v pilnicah in čitalnicah. Lepa, blaga čednost je domoljubje — kdo bi to tajil? Ali meni je ljubše v djanji, kakor pa v pesmi.« Oni Stritar, ki je pozneje po l. 1876. postal pedagog slovenske literature, je sedaj pod vplivom mladosti in istodobnih estetičnih gesel še odločno nastopil zoper vsa »splošna mesta« pedagogizma v poeziji, pišoč: »Zmérnost, pohlevnost, potrpežljivost so gotovo tudi lepe čednosti, ali kdo je bo prepeval?« On, ki se je pozneje izkazal za tako malo individualnega, je sedaj še krepko podčrtaval predpogoj vsake resnične poezije »izvirna, neposredna čutila« in odklanjal vsa »abstraktna, premišljena, naj bodo še tako lepa in blaga«. Velik del tedanje slovenske poezije je po zasluženju obsodil, ko je pisal o nji: »Slovenec, Slovenka, Triglav, Sava, Slovenija, domovina — to so gotovo prav lepe besede, ali iz njih samih se ne da še po golej kombinaciji sestaviti zdrava, živa pesem! Ali ne ravnajo tako naši pesniki? Take pesmi so le za uho, ne za srce, trenutek je je rodil, trenutek je požre, in za njimi ni sledú!«³⁶ — Zaključek, h kateremu je Stritar prihajal v tem važnem svojem III. »pismu«, je bil spoznatek, ki ga je tedanji veliki svet že splošno izpovedoval, ki pa je bil za naše kraje in za našo literaturo nekaj novotarskega: »Sploh pa, kaj naj se poje — to se ne da

³⁶ Rahlo se je v teh Stritarjevih izvajanjih razodeval tudi oni kozmopolitizem, ki je v večjih evropskih literaturah vprav ob tem času bolj ali manj razločno silil na dan. Na pr. češko literaturo je že začetkom 70ih let naravnost razdvojil v dve struji, dočim se je pri nas samo v Stritarju nekoliko oglašal in mu tudi primerno barval njegove umetnine.

učiti; reči se pa smé toliko: poj, česar ti srce kipí, sili se pa ne nikdar.«

Ta Stritarjev vzklík je za našo literarno zgodovino zategadelj tako pomemben, ker se je takrat pri nas stihotvorilo skoraj samó »invita Minerva«, iz vnanjih in ne notranjih nagibov. Največ iz domoljubnih, pa tudi nečimurnih nagibov — ko je bila pohvala tako po ceni — so razni naši tedanji verzifikatorji za narodni in svoj okrasek po šablonskih, primitivnih vzorcih v kitice spleтали razne vnanje »pesniške« rekvizite: cvetlice, tičke, potočke, venčke, solzice, zvezdice, luno, srce, domovino — same girlande čitalniških odrov. Saj je samemu patrijarhu tedanje slovenske kulture bila poezija večjidel — igrača. Bilo je to čisto navadno diletantstvo, ki ga je Stritar koncem tega članka krepko ožigosal, dasi mu je dal nepravo ime — »sentimentalnosti«. Za Ferdom Kočevarjem, kateri je v prejšnjem letu z manj spretno besedo izkušal globlje izpodrezati korenine sentimentalnosti, je letos v tem sestavku Stritar z zgovornejšo besedo pod znamko »sentimentalnosti« napovedal boj primitivnemu diletantizmu. »To je ena glavnih napak naših mlajših pesnikov,« je pisal, »da njihove pesmi so le sestavljene iz samih praznih besedí, brez misli, brez čuta; ali pa se izgubé v tisto neslano, nerodovitno sentimentalnost, ki se takó rada, posebno pri začetnikih, prodaja za globoko čutilo... Sentimentalnost — zdravi Slovenec še nima besede za to čudno, neslano zmes — in Bog daj, da bi mu je ne bilo tréba nikoli! sentimentalnost je prava smrt vse poezije; kakor rija ali slana zeleno zelišče, zatrè in zamorí ta kužna bolézen vsako zdravo misel, vsak krepki čut. Tako ubogo pevče nima srca ne za žalost, ne za veselje; dremaje se giblje med enim in drugim, da zaspi — in ž njim milovanja vredni bralec! — Če pa tudi najde kdaj po nevedoma kako misel, zrezlja jo na drobne kosce in jo prevleče z osladnimi polževimi slinami, tako da boš zastonj iskal pri njem grižljaja za

zdravo grlo in krepek želodec.« Nasproti tej takrat splošni prikazni postaja Stritar naravnost bojevit, ko »vojsko, neusmiljeno vojsko« napoveduje »najprej tej boleznici«, vzklikajoč s precèj prozorno proti Bleiweisu kot pokrovitelju tega diletantizma obrnjenim prstom: »... saj literatura morda vendar ni usmiljena naprava, kaka bratovščina, kak zavod, kjer se onemogli mladi in stari s slavo in hvalo redé ob srenjskih stroških!«³⁷

A bojevitost Stritarja, ne črpajoča tolikanj pobud iz lastne nature, kolikor bolj navejana mu iz pogovorov in dopisovanj z Jurčičem in Levstikom, prihaja v njegovem pripisu k temu članku še razločnejše na dan. Stritar se spomni tega, kar mu je Jurčič pravil, kaj je njemu, Jurčiču, svetoval dr. Bleiweis o priliki, ko mu je Jurčič osebno izročal pred tremi leti »Slovensko vilo«. Dajal je takrat Bleiweis Jurčiču navodila, o čem naj poje, navodila, ki so bila do pičice takšna, kakršna je ravno poprej žigosal Stritar, diletantska, ali, kakor jih je Stritar imenoval, »sentimentalna«. Ta Stritarjev pripis k temu III. »pismu«, v katerem se je Stritar drznil satirično lotiti naravnost Bleiweisa, se je glasil: »Ravno ko skléпам to pismo, prideta mi na misel dva imenitna lirična predmeta, ki ju je mojemu prijatelju nasvetoval ali prav za prav naložil mož, ki mu v vsem gré pri nas veljavna beseda. Delajte pesmi, mu je djal, na solnce, na luno, ali prav za prav: ‚an die sonne, an den mond‘ — ker naši veljaki, kakor je znano, ne govoré radi po domače. Njegova volja se je izpolnila; ti trije sonetje so sad njegovega povelja. Poslati jih smeš tudi ‚Glasniku‘, če se le gospodu vredniku ne bodo zdeli preveč — zagatni!«

Kakor je Janežič cenil in rad sprejemal te Stritarjeve članke v svoj list — par mesecev pozneje, dne 7. marca 1868 je pisal Jurčiču: »Jako ljubo bi mi bilo,

³⁷ Slovenski glasnik z dne 1. jan. 1868, str. 19.

ko bi mogel [v ‚Cvetniku‘, ki ga je pripravljaj takrat Janežič] priobčiti tudi kaj krasoslovnega iz g. Stritarjevega peresa, ki mu po mojih mislih še Levstikovo ni kos³⁸ — vendar se je urednik »Glasnika« ustrašil celo Stritarjeve bojevitosti in je pristavil k omenjenemu pripisu Stritarjevemu: »Predno se dadó v natis, prosimo, da se drugemu sonetu beseda sem ter tje rahleje ubere.«

V marčno številko »Slovenskega glasnika« 1868 je napisal Stritar svoje IV. »pismo«, to pot prvič pod izpremenjenim skupnim naslovom »Kritična pisma«. Ta številka »Glasnika« je prinesla vrhutega na uvodnem mestu Jurčičevo znano trpko pesem »Kamen na grob!« in v nji bridko-ironično kitico:

»Nekteri med nami se bodo rotili,
Da Bog vzel me v grehov je polnem številu
In treščil neusmiljeno u pekel tamán,
Ker pisal povest sem, zaljubljen román.«

Politične borbe so takrat, po pretkano vprizorjenem vzprejemu dualistične decembrske ustave, pretresale ne samo Avstrijo, ampak tudi Slovenijo, v kateri so se »Mladoslovenci« pripravljali, da naskočijo »staro slovenske« trhle trdnjave. Mesec pozneje je imela iziti 1. štev. »Slovenskega naroda«. Oni Stritar, ki je užival kulturne naslade samo v literaturi ter umetnosti in bil tudi sicer malo impulziven v neposrednem javnem življenjskem vrvežu, je v dobi te borbe takoj v začetku IV. »kritičnega pisma« preciziral svoje zase značilno »oddvojeno mnenje«, češ, da on nima veselja do politike, ker nima dovolj močnega — želodca. »Zakaj, za politiko, posebno dan današnji, je treba dobrega želodca, tacega, kakoršnega pravijo, da ima velika ptica, ki jé za prigrizljnej kamenje, črepine in staro železje — sicer človek ne bo izhajal.« On, lepoumnik, ni imel zmisla

³⁸ Ljub. zvon, 1918, str. 773.

za vse one, pogosto malo čedne transakcije, ki se odigravajo v ozadju političnih aktov pri vseh narodih in ki so za kulisami neredko vse drugačne nego na javnem odru. »Gorje pa še celo njemu,« je pisal v uvodu tega IV. »kritičnega pisma«, »ki imá dobre oči in včasi priložnost, da pogléda malo zad za kulise in vidi igralce, kako se šemarijo in napravljajo pred igro in zopet slačijo po igri bliščeče cunje! Potem pa človeku preide vse nedolžno otročje veselje! Meni vsaj se je taka godila.« V takšni podobi je pokazal Stritar slovenski mladini, glavni svoji čitateljici, svetovno politiko. S še bolj klavrno lučjo je osvetlil tedanjo slovensko politiko, ki je bila doživela pravkar v glasovanju za dualizem svoj najusodnejši poraz. V treh drastičnih prisposodobah je Stritar označil vso tedanjo in v marsičem tudi poznejšo slovensko politiko v Avstriji: v prvi prisposodbi je pokazal dva moža, ki vidita za visokim plotom jablano in posebno lepo jabolko na nji. »Ko prideta do plota, prikloni se drugi in prvi mu zleze z veliko težavo — ker je obilega života — na krepke rame — z ram na plot — utrga jabelko, vtakne ga mirno v žep, ter se kakor je videti, svojemu pomagaču lepo zahvaljuje. Ta pa se huduje in žuga mu s pestjó — zakaj — tega se ve da ne vém.« Ta prisposodoba je bila v času narodnega odpada drja. Vincenca Kluna, potem ko je imel v rokah svoj mandatek in mastno državno službo po zaslugi sedaj nanj hudih »prvakov« — docela jasna. »V drugi prikazni«, nadaljuje Stritar, »vidim velik tičji zbor; strašen krik in hrúp je med njimi — kaj hočejo — ne vém, videti pa so strašno bojaželjni in pogumni, tako da bi se spravili kar nad samega kraljevega orla! Kar zašumí v višini nekaj in na pogumni zbor pade senca kraguljeve perutnice in zdajci — kakor bi trenil — razkropí se pogumna drhál!« Za Stritarjeve čitatelje, zlasti one iz vrst mladine, je bila tudi ta prisposodoba o tičjem zboru — slovenskih politikih in kragulju — lokalni nemški vladi v deželi,

jasna in sugestivna. One »prvake«, ki so vedno grozili nemškimi avstrijskim vladam z opozicijo in se jim takoj nato vdinjali za drobtine, je Stritar naslikal v tretji zgodbi, v kateri je pripovedoval, kako »so bile sklenile miši zvonec privezati mačku okrog vratú, potem pa si ni nobena upala izročiti nevarnemu nasprotniku tó glaseče znamenje — nezaupnosti«.

V tej svoji uvodni digresiji od obravnavanega predmeta, v kateri je prišla do izraza najprej seveda Stritarjeva malo neposredna in impulzivna natura, je ipak ta vzgojitelj naše »mladoslovenske« generacije — kakor sem poudaril že na nekem mestu³⁹ — storil kulturno dejanje, ko je tej mladini dal čutiti in doumeti, da Slovencem vse politično širokoustenje ne bo dotlej nič izdalo, dokler si Slovenci ne postavijo solidnega kulturnega temelja, zlasti s pomočjo lepe knjige. In sreča naša je bila, da so ta Stritarjev poziv s splošnega občinskega političnega pašnika, kamor se tako rada meče mladina vseh časov, poziv na tiha kulturna polja, razumeli vsaj nekateri boljši talenti tega pokolenja. Ti so potem položili z našo »mladoslovensko« lepo knjigo temelj, na katerega so se pozneje neredko in z uspehom opirali in pozivali celo naši politiki.

Po tej politični ali pravzaprav antipolitični digresiji je prešel Stritar k zadnjemu delu svoje téme, k vprašanju: »k a k ó naj se poje«, odnosno k vprašanju o obliki poezije. Odgovor na to vprašanje si je zaenkrat prikrojil dokaj splošno. Z ozirom na to, da so se takrat pri nas pesmice z muko in trudom še »kovale«, je poudaril za naše ljudi takrat še novo resnico, da se pesmi sploh ne delajo, ampak porajajo: »... pesem mora biti rojena, ne pa narejena. Rojena, to je prava beseda! Kakor v tistem natornem procésu, ki je vir vsega življenja, ločita se tudi v stvarjenji pesmi dva glavna momenta, spočetje in pa pôrod; ne

³⁹ Prim. mojega »Kersnika«, I. del, str. 115.

enega ne drugega nima človek v svojej oblasti.« S široko svojo opisnostjo je popisoval veliko vlogo spočetja in zametka pesmi s pomočjo srca in njeno končno formalno završevanje ali skladanje potom razuma: »Takó naj ima poet svoje rodovitne prsi odperete vsem prikaznim, ki ga obdajajo, naj pije in sreba, takó rekoč žalost in radost, up in obúp, strah in hrepenenje, ki je razlito po življenji. Česar se je navzél tako, to se mu bó, če je resničen, rodoviten poet, prijelo v persih, jelo bo živéti in rasti in gibati se, pojilo in redilo se bo ž njegovo srčno krvjó, in ob svojem času se bo prikazalo na dan v podobi, ki jo imenujemo: lirična pesem — in ta bo kri iz njegove krvi, in bo mesó iz njegovega mesa... Le tako se bosta njenega stvarjenja enako vdeleževala um in srce; srce pri vživanju [najbrž je tu menil Stritar: spočetju] — um pri skladanji.« Rodišče zametka je potemtakem za Stritarja srce, rodišče oblike in izvedbe razum.

Že pri tej priliki je Stritar rahlo ošvrknil ono šolsko-šablonsko in shematično karakteriziranje poezije, o katerem so mu najbrž dijaki ljubljanske gimnazije pravili, da se ga poslužuje pri razlagi slovenščine na tem zavodu Josip Marn, eden izmed glavnih pomočnikov Jeranovih pri »Zgodnji danici«. Najbrž merijo že tu na Marna Stritarjeve besede: »Le potém bo pesem objektivna in subjektivna, splošna in individualna, realistična in idealistična.«⁴⁰

Ko je bil tako Stritar razložil v nasprotju s takrat pri Slovencih splošnim mehaničnim in shematičnim naziranjem o »pesnikovanju« svoj, dejal bi, organski nazor poetike, je postal konkretnejši v svojem V. »kritičnem pismu«, ki je izšlo v »Slov. glasniku« dne 1. aprila 1868, v času, ko se je že njegov učenec Levec nahajal v Ljubljani in so se s pomočjo Levstika že delale priprave za izdajo almanaha »Mladike«, ki naj

⁴⁰ Slov. glasnik z dne 1. marca 1868, str. 95.

bi po nasvetu Levstikovem Jurčiču z dne 28. marca 1868 ne imel več tako bojevite note, kakršna mu je bila poprej določena. Tej aprilski številki »Glasnika« se je Janežič že ojunal na čelo postaviti prej omenjene tri Stritarjeve satirične sonete na pokrovitelja tedanjih slovenskih diletantskih pesnikovačev Bleiweisa. Postavši bolj konkretno, je obenem udaril Stritar tu v V. »kritičnem pismu« in rajši v »Glasniku« nego v »Mladiki« tudi na bojovitejšo struno. Pobavil se je najprej v uvodu tega pisma s profesorjem slovenščine na ljubljanski gimnaziji, Josipom Marnom, o čigar literarnem razlaganju in podučevanju slovenščine s pomočjo čitanja Umkovega »Abune Solimana« so mu najbrž na Dunaj poročali najvernejši čitatelji njegovih »kritičnih pisem« — dijaki, osebno mu je o tem referiral Levec.

»Kar mi pišeš o slovenščini na vaši gimnaziji, to je res žalostno, da bi tako ne bilo!« S temi besedami je začel Stritar svoj razgovor z Marnom, nadaljujoč med drugim: »O kako lépo nalogo ima slovenski učitelj na čisto slovenske gimnaziji; koliko je tu priložnosti, ne samo podučevati učencev v materinem jeziku takó, kakor se podučavajo v kakem tujem, ampak tudi buditi in gojiti v mladih srcih ljubezen do domovine... Ko vidijo, da ta ali uni narod je v tej ali tej reči tako daleč pred nami, da ga pač ne bo moč dohiteti, naj se ne vsedejo kakor trmastí otroci sredi ceste, nevoščljivo gledaje za svojimi srečnimi predniki — veselili se bodo tudi tujega napredka; saj smo si vsi bratje na svetu... Slovenci nimamo ne Goethejev ne Schillerjev [Marn je rad primerjal s tema dvema Koseskega in Prešerna] in tudi ne drugih enacij prvakov, kakor nam trdijo naši pseudo-kritiki in estetiki; noben pametni človek nam ne bo očital, da jih nimamo... Razlagaje jim [dijakom] tó, kar imenujemo po navadi slovensko slovstvo, ne bo jim [učitelj slovenščine] prikrival iz slepega domoljubja resnice, ne bo mešal zrnja in plev, da bo le večí kup —... Govoré o posameznih pisa-

teljih, ne bo djal samo: Ta je prvi, ta je drugi! ali pa še celo: Obá ta sta prva, in pa: Ta je posnemal tega, ta unega... Vsaj o poglobitnejših poetih bo govoril obširneje; načrtal jim bo njihovo individualnost, če je imajo kaj; razložil bo njihove poezije po mislih in po obliki, in pokazal bo njihov duh, če ga imajo kaj; hvalil bo in grajal, pa vselej povedal zakaj... Zakaj ni pri nas tako?... Posebno žalostno je, kar slišim o vaših slovenskih nalogah... Ilijada in Odiseja ste jim [Grkom]... bili podloga vseh vaj in nalog. Ali od Ilijade in Odiseje pa do Abúna Solimana je, mislim, vendar malo dolga pot! S tem nočem sicer ničesar reči zoper to našo epopejo, in ko bi hotel, ne morem, ker iz nje ne poznam le ene vrstice. Vendar pa se predrznem dvomiti, da bi bila ta pesem e d i n a pripravna, da bi se vedno zajemalo iz nje... naj bi se včasih poskušalo tudi s kako drugo pesmijo, že za tó, da bi se učencem potem tolikanj večá žeja vnela — zopet po Abuni Solimanu.«

Po tem uvodu je Stritar počasi prihajal k literarni pravdi, ki bi bila morala izbruhniti že l. 1866. ob izdaji Prešerna v »Klasju« in ob znani nam Bleiweisovi kritiki te izdaje in zlasti njenega uvoda o Prešernu izpod Stritarjevega peresa. Narezoval je Stritar v tem V. »kritičnem pismu« načelno literarno borbo med »starimi« in »mladimi«, borbo — za Prešerna in zoper Koseskega. Za uvod te svoje borbe in za prehod od Marna k Bleiweisu in Koseskemu je Stritar porabil to okoliščino, da se je prof. Marn pred dvema letoma v šoli neugodno izrazil o njegovem uvodu v Prešerna.

»Predno sem še pomočil peró za tisti spis,« začena Stritar, »vedel sem že dobro, da ž njim ne bom nikakor vstregel našim veljakom, prvič že zató ne, ker Prešeren jim ni nič kaj po godu... Drugič ker revež nisem zapisan v njihovo bratovščino; gorjé pa pri nas tistemu, ki se predrzne imeti o kakej stvari svojo lastno, neštempljano misel, in jo še celó dati med svét brez višega

dovoljenja... Očitalo se mi je, da za življenjepis prvega našega poeta nisem pregledoval nekih ribniških perijoh in... da sem spisal himno namesto kritike. Čudno! saj so pri nas sicer himne prav v navadi... Če je bila pa kritika našega glavnega lista le bolj negativna... me je pa vaš kritikar [Marn v šoli] popolnoma vničil na en mah, kakor bi petelinu glavo odsékal; — in pa, o sramota! z mojim lastnim orožjem. Djal sem revež nepremišljeno v svojem spisu tako nekako: Na Prešernu so nam kakor na dragem prijatelju skoraj ljube še njegove napake, slabosti — (tako da si ga ne želimo drugačnega). Moj nasprotnik me zavrne nató: Tista kritika je prava, ki hvali, kar je hvale vrednega, in graja, kar je graje vrednega. Ali nisem mrtev? Tak sem, kakor sv. Janez glavosék v pratiki. In nató mi pa založi še eno, rekoč, da sem ponižal Prešerna, ko sem ga hotel povišati!...« Stritar pristavlja k tej Mar-novi kritiki, da mu ni prišlo nikdar na um, »da bi hotel poviševati Prešerna, ker je že dovolj visok«. Na opazko o poniževanju pa ima v odgovor samo ironijo: »Če sem pa zares nehoté ponižal tega svojega ljubljenca, kakor se mi očita, nič ne dé, morebiti ga bodo zdaj, tako ponižanega in približanega umeli tudi tisti, katerim je bil prej previsok!«

Prehod od takó in na ta način obnovljene pravde za in zoper Prešerna se je Stritarju ponudil kar sam od sebe. To, kar je združena in pionirska »mlado-slovenska« trojica Levstik-Jurčič-Stritar l. 1866. ob Bleiweisovi kritiki »Klasja« požrla z zobmi škripaje, vse to, kar se je potem kopičilo in v gnevu stiskalo prav tja do bombastičnega Bleiweisovega naznanila senilnega Koseskega jecljanja v »Mazeppi«, je sedaj sililo Stritarju v pero, a kljub temu je obdržal mož čudovit mir in preudarnost besede, ko je začel pisati v tem znamenitem V. »kritičnem pismu« svojem kritiko Koseskega — prvo resnično kritiko dotedanjega »malika«!

»Žalibog! da govoré o Koseskem ne bom mogel pasti v greh, ki se mí je očital pri Prešernu«, s temi besedami je začel Stritar svoj kulturnozgodovinski tretji čin. »Pa saj v tem oziru se je že obilo, le preobilo grešilo nad Koseskim... prijatelji so ga imenovali slovenskega Goethe-ja, eni, če se ne motim, tudi Schiller-ja — zakaj? tega pač sami ne vedó... Če se mora že primerjati po vsej sili, imenujmo ga raje slovenskega Klopstocka. Kakor Klopstock na Nemškem, tako je vdaril Koseski pri nas prvi na véliki zvon, da je dal mogočen glás, ki se je razlegal daleč okrog po slovenskej domovini, in iz spanja izbudil marsikterega zaspanca. Lep je zvonov glas, kdo bi tajil!... ali človeško srce íma še druge potrebe, in željno bo pilo potem tudi mile glasove, izvirajoče iz priproste, domače piščalke, glasove zdaj žalostne, zdaj vesele, glasove, ki mu zbujejo sladko domotožnost, kakor bi čulo mater, ki poje detetu v zibeli!... Dan-današnji, kakor je znano, govoré Nemci o svojem Klopstocku z velicim spodobnim spoštovanjem — beró ga pa ne!... Če se le težko kdo najde, ki bi bil prebral vsega Klopstocka, nikakor se to ne more očitati našemu Koseskemu; njegova dela, kar jih je izvirnih, preberó se v času, kar ga je treba, da se jajce v mehko skuha... O izvirnosti Koseskega se ne bomo dolgo pričkali... Da pa se človek, ki se veliko peča s poeti, in je tako rekoč ves napojen s poezijo — na zadnje tudi včasí malo sam oglasi, to je prav natorna prikazen, saj je znano, da so nekatere materije, ki se, če dolgo ležé v solncu, na zadnje tako napijó in navzemó luči, da se po tem še dolgo časa v temi svétijo.« Primerneje nego Klopstocku bi se dal Koseski primerjati nemškemu Vossu. »Kar se pa tiče zadnjega dela Koseskega, naznanjenega v ‚Novicah‘, zdi se mi, da mu je zopet veliko škodilo prijateljstvo — prvič z bombastičnim naznanilom potlej pa s tem, kar je v izgled iz njega vzetega in natisnjenega v ‚Novicah‘. Prestrašil sem se, ko sem

bral to najnoveje delo njegove ‚divne muze‘... Z združenimi močmi po dolzem ugibanji in vkrepanji, z mnogoterimi kombinacijami, konjekturami in raznimi filozofičnimi zvijačami sva [s prijateljem, najbrž Jurčičem] nekoliko še le vganila, kaj hoče reči njegova muza... Naš pesnik namreč ne rabi velikokrat besedi v navadnem pomenu — in pa ima zraven neusmiljeno navado, da kakor hitro mu ni všeč kaka beseda, pa jej kar odstriže rép, kakor poredni paglavci nedolžnemu martinčku, ali pa odseka jej celó glavo, kakor petelinu! namesto: rahlo pravi — rah; namesto: množica — množ, in vad — namesto navád. ... nihče bi tako ne bil vesel, kakor jaz, ko bi imeli veliko, veliko tacih pesnikov, za kakoršnega delajo Koseskega; pa kaj nam pomaga, če se slepimo! To več škodi, kakor koristi. Če bomo ravnali tako, vlegli se bomo zvečer moško na namišljeni lovor; ko pa posije dan, zbudili se bomo na bobovej slami!«⁴¹

Danes si niti od daleč ne moremo predstaviti, kako je učinkovala ta pogumna Stritarjeva kritična beseda v oni slovenski javnosti, ki se je bila izoblikovala na Bleiweisovi »lepi laži«. To je bil sakrileg, to je bila skrunitev svetišča! Bleiweis spočetka kar do besede ni mogel. Zato mu je prišlo najbrž zelo prav, da se je proti Stritarju v »Novicah« oglasil rodoljub, ki ni bil iz ožje »prvaške« bratovščine. To je bil znani tedanji dunajski urednik slovenske izdaje državnega zakonika, leksikograf Cigale, ki je s svojim podpisom v dopisu z Dunaja z dne 9. apr. 1868 poizkušal odgovoriti Stritarju.

»Naj vam razodenem, drage ‚Novice‘,« je pisal Cigale Bleiweisovemu listu, »kako me je v srce zbolelo in kako sem se začudil ‚Glasniku‘, ki mu je sicer vrednik rahločutna slovenska duša, beroč v njem Stri-

⁴¹ Slov. glasnik z dne 1. apr. 1868, str. 136.

tarjev zarobljen⁴² nalet na zasluženno slavo našega Koseskega... častitljivemu pevcu (smo) dolžni satisfakcijo za to njegovemu imenu storjeno nagrado... Če se z ‚Novicami‘ začena posebna dôba v slovenskem slovstvu, in ta zasluga se jim priznava povsod — izvzemši morda tabor naših knownothingov⁴³ — dolžne so pa ‚Novice‘ same po lepem delu svojo utrdbo v narodu in svoj uspeh ravno Koseskemu... kako težko pričakovani... težko pogrešani so bili plodi Veselove muze — kako so nas, starejše in mlajše, stresali in vneli, navduševali, elektrisovali... da je Koseskemu ob činstvo ploskalo, to jest tudi faktum. Drzno je torej v oči toliko živih prič... ki čutijo neki poseben, [Koseskega pesnim] lasten ritem in neko pridobivno miloglasje v istih, ter pomnijo, kako je njega dni vse strmelo veselja, ko je Koseski prvič v svojih heksametrih pokazal, čemu je kos zaničevana slovenščina (v takih heksametrih, kateri so bili še Prešerna izklicali na poskusni bor) — drzno je, pravim, in predrzno odrekati mu božjega pesništva dar!... Ako je Stritar bral... Byronovo poezijo ‚Mazepa‘ v originalu... mora vedeti, kako velikanska naloga je, hoteti metrično posloveniti jo... Naj poskusi Stritar posloveniti en sam tak odstavek« in videl bo, zakaj Koseski tako ljubi kratke besede, ki se vendar nahajajo v Murkovem slovarju! Prešernu Cigale ne krati slave in trdi, da mu je tudi »Novice« niso nikdar odrekale. »Toda je li kdo smrtnih kriv, da nimamo več Prešernov? Kdo more kaj za to, da na pr. soneti v ‚Glasniku‘ zapeti solncu in mesecu, soneti o ‚Poetov m'javkanji‘ niso Prešernovi, da nimajo pesniškega

⁴² Cigaleta so posebno pogreli, kakor pravi v podčrtani opazki, nekateri Stritarjevi izrazi, ki so bili v stilu njegovega deloma šaljivo-intoniranega kramljanja, kakor: »bobova slama«, »jajce je mehko kuhano« itd.

⁴³ Ta angleški izraz, ki pomeni »ničevdece«, je posebno zgrabil Stritarja.

vzleta, ali da jim manjka divne ubranosti, s katero se odlikujejo pesmi K o s e s k e g a?»⁴⁵

Za »Novicami« se je zoper Stritarjevo podiranje malikov dvignila »Zgodnja danica«. Njen odgovor je napisal najbrž sam Jeran, ki se je poizkušal najprej znesti nad Stritarjem najbolj zaradi njegove kritike Marnovega podučevanja slovenščine na ljubljanski gimnaziji. Vrh tega je izkušal uveljaviti Jeran znanj »staroslovenski« konservativni, primitivni in ozkosrčni recept literature in kritike, ko je pisal: »K majhnemu kupcu zrnja slovenskega prihiteva dokaj pevcev, da bi ga premetavali iz kota v kot ter plév in resic z očali in drobnogledali po njem iskali.« Jeran Stritarju posebno zameri, da si upa soditi o kvalitetah Umkovega »Abune Solimana«, ko sam pravi, da ne pozna »le ene vrstice« iz te epopeje, »pa vendar z njo tako malovredno in žaljivo brska«. »Po naši misli,« izjavlja Jeran decidirano, »je ‚Abuna Soliman‘ ena najlepših zvezdic mlade slovenske poezije, o kateri bode prihodnji čas zaupljivo lepše sodil, kakor pa naši ‚posmehljevavci‘.« V drugem delu svojega odgovora Stritarju je sprožil ozkosrčni moralistični rigorist Jeran dolgo tirado, polno bojazni z ozirom na pravnost in vernost, o katerih je mislil, da ju namerava rušiti mlada četa: »O tej priliki naj smemo opomniti na neko nasprotje marsikterih mlajših pisavcev, kateri vestno gledajo in pazijo, da ne grešijo zoper načela posvetnih šolskih nauk; manj natanki in manj vestni pa so v oziru na verska načela in pravila.«⁴⁶ Razume se, da »mladoslovenska« literarna četa, ki je bila sicer v verskem oziru precej indiferentna, ki pa nikdar ni rušila niti verskih načel niti нравnih — vsaj v svojem širokosrčnejšem zmislu ne, kvečjemu morebiti v ozkosrčnem Jeranovem — ni niti za hip prišla na misel, da bi se borila z Jeranom.

⁴⁵ Novice z dne 15. apr. 1868, str. 127.

⁴⁶ Zgodnja danica 1868, str. 150.

Cigaletu pa je bilo na vsak način treba odgovoriti. In Stritar je takoj, ko je dobil dne 16. aprila 1868 v roke dotično številko »Novic«, sedel, da napiše ne samo odgovor, ampak da se tudi odzove Cigaletovemu pozivu glede prevajanja »Mazeppe«. Njegov odgovor »Novicam« je bil že par dni pozneje gotov; ker ni nikdar izšel in ker se je našel v njegovi zapuščini, naj ga navedem tukaj doslovno:

»Nekoliko odgovora in zagovora gospodu Cigaletu.

V zadnjih Novicah mi gospod Cigale očita — in kako očita! — da sem sirovo napadel in ogerdil Koseskega! Storil mi je gosp. nasprotnik, gotovo nehoté, očitno, veliko krivico. V opravičenje na tem mestu le toliko:

Ko bi mi skazal gosp. Cigale to čast in bral vsa moja ‚Kritična pisma‘ v Glasniku, videl bi bil, da so pisana vsa v šaljivi, humoristični, pa ne razžaljivi obliki, katera se mi je zdela naj pripravnejša za take razgovore. Ko bi bil pomislil to, zdela bi se mu bila marsiktera reč malo drugačna; c'est le ton, qui fait la musique!

V petem svojem pismu, katero je tolikanj razkačilo gosp. Cigaleta, primerjam Koseskega s slavnima nemškima pesnikoma, Klopstockom in Vofsom in pravim (str. 134.) od besede do besede: ‚Kakor Klopstock (o katerem pravim pozneje, da ‚se je prikazal Nemcem kakor nova svitla zvezda na nebu, vse jo je gledalo stermé itd.) na Nemškem, takó je vdaril Koseski pri nas prvi na véliki zvon (sc. slovenski jezik), da je dal mogočen glás, ki se je razlegal daleč okrog po slovenskej domovini, in iz spanja zbudil marsikterega zaspanca. Lép je zvonov glás, kdo bi tajil! ‚Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango!‘ Budi zvon in dramí, ter povzdiguje serca profi nebu, ali človeško sercé imá še druge potrebe; in željno bo pilo potem tudi mile glasove, izvirajoče iz priproste, domače piščalke, glasove zdaj žalostne, zdaj veséle, glasóve ki mu izbujajo sladko domotožnost, kakor bi čulo mater, ki poje detetu v zibelí! —

Tako sem v podobah skušal primerováje karakterizovati: Koseskega in Prešérna. Je-li to ‚zarobljen nalet‘, je-li to ‚sirova nagerda‘, je-li res treba potem ‚čestítemu pevcu še druge sati‘ fakcije? — Gospod Cigale! roko na pošteno sercé! Ali se niste malo prenaglili? — pa ne bom Vam djal žal besede! Ali more više povzdigniti Koseskega naj gorečji čestívec? Pa to ni še edina hvala, ki mu jo dajem v omenjenem spisu. Povzdigovati pa njegovo izvir-

nost, tega mislim si pač tudi gosp. Cigale ne bo upal v resnici. Da je kritika pri nas še zmirom prepovedana — tega pač nisem vedel!

Tendencijo tistega mojega nesrečnega pisma, ki je tako slabo doseglo svoj dobri namen — bil bi pač mogel spoznati gosp. Cigale iz besedi proti koncu tistega pisma (str. 136.)

„Ne bojim se, da bi Ti krivo ne sodil teh mojih besedi; saj veš, da bi nihče tako vesel ne bil, kakor jaz, ko bi imeli veliko, veliko tacihi pesnikov, za kakoršnega delajo Koséskega; pa kaj nam pomaga, če se slepimo! To več škodi, kakor koristi. Če bomo ravnali tako, vlegli se bomo zvečer moško na namišljeni lovor; ko pa posije dan, zbudili se bomo na bobovej slamli!“

Kteri pošten domorodec bi ne mislil in govoril takó? Zakaj pa ne smém ravno jaz? Pa — dasi imam še toliko na sercu in v peresu — bodi dovolj, saj bom moral še za té verstice hvaležen biti Novicam, če mi jih sprejmó. Obširno pa bom govoril o tej reči, in „temeljito“ dokazati skušal, kar sem terdil — in še več — v Glasniku, če mi le ni gosp. Janežiča ostrašil dobro namenjeni vdarec gosp. Cigaletov. Le še spodobno prosim g. Cigaleta, naj se ne odtéza sitnemu poslu, naj se spusti z mano v težavno preiskavo, v pošteno, mirno diskusijo, morda bo potem, če ima malo poterpjenja, malo drugače sodil o Koseskovej prestavi in malo drugače, morebiti bolje mislil o zaničevanemu „Knownothingu“, ki mu tu v pozdrav podaja pošteno — nasprotno rokó!

Na Dunaji 18. aprila 1868.

Jos. Stritar.⁴⁷

Takrat, ko se je tehnični urednik »Novic«, Ivan Murnik, še posvetoval s faktičnim voditeljem tega lista, drjem. Bleiweisom, ali bi v »Novicah« priobčil ta vljudni Stritarjev odgovor Cigaletu, ali ne, v tem času se je prvi javno potegnil za svojega učenca Stritarja — Levstik v mladem mariborskem »Slovenskem narodu«. V podlistku tega političnega glasila nastopajoče »mladoslovenske« generacije je bil že v prvih njega številkah začel ubirati literarno-kritične strune Jurčič. Njegovi tozadevni članki, naslovljeni »Pisma o slovenske j literarnosti«, so bili zasnovani tako, da ima človek vtisek, kakor da bi nameravali tvoriti nekake pobočne sestavke in podporno akcijo k Stritarjevim »kritičnim pismom« v »Glasniku«. Kakor Stritar

⁴⁷ Original v Stritarjevi zapuščini, ki je last »Tiskovne zadruga«.

v »Glasniku« in Levec v dunajskem slovenskem dijaškem društvu, je Jurčič v uvodu k tem svojim člankom klical slovensko mladino s političnega na literarno polje, pri čemer pa je bilo zanj značilno, da ni — kot rojen realist in borec — tako omalovaževal politične borbe kakor idealistični Stritar. Označeval je svojo dobo za »praktičen, denaren, političen« čas. Kot aktualist »mladonemške« šole je pisal Jurčič: »Istina je, da si moramo najprvo pridobiti in priboriti podlogo, na katero bomo zidali, temelj, na kateri bomo zastavili stebre boljše bodočnosti... V denšnjih vihnih časih se bojuje okoli in okoli dušen boj, boj resnice z lažjo, svobode s tiranstvom, osebne samopridnosti s poštenostjo, boj za sveto dedino naše matere. Nevredno bi bilo iz strašljivosti ali malomarnosti odtezati se borbi. Ali vseh naših moči nikakor ne sme prevzeti [ta borba]. Bodimo kakor predniki denšnji dan mnogo imenovanega denarnega naroda, ki ga je bil Bog v starem zakonu v svoje posebno varstvo vzel. Imejmo pri zidani našega narodnega svetišča v eni roki meč, v drugej zidarsko orodje. Vračaje se z javnega trga, otresimo s svojih nog političen prah in v tibi domačnosti gojimo literarnost.« A literarnost hoče Jurčič kot eden izmed treh glasnikov novega literarnega pokreta gojiti z zrelišča kritike, ki se je v prejšnji »stare slovenski« dobi tako puščalo vnemar. »Namen naslednjih literarnih pisem,« piše Jurčič, »bode kritičen pretres raznih prikazen na našem slovstvenem polji zadnje dobe, skromno kazalo naših pomanjklivosti in tako vodilo na pota, ktera se nam prave zdé. Kritika tedaj! Vem, da so nekateri med nami, ki se te sovražnice maloali srednjevrednega stvarjanja — bolje kovanja (ponarejanja) bojé. Vem, da je bil nekdej hrup vstal, ko je vrli g. Levstik glas povzdignol po poštenej kritiki. Vem, da je še denes navada vse hvaliti, kar dobomo, zrnje in slamo; da razen izvrstnih ‚kritičnih pisem‘ g. Štritarja v Glasniku nismo imeli dozdej še ne

veliko več ko nič kritike.« Iz teh besed se vidi, da se je tudi Jurčič nameraval uvrstiti ob Stritarja, da v istem Levstikovem zmislu in duhu kakor ta v »Glasniku« on v podlistku »Naroda« inavgurira novo dobo slovenski literaturi v znamenju — večje kritičnosti. Na koncu tega svojega uvoda pravi Jurčič, da teh svojih literarnih kritik ne misli pisati v uničujočem tonu, ampak se pogovarjati s slovenskimi pisatelji o napakah njihovih spisov »z lepo besedo«. Vendar se takoj pokaže na njem vpliv onega mladega Stritarja, ki je bil Levstiku pisal dne 12. aprila 1866, da »ne hvalj rad« in da mu »bo to še marsikdo pomnil«, vidi se Jurčiču, kako ga je bil prevzel okus onega elegantnega Stritarja, ki je pozneje l. 1872. v enem svojih »Dunajskih sonetov« tako ostro obsodil »jehavščino« Andrejčkovega Jožeta. Isti Jurčič, ki je v prejšnjem letu (dne 2. februarja 1867) pisal osmošolcu Levcu, naj nagovori Podmilška, da ta kaj pošlje njih dunajskemu literarnemu društvu »Mladiki« v recenzijo, češ, da »ta mož ima nekaj«, kar se ima samo izčistiti, isti Jurčič piše tu v uvodu svojih projektiranih kritičnih pisem: »Tako na priliko se mislim z ‚Andrejčkovim Jožetom‘, ki v popotvanji ‚Slov. Glasnika‘ bôš hodi, da nam njegove nogé smrdé, iz neiztrebljene lule kadí, ktero mu je bil nek berač ukral, z lastnim izobraženim jezikom v svojih monologih malo pokolne i. t. d. prav lepo po narodno in prijateljsko pomeniti.« In s pesnico Luizo Pesjakovo, pravi, da bo govoril z nataknenimi rokavicami ter jo pohvalil, da se »je ponižala jezik pisati, ki ga je pisal naš Preširen«. ⁴⁸

Na vsak način moramo obžalovati, da Jurčič teh svojih »Pisem o slovenskeji literarnosti« preko »Uvoda« ni nadaljeval. Poleg bolj splošnih Stritarjevih »Kritičnih pisem« bi bili Jurčičevi kritični sestavki, ki bi se bili avtorjevi naturi primerno gotovo pečali bolj s konkret-

⁴⁸ Slovenski narod z dne 4. apr. 1868, štev. 2.

nostmi, napravili nastop »mladoslovenske« literarne generacije bolj enoten in kritično očiščen ter usmerjen. Pomanjkanje soglasja in enotnosti v nazorih in taktiki v taboru »mladoslovenskem« je najbrž že takrat v prvih njega početkih povzročilo, da Jurčič ni nadaljeval teh podlistkov po načrtanem planu. V isti številki »Slov. naroda«, kakor Jurčič svoj »Uvod«, je namreč objavil Davorin Trstenjak svoj »Nasvèt, kako bi se slovsstvena delavnost med slovenskimi pisatelji bolj pospeševala«. V njem je razvijal naslednje misli: Literarnega središča nimamo. Da ga dobimo, moramo ustanoviti literarno društvo in sicer s sedežem v Mariboru. To društvo naj obdeluje »vse vrste človečje znanosti, razun bogoslovne; toraj zgodovino posvetno, jezikoslovje, botaniko, zoologijo, mineralogijo i. t. d.«, pretresuje naj »beletristične izdelke in pedagoške predloge... Za glasilo bi imelo društvo svoj periodičen letopis. Če se nabere dosti gradiva, in ga ni moči vsega po letopisu objaviti, bi se, kar je izvrstnega, odstopilo slovenski matici proti primerni odškodnini, da je ona na svetlo daje.« K društvu naj bi imel proti članarini 4 goldinarjev pristop vsak »neporečen prijatelj slovenskega slovstva«. Društvo naj bi prirejalo vsako poletje po deželi v večjih krajih popotna zborovanja, na katerih naj bi se po pretresu društvenih zadev »brali vsakokrat nekteri izdelki slovenskih pisateljev«. ⁴⁹

Ta predlog je bil značilen za Trstenjaka, moža, ki so ga kot liberalnega katolika naši »Mladoslovenci« sicer radi videli v svojih vrstah, ki pa je kot sin stare šole živel še docela v ideologiji domače družabnosti, ki se je bila dobro obnesla v prvih Bleiweisovih čitalnicah, ki pa je bila z ozirom na literarni prospeh že v »Matici« precej odpovedala. Ta ideologija se ni zavedala, da za razvoj literature ne zadostuje to, kar Nemeč

⁴⁹ Ibidem.

imenuje »vereinsmajerijo«, zlasti pa ni dovolj računala z dejstvom, da se svobodna umetnost nerada vklepa v paragrafe društva in podreja sklepom njega raznih bolj ali manj zaslužnih, a po navadi starih »predsednikov«, »podpredsednikov« in »odbornikov«. Nov in svež razmah po navadi prinese med seboj idejno in organsko, ne pa društveno zvezana duševno sorodna generacija. In za takšno so se čutili naši tedanji »mladoslovenski« pisatelji pod vodstvom Levstik-Jurčič-Stritarjev. Ti so najbrž takoj uvideli, da bi bilo tako društvo, kakor ga je nasvetoval Trstenjak, samo druga oblika »Slovenske matice«, ki je tudi imela različne društvene funkcionarje, in vendar je morala mlada pisateljska generacija zunaj nje krčiti pot — sebi in slovenski literaturi. Ako vse to pomislimo, bomo razumeli, zakaj je Jurčič v prihodnjem nadaljevanju svojih feljtonističnih »Pisem o slovenskeji literarnosti« takoj povzel besedo in govoril — zoper tako društvo, naštevajoč razloge, zakaj »bi tako posebno združenje, uklenenje v paragrafe in udanje v vodstvo literarnega odbora in prvosednika, za svobodni in pravi razvoj naše knjige ne bilo dobro«. Kjer gre za združevanje materialnih sil, tam je tudi Jurčič za društva, kjer pa gre za »strogo združenje dušnih moči«, tam društvom nasprotuje. Ugotavljajoč, da morata biti »duh in dušna delavnost svobodna«, Jurčič dvomi, da bi se dal kak umetnik in učenjak, ki čuti, da je zrel za svobodno stvarjenje... uklepati v vojnice družbinih statutov«. V nadaljevanju svojega članka izreka Jurčič mnenje, da so taka udruženja plodovita samo tam, kjer »enakomislečih več stanuje« in ti ustanové »med seboj in za-se taka tiha društva«. Takšno društvo je bila, kakor vemo, Jurčič-Stritarjeva dunajska »Mladika«. In ravno o tem društvu nam podaja tukaj Jurčič mal podatek, žal, da nekoliko preskop v besedah, ko piše: »Mladi Slovenci na Dunaji so bili osnovali malo društvece, ki se je imenovalo literarno, shajali so se vsak teden in

so brali lastne izdelke, presojevaje in popravljaje je po prijateljsko. Zdi se mi, da so okrog svojega literarnega društva nameravali zbrati vse mlajše slovstvene moči. Razlogov, zakaj se to ni zgodilo, ne morem povedati.« Ta Jurčičev podatek nam dokazuje, da v l. 1868., ko so Jurčič, Stritar in Levstik pripravljali izdajo almanaha »Mladike«, istoimensko literarno društvo na Dunaju, kjer je v tem času obstojal slovensko-hrvaški akademski »Jug«, ni več eksistiralo niti kot »tiho društvo«. Jurčič je zoper idejo društva »vseh slovenskih literatov«, ker je zoper to, da bi se vsi »v eno uniformo oblekli«. »Kakor smo po svojem telesnem obrazu, tako smo različni po duhu. Mnogovrstnost dela harmonijo in lepoto. Vsak pisatelj naj se izobrazí po svoje, tako bomo imeli mnogovrstno literaturo«, piše Jurčič, načenjajoč že takrat vprašanje, ki ga je v slovenski javnosti mnogo pozneje sprovedel dr. Anton Mahnič — ločitev duhov. Zavedajoč se, da je krenila njegova, Stritarjeva ter Levstikova literarna četica na docela nov pot, se boji Jurčič, da bi njegove male četice »mladih« ostala večina »starih« v takem društvu ne majorizirala: »Kako lahko se zgodi,« piše nadalje, »da v tako društvo stopijo in se s paragrafi sklenejo vsi slov. pisatelji razun kacih pet. Ti poslednji imajo drugo literarno stališče, ki je morda bolj pravo od onega, ki ga zastopa društvo. Množini, velikemu občinstvu pak imponira le prerado in prevečkrat bolj množno število glasov, svet raje šteje glase kot tehta.« Tudi se literati, združeni v enem društvu, pogosto iz društvene kolegijalnosti ne kritikujejo dovolj strogo. »Klika bi se naredila.« Ko bi bila pa slučajno kakega člana »estetična in umetnijska vest močnejša kakor čutilo po vstopu prevzetih dolžnosti... utegnilo bi se [takemu članu] pripetiti, da bi mu namežikali, naj se iz društva pobere. Klik, klik se bojmo! Torej svoboda pisateljem!« vzklika Jurčič, ki v ostalem izrečno zagotavlja Trstenjaka, da naj bo prepričan, da je zgolj »iz preverjenja za dobro

reč začel pobijati njegov predlog, ki izvira iz poštene domoljubne duše.«⁵⁰

Povodom tega zanimivega Jurčičevega članka je nastala v »mladoslovenskem« taboru prva, danes malo znana afera, ki je pokazala, da nova »mladoslovenska« struja ni bila na znotraj tako enotna, kakršna bi morala biti, če je hotela uspešno udariti in prodreti. Proti Jurčiču je nastopil prvič Janko Pajk, proti enako-miselni trojici Levstik-Jurčič-Stritarjevi »mladoslovenski« »outsider« Pajk, proti enotni koncepciji ljubljansko-dunajskega krožka mariborski doktrinar. V eni prihodnjih številčk »Slov. naroda« je izšla v podlistku brez podpisa Pajkova užaljena in oblastna zavrnitev razlogov, ki jih je bil Jurčič navedel zoper Trstenjakov predlog. Ako pomislimo, da so levstikovci sicer visoko cenili Trstenjakovo liberalno katoličanstvo, dočim so imeli o njega docela »staroslovenskem« zgodovinarstvu primerno skromno, kritično mnenje, potem nam bo jasno, da je pri tej priliki zazijala velika razpoka med to četico in Trstenjakovimi ožjimi štajerskimi rojaki, katerih glasnik, Janko Pajk, se je tu na naslednji način zgražal nad Jurčičevimi razlogi: »Te vzroke prebravši res strmimo in se čudimo, kako more globoko misleč Davorin, kojega duh vedri najtemnejšo dobo naše zgodovine in kojega srečno in uspešno delovanje priznavajo naj imenitnejši moži vse Evrope, kako more kaj takega nasvetovaje se tako zagaziti.« V nadaljnjem svojem izvajanju Janko Pajk toplo priporoča ustanovitev takega literarnega, zlasti znanstvenega društva, kakor ga je bil nasvetoval Trstenjak, in mu dodeljuje same take naloge, za kakršne je pri Slovencih eksistirala že »Matica«. Najbolj pa strelja preko tarče suhoparni zaletel — Pajk, ko na koncu svojega podlistka brez razumevanja nekih Jurčičevih feljtonistično-šaljivih arabsk, imenuje Jurčičev članek »posmehovanje«, vzkliž

⁵⁰ Slovenski narod z dne 10. apr. 1868, št. 7.

kajoč: »Kdor skušenih rodoljubov resnobnim nasvetom odgovarja s posmehljivimi opombami, ta nima smejalcev za se, ampak proti sebi in prezira dostojnost.«⁵¹ Pajk enostavno ni razumel, kam je meril oni Jurčič, ki si je očitvidno mislil: Čemu nam še eno društvo, še ena »Matica«, da bi se ji zopet na čelo postavili »prvaki«, kaka petorica mladih delavnih literatov pa bo morala zopet samotež in zunaj nje orati ledino slovenske literature, ker ne bo hotela in mogla iti pod njih cenzuro!

Jurčič je nato opustil svoj načrt spisovanja kritičnih »Pisem o slovenski literarnosti« in je odgovoril Pajku v podlistku »Naroda« v posebnem člančiču, naslovljenem: »Še enkrat literarno društvo«. V njem poudarja, da je ugovarjal ustanovitvi literarnega društva zgolj z beletrističnega stališča, s katerega še vedno smatra, da bi taka institucija svobodno ustvarjanje vklepala v šablono. »Ne razumem, zakaj bi me rojak, zaradi tega, kar očitno povem, smel zgrabiti s tako nestrpljivostjo, kakor sem jo bral? Zakaj bi se manj učiteljsko ne govorilo?« Z ozirom na Pajkovo okorno nerazumevanje njegovega šaljivega tona, ki je temeljil v stilu lehkotnega feljtona, izjavlja Jurčič: »Da se malo lehkeji glas, da se humorističen vplet imenuje: ‚posmeh‘, to mi je novo. Vsaka nedolžna prostost žali ‚dostojnost‘. O resnobnej stvari se ne sme drugače govoriti, kakor z do vratu zapeto suktnjo in v belih rokovicah?« O tem, kar je Jurčič pisal o klikah, je Pajk dvomil, češ, da ne pozna njegovih izkušenj v tem oziru. Ta Pajkov dvom je Jurčič porabil kot priliko, da je par besed izpregovoril o Stritar-Cigaletovi aferi, ki je bila tedaj še v ustih vse slovenske javnosti, o tem prvem močnem sunku »mladoslovenske« literarne generacije proti literarnemu naziranju »Staroslovencev« in njih korifeji, Koseskemu, o sunku, ki se je, kakor vemo, pripravljal že izza dobe »Klasja«. Besede, ki jih je

⁵¹ Slovenski narod z dne 18. apr. 1868, štev. 8.

zapisal Jurčič o tej v tedanjem slovenskem ozračju viseči aferi, so se glasile: »Že en časopis napravi kliko v literarnih rečeh, koliko laglje celo društvo. V zadnjem Glasniku je g. Stritar svojo misel povedal, da Koseski ni ne samo ne pravi slovenski pesnik, temuč da celo velik pesnik ni, in da se Preširnu ne sme na stran staviti. Pripoznal pa je njegove velike zasluge za razvitek našega jezika. To misel o Koseskem ima morebiti še marsikdo. Kako pa so ‚Novice‘ odgovorile? So mar z analitično preiskavo razkrile Koseskega lepote? So s kritičnim nožem preiskale tega pesnika stvarjenja in z gotovim rezultatom ovrgele Stritarjevo mirno izrečeno sodbo? Kaj še! Vsele so se na svoje vzvišeno sedlo in z diktatorsko mogočnostjo odbile misel, ki je njihovej nasprotna.«⁵² Končno Jurčič z ogorčenostjo zavrača neko mesto v odgovoru svojega nasprotnika, na katerem je Pajk prikrito celo dvomil o Jurčičevem poštenju.

V to kulturno-zgodovinsko važno Stritar-Cigaletovo pravdo je mimogrede posegel tudi duševni voditelj »mladoslovenske« literarne čete — Levstik. On, ki je vodil ravno takrat v uvodnih člankih novega »mladoslovenskega« organa »Slovenskega naroda« pobočno, istotako važno pravdo s »prvaki«-politiki zaradi njihovega glasovanja za dualizem, je utrpel še toliko časa, da je napisal svoj znameniti podlistek »O b j e k t i v n a k r i t i k a«. Ta temperamentni Levstikov članek je bil izzval Luka Svetec, ki je v »Novicah« branil svoje glasovanje v dunajskem parlamentu, izrekajoč naslednjo željo: »Kritike se ne branimo — ali stvarna, objektivna, zvedenska mora biti; a take, ki se v razloge malo ali nič ne spušča, temveč le osebe grdi in opravlja, ne potrebujemo...«⁵³ S podobno sentimentalnostjo je vzklikal Svetec po »objektivni kritiki« v svojem »Po-

⁵² Slovenski narod z dne 5. maja 1868, šte. 15.

⁵³ Novice z dne 15. jan. 1868, str. 23.

slanem« v »Slov. narodu«, pišoč: »Ko sem razkladal vedenje in državnih poslancev politiko v Novicah, vodila me je misel, da vskličem polemiko mirno, razumno, objektivno...«⁵⁴ V prvi vrsti Svetcu in »prvaškom«-politikom je odgovarjal Levstik v tem svojem podlistku, v katerem je izhajal od Lessingovega stavka: »uljudnost ni dolžnost, in kdor je neuljuden, še nikakor ni grob; ali na korist mnogih odkritosrčen biti, to je dolžnost — in dolžnost je celó odkritosrčen biti z nevarnostjo, da se ti morda utegne očitati neobtesanost in hudobnost.« Levstik ugotavlja, da Lessingu zaradi njegovega kritikovanja danes vendar nihče več ne očita zarobljenosti, in nadaljuje: »...beseda zarobljen [prim. Cigaletov »zarobljen nalet«] danes med nami nikogar več z belim kruhom ne pita, ampak ž njo se pita vsak, kdor na pr. o tem ali onem pesniku govori, pa je tako nesramno predrzen, da se ne ogiblje ‚bobove slame‘ ali ‚v mehko kuhanih jajc‘ itd., akoravno je vse to po božjih in človeških postavah nedolžna stvar.« In vendar je znano, da »se je Lessing pošteno in samosvestno boril zoper krive misli in načela svojega veka, ter ni pobijal samo teh načel, ampak tudi — in celo najrajše — same zastopnike teh načel... a njegova sijajna zmaga je prerodila slovstvo celega velicega naroda v Evropi.« Še danes čitanja vredni in še za naše razmere veljavni so nekateri Levstikovi stavki v tem članku, tičoči se razmerja kritika do osebe kritikovanca: »Osoba,« izvaja Levstik, »je s svojimi čini tako zvezana, da kakor se ne da senca odtrgati od telesa, tako se ne more ločiti osoba, vsaj nekoliko njenega bistva ne, od tega, kar je storila po svojih telesnih in dušnih zmožnostih ter posebnostih. Toraj največkrat, skoraj nikoli, z najboljšo voljo ni mogoče zgrabiti čina, da tudi na osobo, vsaj na en del osebe, ne bi udarec padel vsaj po strani, če ne čisto naravnost... zato ne, ker je

⁵⁴ Slov. narod z dne 16. apr. 1868, števil. 7.

človeku toliko nečimernosti navadno že prirojene, da on tudi v samem neosobnem g r a j a n j i svojega d e l a, posebno če ima to grajanje malo dovtipne ‚bobove slame‘ ali kaj popra in soli na ‚jajcih v mehko kuhanih‘, nahaja osobno žaljenje...« Važno za razvoj naše kritike, ki je bila tedaj še v povojih, je bilo to, kar je Levstik, zastopnik »ostrejšega« kritičnega tona, zahteval od kritike od druge strani, pišoč: »Ali tudi kritik je samo človek; tudi on ima torej človeške slabosti. Če je premalo bistroumen ali učen, gotovo vselej prav ne pogodi napake ali prednosti presojevane stvari ter jej ne more seči do korena. Tedaj te dve lastnosti kritik mora imeti, a poleg tega, naj si bode še tako oster, mora posebno tudi imeti največe spoštovanje do resnice, in braniti se mu je strasti, kar se koli more, a poleg tega vendar sme biti brezoziren, kolikor hoče, ker to je njegova dolžnost, katero mu nakladajo viši oziri, katerih je treba vsakemu pravemu kritiku, kajti sicer ni vreden tega slavnega imena.« Težišče tega znamenitega Levstikovega članka je ležalo v tem, da je Levstik v njem napovedoval boj oni »staroslovenski« praksi kritikovanja, ki je ukazovala »molčati tudi o sami stvari, ako je ni mogoče hvaliti, ker bi se osoba utegnola razžaliti že samo s tem, ako se do nebes ne povzdigava nje početje«. Glavna Levstikova téza glede kritike pa se je glasila: »Resničnost je dolžnost, uljudnost ne.« To tezo je Levstik na srce polagal zlasti nastopajoči »mladoslovenski« mladini, učeč jo: »Ne bodi te strah sentimentalnega zdihovanja po zlati zlogi, miru in spravi, po blagi edinosti: iz tega zdihovanja bomo slab kruh pekli... v ljubezni do naroda in do domovine, v poštenosti, v resnicoljubji, v boji zoper svoje nasprotnike smo in moremo biti vsi složni, a v drugih rečéh smo in hočemo biti vsi svobodni.«

S tem Levstikovim člankom je bilo zaenkrat odklenkalo »staroslovenski« familijarni patrijarhalnosti ne samo v politiki, ampak tudi v literaturi. Ta Levstikov

sestavek je pomenil poleg Stritarjevega pisma o Kossekem in nekaterih Jurčičevih člankov javno razvitje prapora nove kulturne čete, navdane onega »novega duha«, katerega vzbuditev je Levstik napovedal v tem članku v naslednjih njega zaključnih besedah: »Obudil se je med nami nov duh, s katerim se je treba poganjati, ali pa — odhajati.«⁵⁵

Motili bi se, ako bi mislili, da so bili vsaj vsi oni, ki so se prištevali med »Mladoslavence«, med seboj idejno tako edini, da bi se bili skladali s tem po Levstiku napovedanem »ostrejšem« in kritičnejšem tonu v slovenski javnosti. Nasprotno: celo večina njih, prisvajena na poprejšnjo »staroslovensko« hvalisanje in v strahu pred tujerodnimi nasprotniki, tega tona ni odobraval. Jurčič je v enem nadaljnjih svojih feljtonov v »Slov. narodu« izkušal izpodbiti Levstiku nasprotne misli, pišoč: »...pravi m o ž mora imeti v svojem srcu tudi nekoliko kosti. Ni da bi se dal koj prvemu solnčnemu žarku raztopiti kakor pomladnji sneg za mejo. Če boš z vsacim jokajočim jokal se, bogme, zmanjkalo ti bo solz in glasú. Če boš z golega domoljubja vse, kar je naše, gledal in videl v svitem obsevu, živel boš v samih domišljijah. Pobabil bi mi Slovence, ko bi jim večno le pridigoval, naj si prizanašajo in spregledujejo vse, kar ta ali ta med njimi napačnega stori ali govori. Delo nas čaka, delo morda večje, kakor si ga mislimo. Treba je, da si ukrepimo trdne močate značaje... Kedar napake posameznih padajo na celoto nazaj, kedar smešnosti enega smešijo vse, tačas ni prav molčati.«⁵⁶

Vendar je najbrž tiha opozicija zoper »ostrejši« in kritičnejši ton, po vsej verjetnosti mariborska frakcija, povzročila, da tudi Jurčič, ki je skoro nato vstopil v

⁵⁵ Slov. narod z dne 21. in 23. apr. 1868, števil. 9 in 10; Levstikovi Zbrani spisi, V., 54—64.

⁵⁶ Slov. narod z dne 16. maja 1868, števil. 20.

redakcijo mariborskega »mladoslovenskega« političnega organa, ni nadaljeval svojih započetih »Pisem o slovenske literarnosti«.

Mnogo bolj radikalno stališče proti »Slov. narodu« pa je takrat zavzel v poznejših letih tako spravljeni Stritar. Tega je takrat docela okupirala njegova v tem času še pendentna pravda s Cigaletom zaradi Koseskega. Jurčič se je bal, da bi mu po naravi občutljivi mladi mož ne odpovedal sotrudništva pri almanahu »Mladiki«, katerega izdajo je Jurčič v spomladi tega leta z vso vnemo pripravljaval. Jurčič, ki se je zavedal, da je samo on izvabil Stritarja iz literarne naslajalnosti v produktivnost, ko ga je bil »v Klasje vklehol«, je pisal Levstiku dne 20. aprila 1868: »Lehko si potem misliš, kako me je jelo ko sem v zadnjih Novicah bral Cigaletovo nepoštenost. Stritar sicer pravi da ga to ne zadeva čisto nič, pravi da je celo dobro zanj, ker je zdaj prisiljen odgovarjati in dokazati da ni tak 'ničevdedec (knownothing)' kakor stari s svojega viška prave. Vendar se jaz bojim, da ne bi jel misliti kakor Mojzes v puščavi: 'dokler bo ta rod živ, ne pridemo v obljubljeno deželo', in bi tako zopet pero odložil. Ne vem še ali bo hotel Janežič Stritarjeve odgovore in dokazovanja v Glasnik jemati... Želim da kedar boš Stritarju pisal, ne omeniš da sem Ti jaz kaj o tem govoril, da ga pa s poročilom spodbudiš, da ima vsaj mlade Slovence za seboj.«⁵⁷ K temu Jurčičevemu pismu na Levstika je Stritar, ki še ni vedel za usodo svojega, »noviškemu« uredništvu poslanega odgovora Cigaletu z dne 18. aprila 1868, priložil še 231 verzov svojega prevoda Byronovega »Mazeppe«, ki jih je bil preložil v štirih dneh, proseč Levstika, da jih zanese v uredništvo »Novic« kot odgovor na Cigaletov poziv, naj se Stritar sam poizkusi v prevajanju Byronove pesnitve. Levstik je izvršil ta nalog in dne 23. aprila 1868 poročal Stritarju, da »Novice« ne prineso njego-

⁵⁷ Objavil dr. Žigon v »Ljub. zvonu« 1918, str. 780.

vega odgovora, »kakor je pohleven in ponižen... Murnik... nej kriv, da se tvoja stvar nej natisnila, kajti vso oblast ima še zmerom dr. Bleiweis v rokah, i on mi je sam rekel,« piše Levstik, »da sta se z Murnikom pogovorila, tvojega odgovora ne prinesiti, ker tega prepira nejsi v ‚Novicah‘ pričél!« Po tem povodu je postal Levstik zopet bojevitejši in se je vnovič oprijel misli, ki jo je bil, kakor smo čuli, nedavno opustil, da naj bi se dal pripravljajočemu se almanahu »Mladiki« borben značaj. V tem oziru je Levstik pisal Stritarju v istem pismu: »Dobro je, da si se lotil Mazepo predstavljati. Prosim Te ‚dovrši ga! Naredi tudi ti kak satiričen! pesnišk uvod, pa ga daj natisnoti v tej ali prihodnej ‚Mladiki‘.« Obenem je opozoril Levstik Stritarja v tem pismu na svoje bojne članke v »Narodu«, vprašujoč ga: »Ali si bral v ‚sl. Narodu‘ objektivno kritiko? Pišem jo jaz, kakor sem tudi jaz premahal Svetca [nad črto]; ali to pripovedujem samo tebi in Jurčiču, družemu nobenemu ne... V Ljubljani sum náte letí, da pišeš ‚objektivno kritiko‘. pa tega se ti nej treba nič bati!« — Da ga potolaži glede Cigaletovega napada, je pisal Levstik Stritarju v zmyslu Jurčičevega naročila v istem pismu naslednje: »Cigale te je samo zato zgrabil, ker je med staro gardo [kot 48letnik!], in torej čuti tudi sebe udarjenega. Mladina stoji vsa za tebj! Samo to nekteri govoré, da bi rajši bil počakal do smrti Koseskega, pa to samo kak neveljaven glasek tu in tam sproži... Če ‚Glasnik‘ ne vzame tvojega odgovora, vprašaj Tomšiča! Mislim, da ga vzame [v »Slov. narod«]! Bodi zdrav za zdaj in mahaj, da te bodo roké boléle!«⁵⁸

Stritar je svojo pravdo zaradi Koseskega zaključil na kratko. Na najkrajši način se je poravnal s Cigaletom, kateremu je osebno pisal, na kar se mu je Cigale značilno opravičil. S to privatno opravičbo se je Stritar

⁵⁸ Ibidem, str. 781.

glede Cigaleta uzadovoljil in sporočil Levstiku dne 13. maja 1868: »Moje polemike je že konec. Za vsak prepir je treba dvéh — jaz pa sem prelén. Pisal sem bil Cigaletu — pričakoval sem prav zarobljenega odgovora — motil sem se — pisal mi je prav pošteno — bilo ga je srám da se je tako izpozabil.⁹⁹ Rekel je, da hoče pisati Bleiweisu, naj natisne moj odgovor — Zdaj pa, ko mi ga je nazaj dal, je pa tudi dobro. V narod ne mislim pisariti — To je čuden list — pustí, da si nekdo svoj rivec briše ob Jurčiča, njemu pa ne dovoli, da bi kamen vzdignil!¹⁰⁰

To poslednje mesto Stritarjevega pisma, tičoče se mariborskega »Slovenskega naroda«, je zelo zanimivo in važno. Ono nam najprej pojasnjuje vprašanje, zakaj Stritar niti v teh prvih letih nastopajočega »Mladost slovenstva«, niti kdaj pozneje ni sodeloval v stolpcih

⁹⁹ O tem neohranjenem nam Cigaletovem pismu na Stritarja je nekaj podrobnejših podatkov sporočil okrog 10. jun. 1868 Jurčič Levstiku: »Cigale se je njemu [Stritarju] nasproti ... popolnoma podal. Odgovoril je namreč na Str. pismo prav prav pohlevno in ga je skoro za zamero prosil, rekši, da je pisal ono stvar v Novice ‚pod nekim upljivom‘, da je ‚nagle krvi‘ itd. Zato pa tudi Stritar nema več tacega veselja. Predober je.« (Ibidem, 1919, str. 298.) — In par let pozneje (16. sept. 1871) je pisal Stritar nekemu C. u v Ljubljano, da mu je v tem letu Cigale bil »po sili vrinil« službo kontrolnega uradnika pri izdaji slov. drž. zakonika, »da bi svojo krivico proti meni nekoliko poravnal«. Ob tej priliki je pisal Stritar temu ljubljanskemu adresatu o Cigaletu in dotičnem njegovem opravičevalnem pismu iz l. 1868, naslednje: »Ad vocem ‚Cigale‘. To Vam je pošten mož, dober človek samo malo preobčutljiv in poleg tega strasten. Saj se morebiti spominjate, kako me je bil v Novicah z gorjačo napadel. Jaz sem mu na tó prav vljudno pismo pisal ter vprašal ga, kaj ga je tako razkačilo, da je tako slepo po meni mahal... Mož mi na to odgovori prav vljudno in prijazno, da se je ‚prenaglih‘ mislé da mi ‚mladi‘ stare zaničujemo itd. Tisti 3 sonete [»Solncu in mescu«, o katerih je Cigale v »Novicah« trdil, da »nimajo pesniškega vzleta« in one »ubranosti«, s kakršno se odlikujejo pesmi Koseskega], ki so bili pravi corpus delicti, imenuje v pismu ‚mojsterske!« (Ibidem, str. 223.)

¹⁰⁰ Ibidem, 1919, str. 160.

tega najizrazitejšega »mladoslovenskega« organa. Kljub temu, da je Levstik Stritarju svetoval, naj gre s svojo pravdo o Koseskem v Maribor h Tomšiču, Stritar ni hotel iti tja. Tako zelo je bil uredniku Tomšiču zameril, da je ta dovolil Janku Pajku znano nam ostro polemiko zoper Jurčičev ugovor glede Trstenjakovega nasveto- vanega literarnega društva, ugovor, ki je bil obenem nasprotovanje projektu, da bi to društvo izdajalo tudi literaren list. Zanimivo je to mesto v Stritarjevem pismu nadalje tudi zategadelj, ker nam odkriva dejstvo, da prva »mladoslovenska« generacija ni tvorila docela enotne in enakomisleče čete. Neka precèj občutna diferenca med bolj političnim »mladoslovenskim« Ma- riborom in bolj literarnim »mladoslovenskim« Duna- jem se je ob tej priliki pokazala prvič. Značilno za osebno karakteristiko posameznih faktorjev tega po- kreta pa je, da je ta zamera najgloblje prevzela Stritarja, ki neposredno niti ni bil tangiran. On sam — ki je imel, kakor vemo, sploh precejšnjo averzijo proti poli- tiki — je odslej bojkotiral »Slovenski narod«. Tudi za Jurčiča se je najbrž urednik Tomšič bal, da bo v nje- govem listu umolknil, najbrž zato, ker je Tomšič od (približno) 20. aprila do 5. maja odlašal z objavo Jur- čičeve replike na Pajkov članek — to odlašanje je po vsej verjetnosti dalo Stritarju povod, pisati Levstiku, da Tomšič Jurčiču »ne dovoli, da bi kamen vzdignil«. Potem, ko je bil Tomšič dne 5. maja vendarle objavil Jurčičevo repliko, je njenega pisca v številki z dne 9. maja nekako v skrbi v listnici uredništva vprašal: »Kako si [naj] tolmačimo molčanje?«⁶¹ Jurčič ni bil tako občutljiv kakor Stritar in se je v »Narodu« že 16. maja zopet pojavil z novo serijo feljtonov, naslov- ljeno »Prijeteljska pisma o marsičem«, ki jo je pa po treh nadaljevanjih zopet ustavil, kakor svoja prejšnja »Pisma o slovenskeji literarnosti«, in to kljub

⁶¹ Slov. narod z dne 9. maja 1868, štev. 17.

temu, da je skoro potem v poletju 1868 sam postal urednik »Narodovega« podlistka, preselivši se z Dunaja v Maribor. — Tudi Levstika ni najbrž kdovekaj iritiral Pajkov feljton zoper Jurčiča, ker o kakih njegovih zameralih ne govori ničesar njegova korespondenca iz teh dni in on v tem času vedno enako živahno sodeluje pri »Narodu«. ⁶² Svojo pravdo z bleiweisovce glede Koseskega prepušča Levstik tedaj docela Stritarju, pišoč mu dne 27. aprila 1868 naslednje: »Meni zdaj ne bode menda treba Mazepe kritikovati, ali o jeziku ti morem pomoči, ako Ti je ustrezno! Kar se tiče Murka [na čigar slovar se je Cigale skliceval glede nekaterih Koseskemu priljubljenih besed], smeš reči, da on ni taka auctoritas, da bi vse veljalo, kar on ima ... Prosim te še enkrat ... prestavi vsega Mazepe s kakim satiričnim uvodom, pa ga natisni ali v »Mladiki« ali kde drugde, in to bode Matevžu [Cigaletu] najboljši odgovor, toda o Koseskem sploh moraš tudi govoriti. Nekoliko dat o njem sem povedal Levcu.« ⁶³

Tako je Stritarju samemu pripadla naloga, da v oni spomladi 1868, ko sta Jurčič in Levstik — prvi na Dunaju, drugi v Ljubljani — zidala po »Slovenski vili« in »Klasju« tretjo kapelico »mladoslovenske« literature, podere zadnjo »staroslovensko« pagodo, Koseskega »Mazeppo«. Stanoval je takrat Stritar s svojim gojenčcem Kanitzem v Vöslavi pri Dunaju, v stanovanju, ki ga dne 9. maja 1868 takole opisuje Jurčiču: »Moje novo stanovanje mora biti prav poetično, ker naredil sem v dvéh dnéh nanj že 7 elegij se vé da nemških, in usum

⁶² Tudi glede zmernega stališča, ki ga je bil »Slov. narod« zavzel v cerkvenopolitičnih vprašanjih, Levstik ni ničesar zameril Tomšiču, pišoč dne 5. jun. 1868 Jurčiču: »Ali »Narod« kaj podpiraš? Ne jezita se s Stritarjem zaradi farskih reči! Tako poštenega lista v tem oziru še nismo imeli, kakor je »Narod! Premislita, kdo je listov gospodar, da torej Tomšič mora marsikaj vzetí v list, kar mu ni po volji.« (Ljub. zvon, 1919, str. 228—229.)

⁶³ Objavil dr. Žigon v »Ljub. zvonu«, 1918, str. 784.

delphini', predmeti so se vé da malo čudni — omara, ki je ní, — čevlji, ki niso snaženi, gosí, ki mi pojó jutranjo in večerno pesem — razni duhovi, ki vstajajo iz temnih kotov — itd. pa prav ginljive so té ,tristia ex ponto'. Naša žena je strašno huda, da sva si izbrala tako stanovanje, in moje elegije so jo ginile do solz, ki jih je pa mislim bolj iz jeze točila.«⁶⁴

Tu v Vöslavi je končno sédel in napisal svoj obračun z literarnim »staroslovenstvom«, svojo podrobno kritiko po »Novicah« tako hvalisanega prevoda »Mazeppe« Koseskega. Cigaleta je zavoljo znane nam med njima osebno dognane poravnave pustil skoraj popolnoma na strani, češ, da mu je »storil očitno krivico — gotovo nehoté«. Toliko določneje pa je pribil in ožigosal dejanje drja. Bleiweisa, pišoč: »Zató sem bíl pa spisal prav kratek, pohleven in gladek odgovor in poslal ga s ponižno prošnjo gosp. redaktorju ,Novic', naj ga natisne — ali pa vsaj v kratkem naznani v prihodnjem listu... Kakó se je ta gospod obnašal pri tej priložnosti — o tem pa rajše molčím; vsak človek ima svoje misli o plemenitosti! Ker me je bil gosp. nasprotnik poklical, naj poskusim prestavíti en sam odstavek Mazeppe — priložil sem bil svojemu pismu 230 prvih verzov — prestavljenih v 4 dnevih v tá namén namreč, da poskažem, da se dá ta pesem prestaviti v ravno tistem metru; pa gosp. vrednik je vse to položil ,ad akta'!« — V nadaljnjem svojem izvajanju piše Stritar, da gre »s strahom in trepetom« na delo, ker se ima tako početje pri nas takoj za »nagrdo«, za »sirov nalet«, za kar je treba »satisfakcije« — »kakor se mora cerkev zopet posvetiti, če se je oskrunila s kakim hudodelstvom. Pa naj se vpije, kolikor se hoče, resnico je vendar le treba povedati — če je noče noben drugi, bom jo pa jaz!« Z lehkoto dokazuje Stritar Koseskemu prvo napako njegove preloge: »da ni jasno, sem ter tje ja težko

⁶⁴ Ibidem, 1919, str. 102.

umljiva, na nekterih mestih čisto nerazumljiva«. Po pravici nadalje očita prevajatelju, da je docela samovoljno zamenil preproste, kratke štiristopne Byronove jambe »z umetno talijansko petonogo stanco«, poudarjajoč, »da o b l i k a v poeziji ni kakor obleka, ki se nosi zdaj takó, zdaj takó, kakor ravno š e g a pelja — šega pa nima nikakoršnih, vsaj ne pametnih postav. Oblika je takó rekoč zraščena z umetnim delom, tako da se ne more brez škode ločiti od njega«. Ta zamenjava metra se Koseskemu ni posrečila »brez sile«. To »je primoralo prestavljavca, da je moral marsikaj dostaviti iz svojega, da je bila stanca polna —; tó pa... ni pomnoženje, ravno tako, kakor ne pomnoži vina v kozarcu, kdor mu prilije vodé. Takó je g. prestavljavec, in to je velika napaka, čisto spremenil karakter izvirne pesmi.« Odpovedujoč se nalogi, ki mu jo je na srce polagal Levstik, ki mu je sam hotel pomagati pri tem, da bi namreč grajal »tudi čisto jezikovne napake«, dokazuje Stritar Koseskemu nelepoto, naravnost banalnost njegove dikcije. Na kritično rešeto devlje verz za verzom, izraz za izrazom, besedno zvezo za besedno zvezo, vse to samo do šeste strani prevoda. Nato nenadoma sam prekine ta nevšečni posel in lirično zaključuje to svoje VI. »kritično pismo«: »Dalje pisati mi brani jasno, mlado nebo nad menoj! Zapeljivo se mi prilizuje ter mi boža lice mehka sapica, ter mi donaša sladek duh iz cvetoče seči za menoj, v seči pa poje penica na vejici čepé poleg svojega gnezda.... V Vöslavi 16. majnika 1868. J. Stritar.«⁶⁵ Značilen konec! Tu »mlado Slovenstvo«, utripajoče z bujno večno mlado naravo, tam »staro Slovenstvo«, zapečarsko brskajoče po slovarjih za izrazi!

To svojo kritiko je poslal Stritar v Celovec »Glasnikovemu« uredniku Janežiču, ki jo je prinesel obenem s Cigaletovim »noviškim« in Jeranovim »daniškim«

⁶⁵ Slovenski glasnik z dne 1. jun. 1868, str. 230.

napadom vred ter s Stritarjevim prevodom 281 verzov »Mazeppe« v poslednji številki svojega leposlovnika, ki je s to številko nehal izhajati...

Ta Stritarjev obračun s Koseskim je pomenil nov ne samo literaren, ampak tudi kulturnen čin. Kakor je Stritar l. 1866. s svojim uvodom v Prešerna in v prihodnjih dveh letih s svojimi »kritičnimi pismi« prokrčil pot slovenskemu umetnostnemu okusu, tako je s to svojo kritiko odstranil brezokus, ki je dotodaj stal okusu na potu. Stritarju s »staroslovenske« strani ni nihče več ugovarjal. Zmagal je Stritar in ž njim je zmagala — lepota...

Sedaj, ko smo podali in razvili historijat prvega borbenega čina »mladoslovenske« literarne čete v l. 1868. — Stritarjevih »kritičnih pisem«, se zopet lahko vrnemo k drugemu činu te mladine, k izdaji almanaha »Mladike«, katero smo pustili iz vida takrat, ko je Levec dne 14. aprila 1868 iz Ljubljane pisal Jurčiču na Dunaj, da se almanah pri Egru ne more začeti tiskati poprej, dokler Jurčič Levstiku določno ne pove, kakšen papir in obliko naj ima. Sledilo je Jurčičevo pismo Levstiku z dne 20. aprila 1868, obenem s prvimi prispevki za almanah: Stritarjevo uvodno pesmijo »Mladiki« in začetkom povesti istega avtorja, naslovljene »Svetinova Metka«. Kakor se razvidi iz tega Jurčičevega pisma, je bil on pravi urednik almanaha, Levstik pa njega korektor. »Nerad te obkladam s temi sitnostmi,« piše Jurčič Levstiku, »pa ker vem da si dober mož, upam, da bolj reči na ljubo ne boš odrekel... Želiva da bi se tisk precej začel, druge rokopise pošljeva v enih dnéh. Mladika naj ima obliko Janežičevega Cvetja... Papir izberi č e d e n. Tiska naj se v 1000 (tisoč) eksemplarih.« Nato Jurčič določuje zaporedno razvrstitev prvih prispevkov do »Svetinove Metke«, o kateri piše: »Ta povest je Stritarjevo mladostno delo, prvo njegovo. Težko sem ga pripravil da jo je dal. Škoda bi bilo, ko bi se bila izgubila, zakaj ima nekatere scene kakor lepših

ni v vseh naših novelah, kakor boš sam sprevidel.«⁶⁶ Zanimivo je to, kar piše Jurčič Levstiku tu o sami izdaji »Mladike«, češ: »Izdajo naše Mladike sem začel pripravljati najbolj zarad tega, da bi Stritarja malo bolj priklenol in privabil v naše ubogo literarstvo in ta namen sem dosegel, kajti mož je napravil blaga za več kot pol prostora.«⁶⁷ — Levstik je tehnično-tiskovno vodstvo »Mladike« prevzel in odgovoril Jurčiču v pismu z dne 23. aprila 1868 — datum, ki približno določuje začetek tiskanja »Mladike«: »Mladika⁴ se je začela tiskati precej, in vse bode, kakor želiš.« V nadaljnjem svojem pismu Levstik našteva svoje pesmi, ki jih je določil za almanah, v katerem je bil urednik Jurčič odmeril Levstikovim prispevkom častno prvo mesto, takoj za uvodno Stritarjevo pesmijo. Zaključuje pa Levstik ta svoj dopis Jurčiču z bojnimi besedami: »Mladiko⁴ bode Eger tiskal, da pride morda uže konci majnika⁶⁸ gotova iz peči ter pojde, kakor strupen sad med slovensko mladino! Vsaj Jeran morda utegne tako reči.«⁶⁹

⁶⁶ O isti svoji povesti je pisal Stritar sam Levstiku dne 8. maja 1868, ko mu je poslal drugi kos rokopisa: »Že pred kacimi 10 leti sem bil začel pisati to povest za neko literarno društvo, in bil sem je spisal skoraj polovico. Potem pa je ta reč ostala takó — Létos pa — toraj čez 10 let — nisem imel enkrat nič pripravljenega, da bi bral v lit. društvu; ko berbam po svojih starih papirjih, najdem tisto nesrečno rujino. Berem je en kos; potém pa mi Jurčič ne dá mirú, da jo moram spisati — pisal sem in pisal, pa nikoli nisem bil pri pravi volji; zdaj ga pa celo vrag zmoti, da mu jo moram dati v Mladiko — meni se pa toliko ljubi pisati, kakor pesu česen jesti. Pri vsem tem pa sem si še spridel prav dober predmet za psihologičen roman, ki sem ga tu priteknil za epizodo; pa saj bi ga takó ne bil nikoli končal.« (Objavil dr. Žigon v »Ljub. zvonu«, 1919, str. 101.)

⁶⁷ Ljub. zvon, 1918, str. 780.

⁶⁸ Tudi Jurčič se je nadejal skorajšnjega izida almanaha, ko je okrog 10. jun. 1868 pisal Levstiku: »Če moreš, priženi Mladike tiskanje vsaj toliko da bom okrog 22. [junija] mogel 6 vezanih eksemplarov poslati svojim agentom po gimnazijah.« (Ljub. zvon, 1919, str. 298.)

⁶⁹ Ibidem, str. 298.)

Toda stvar ni šla tako naglo od rok, kakor sta želela in upala Levstik in Jurčič; predvsem življenjske okoliščine teh dveh mož so povzročile, da je almanah, ki je imel prosvedočiti enotno bojno fronto te »mlado-slovenske« čete, izšel prvič zelo pozno in v času, ko je bila medsebojna duševna zveza med vodilno trojico že precej razrahljana. — Prvi je odposlal svoje prispevke Stritar. Že pri tiskanju njegovih prispevkov se je stvar malce zateknila. Levstik jih je namreč kot pristni jezo-kovno-formalistični »vsega sveta pilatuž« — kakor se je nekoč pozneje sam imenoval — precej popravljal. Ko mu je v »Svetinovi Metki« ime »Žinga« — češ, da »ni slovansko« — izpremenil v »staro Marino«, mu Stritar ni oporekal; ko pa mu je v pesmih predeval verze, se je temu ustavil, o čemer je pisal Jurčič Levstiku dne 18. maja 1868 takole: »Drugič ti moram, dasi nerad, povedati, da Stritar ni bil nič kaj zadovoljen s tvojo popravo njegovih verzov. Samo eden [v uvodni pesmi »Mladiki«] je djal da je bolji po tem kakor si ga Ti pre naredil. Zarad drugih je rekel da si tako rekoč nekako preveč filolog in doktrinar postal. Pa to nič ne dé . . . djal je ‚Prozo mu privoščim naj dela ž njo kar hoče, verzov pa ne. V deteljo ga bom spustil, v zelnik pa vendar ne sme še Levstik ne.‘« In zopet je silil Jurčič k naglici glede izida almanaha: »Sicer pak prosim, sili in priganjaj kar moreš, da bo tisk kakor brž mogoče dovršen, da bi se mogla knjiga vsaj sredi junija razpošiljati.«⁷⁰ Dne 19. maja 1868 je bil Stritar Levstiku odposlal že vse svoje prispevke, proseč Levstika, naj mu vse njegove stvari, ki jih bo on kaj popravljal, pošlje »pred malo v pregled«.⁷¹

Na dolgu z nadaljevanjem svoje povesti, naslovljene »Sosedov sin«, je bil in čezmerno dolgo še ostal samo Jurčič. Ko je Levstiku poslal začetkom maja prvi

⁷⁰ Ibidem, str. 168.

⁷¹ Ibidem, str. 224.

njen kos, mu je o tej svoji kakor znano najboljši povesti pisal značilno skromno sodbo: »Moja povest — kakor vse druge njene sestre — ni delana s tako pridnostjo, kakor si jo želim za stareja mirneja leta.«⁷² — Medtem je bil »Slovenski narod« v drugi polovici maja 1868 že prinesel »književni oglas« o »Mladiki«, v katerem je stalo, da ta almanah »v kratkem pride na svetlo« in da ga »je s pomočjo nekterih mlajših dunajskih pisateljev vredil in izdal, najmarljivejši slovenski pripovednik g. Jože Jurčič.«⁷³ Levstik je poskrbel, da so celo »Novice« med ljubljanskimi novicami javile izid »Mladike«, češ, da se bo v Ljubljani prodajala pri Hohnu na Starem trgu po 60 kr.⁷⁴ Stritarja je Levstik zaradi svojega popravljanja njegovih verzov skoro potolažil z obilno hvalo, pišoč mu dne 5. junija 1868: »Tvoji spisi so sijajni! Kako klasičen je ‚Preširnov god!« V tem pismu je Levstik Stritarju tudi javil, da je tudi Jurčič poslal še en »velik kos povesti«.⁷⁵ Stritar je malce stidljivo kvitiral laskavo Levstikovo hvalo in mu je odgovoril dne 8. junija 1868: »Tvoja sodba o mojih rečeh je preveč prijateljska. Ali niso v r e d n e moje reči, da jih malo bolj ostro primeš? [S tem vprašanjem je hotel Stritar očitvidno iz Levstika izvabiti nekoliko podrobnejšo sodbo o svojih prispevkih.] Meni je res treba ostre sodbe — Kdo me pa če soditi — Jurčič je dobra duša — govori z mano kakor Ti. Če mi češ kaj dobrega storiti, spravi se enkrat, kadar nimaš družega opravka, nad moje reči, zlasti pa pesmi, in povej mi odkritosrčno njihove slabosti in napake; saj sem Ti jaz tudi to storil, in dovolj odkritosrčno [v neohranjenem nam pismu iz decembra 1867].« Levstik se od Stritarja ni dal preprositi zastran podrobnejše kritike Stritarjevih pesmi.

⁷² Ibidem, str. 100.

⁷³ Slovenski narod z dne 26. maja 1868, števil. 24.

⁷⁴ Novice z dne 10. jun. 1868, str. 193.

⁷⁵ Ljub. zvon, 1919, str. 227.

Javil mu je samo splošno, da »kakoršne so, take morajo ostati, ker so čisti, naravni odsvit čutéčega, nežno in prav čutéčega srcá! Ti si originalen, kakor za Preširnom nikdo!« Samo neizbirčnost v čistoti »pravilnih slovniških oblik« mu je nekoliko pograjal. Naposled se mu je v pero podedil sicer indirektno stiliziran, a vendar zelo značilen očitek: »Duhovniki morda poreko, da si blaziran, pa jaz te sodbe ne podpišem, če tudi se res vidi, da si živel med večjo, izobraženo družbo velicnih mest.«⁷⁶ In še eno zanimivo opazko je Levstik pristavil, ko je Stritarja nagovarjal, naj v knjigi izda svoje pesmi: »Jaz vse drugače delam in čutim nego ti.«⁷⁶

Med Stritarjem in Levstikom je bila stvar v redu. Zamotale pa so se razmere med tema dvema in — Jurčičem. Jurčič je živel tedaj v mizernem gmotnem položaju. Pisal je za Janežiča roman »Cvet in sad« za »Cvetje«, za »Glasnik« novelo »Doktor Karbonarius«, organiziral »Mladiko«, za »Narod« podlistke, in se pri vsem tem hranil iz rok v usta. Študiral najbrž ni vpisanih predmetov iz klasične filologije, za katere po vsej verjetnosti ni imel kdovekaj veselja. Bil je samo pisatelj, a od pisateljewanja se takrat ni dalo živeti pri Slovencih. O njegovem duševnem stanju priča njegova redka lirična pesem, ki je bila izšla dne 1. marca 1868 v »Glasniku« in se zaključevala z verzom: »Prihodnjost — brezupna tema pred menoj!« V tem prekernem stanju se je Jurčič obrnil na svojega ožjega rojaka urednika Tomšiča z vprašanjem, ali bi ga ta ne mogel za nekaj časa prisloniti k »Slovenskemu narodu« za urednika podlistka. Nekako istočasno je o tej svoji nameri Jurčič nekaj sporočil Levstiku v Ljubljano (okrog 10. junija 1868) naslednje: »S ‚slov. Narodom‘ sem se zdaj že malo sprijaznil in pisal bom več za listek. Politikovati pa ne mislim.«⁷⁷ Tomšič je to Jurčičevo željo sporočil nemu

⁷⁶ Ibidem, str. 233.

⁷⁷ Ibidem, str. 296.

izmed gospodarjev »Naroda«, drju. Josipu Vošnjaku, kateri o tem zabeleži naslednje: »Leta 1868., malo mesecev potem, ko je začel izhajati ‚Slovenski narod‘, piše mi urednik Tomšič, da bi Jurčič rad vstopil za sodelavca pri listu. Priložil mi je Jurčičevo pismo, v katerem se ta pritožuje, da brez nobene podpore mu ni več živeti na Dunaji in da bode moral opustiti studije; naposled vpraša, če bi ne mogel sodelovati pri ‚Slovenskem Narodu‘. Pismo sem vrnil Tomšiču; toda spominjam se, da je name napravilo globok vtisek.«⁷⁸ Tomšič je Jurčiču odgovoril, da »bi od veselja skakal,« ko čuje, da je Jurčiča »volja priti v Maribor«. »Na vsako hudičevo vižo boš dobil toliko, da boš mogel živeti.«⁷⁹ Tudi dr. Vošnjak je povabil Jurčiča, pišoč mu dne 17. junija 1868 med drugim: »... mi bi res živo potrebovali takega izvrstnega, produktivnega peresa kakor je Vaše. Samo za dalj časa bi se Vi morali zavezati, ostati sodelavec naš pri ‚narodu‘, kajti za 3 ali 4 mesece nam nikakor ne kaže, spremembe delati pri redakciji.«⁸⁰ Jurčič se namreč zaenkrat še ni mogel odločiti, da bi stalno presedlal k žurnalistiki. Tudi Levec je pisal dne 25. junija 1868 svoji Jerici o tej Jurčičevi nameri kot samo začasni, češ: »Jurčič se odpravlja zdaj v Maribor, kjer bo nekaj časa pomagal Tomšiču pri Narodu.«⁸¹

Naposled je šel Jurčič pot, ki jo je moral iti — nekako v začetku julija 1868 se je preselil v Maribor v »Narodovo« uredništvo. Izpremenjene razmere v Jurčičevem življenju so povzročile, da svojih obveznosti ni mogel izpolniti nasproti Janežiču, da jih je jako pozno izpolnil nasproti »Mladiki« in da se je za nekaj časa kakor v zemljo pogreznil pred Levstikom, tehničnim urednikom »Mladike«, zastonj čakajočim na rokopis zadnjega kosa njegovega »Sosedovega sinu«, in pred

⁷⁸ Ljub. zvon, 1889, str. 145 in »Spomini«, II, str. 11—12.

⁷⁹ Ljub. zvon, 1919, str. 623.

⁸⁰ Ibidem, str. 624.

⁸¹ Stritarjeva antologija, str. 38.

Stritarjem, ki je imel z Jurčičem takrat svoje in docela drugačne namene, nego so bili ti, za katere se je bil Jurčič končno odločil.

Pred svojim življenjsko važnim odhodom z Dunaja v Maribor je moral Jurčič v drugi polovici junija in v prvih dneh julija 1868 preživljati težko duševno krizo. Zavedati se je moral, da se ob tem koraku, ki ga pravkar namerja storiti sicer zaenkrat samo provizorično, odloča njegovo bodoče življenje po vsej verjetnosti za vedno. Vrhutega mu je še Stritar v zvezi z Janežičevo izročitvijo »Glasnika« v njune roke otvarjal idealistično-rožnate vidike, namreč, da bi se onadva z »Glasnikom« postavila na Dunaju na svoje noge ob Stritarjevem gospodarstvu. Vse kaže, da se je realni Jurčič nekako težko sicer, vendar pa končno s preudarkom odločil za službo pri Tomšiču, pri katerem je imel živeti zgolj od svojega zaslužka. Pred Stritarjem pa kakor da bi se v teh dneh težke duševne krize nekako skrival, tudi tehničnemu uredniku »Mladike«, Levstiku, ni odgovarjal na pisma. Dne 26. junija 1868 je Stritar v pismu na Levstika tožil: »Jurčič se mi je izgubil. Ali ste ga videli morda kjé pri Vas?«⁸² Na to vprašanje je Levstik odgovoril Stritarju dne 2. julija 1868: »Jaz toliko vem, kolikor ti. Pisal sem mu, naj pošlje rokopis [Sosedovega sinu'], ali sam pride v Ljubljano. Nič! On teden mi je g. Tomšič, 'Narodov' vrednik, v Ljubljano prišedši, pripovedoval, da Jurčič prevzame 'Narodov' podlistek za 30 gld. na mesec: morda je uže v Mariboru, od koder je bajè dobil uže 50 gld. plače na vžémje. 'Mladika' je uže pred enim tednom in pol bila vsa postavljena, kar je rokopisa; zdaj bi bilo uže vse lahko gotovo z vezanjem in vsem, da Jurčič ni zaostal z rokopisom.«⁸³ Najbolj zagonetno in značilno za Jurčičevo duševno stanje v dneh te njegove življenjske krize je

⁸² Ljub. zvon, 1919, str. 368.

⁸³ Ibidem, str. 370.

bilo to, da je malo poprej Jurčič Stritarju zatrjeval, da je že odposlal tako konec »Karbonarija« Janežiču, kakor tudi konec »Sosedovega sinu« Levstiku, kar je dalo Stritarju povod, da je Levstiku pisal, ko je zvedel, da pošiljatve ni prejel ne eden ne drugi, okrog dne 19. junija 1868 trpko besedo: »...takó mi ni resnice govoril!«⁸⁴ Še trpkeje se je Stritar izrazil malo pozneje, potem ko je bil Jurčiča po dolgem iskanju vendarle našel na Dunaju dne 3. julija 1868, o katerem sestanku je Stritar Levstiku sporočil naslednji dan tole: »Kdaj mi je dejal že Jurčič, da Ti je poslal že vso povest! Včeraj še sem govoril na Dunaji ž njim — vprašal sem ga, ali vé kaj, kakó je z Mladiko. Dejal mi je, da nič ne vé, kér mu ničesar ne poročiš.«⁸⁵ In ko je Jurčič nato najbrž okrog 5. julija končno res odšel v Maribor in je Stritar za njim poslal pismo, po vsej verjetnosti v njem zahtevajoč, naj mu razjasni to zadevo, ter mu Jurčič ni nič odgovoril, takrat je Stritar pisal Levstiku skoraj indignirano o Jurčiču dne 9. julija 1868: »To je bolj ko čudno; jaz ne vé, kaj bi si mislil; od Jurčiča nič odgovora, eno pismo vsaj je moral prejéti. Ravno taka je tudi z Janežičem⁸⁶ — ta pravi da ní prejel enega rokopiša, uni pa da ga je poslal. Samo tegá Te prosim, nikar ne govori, da bo sum nate letel! — To je rés že malo skandalu podobno...«⁸⁷

Na podlagi vsega tega postaja verjetno, odkod je izviral del one sence, ki je bila v tem času padla med Stritarja in Jurčiča, del onega »Jurčičevega čudnega vedenja«, ki pravi, da ga ne sme razkladati Levec Jeriči

⁸⁴ Ibidem, str. 303.

⁸⁵ Ibidem, str. 371.

⁸⁶ Ko je Janežič ustavil svoj »Glasnik«, je v zaključnem »Naznanilu«, datiranem z dnem 27. maja 1868, javil svojim čitateljem med drugim: »Jako nam je žal, da ne moremo v tem listu pričete lepe Jurčičeve novele dokončati, ker nam g. pisatelj žalibog še ni poslal konca do današnjega dneva.« (Slov. glasnik z dne 1. jun. 1868, str. 236.)

⁸⁷ Ljub. zvon, 1919, str. 431.

v pismu z dne 23. februarja 1869.⁸⁸ Stritar je bil preverjen, da ga je Jurčič — nalagal, kar ni izključeno, ako pomislimo na duševno krizo, v kateri se je v teh dneh nahajal ubogi Jurčič...

Isti dan, ko je pisal Stritar Levstiku ono pismo o »skandalu«, se je Jurčič oglasil v »Slov. narodu« z značilno notico na koncu lista: »Č a s t. g g. p r e j e m n i s k o m ‚C v e t j a‘ dajem na znanje, da kmalu izide druga polovica začetega romana ‚C v e t i n s a d‘, katero imam v p r e d e l a v i... J u r č i č.«⁸⁹ Kakor danes vemo, je pomenila ta »predelava«, ki se je pa Jurčiču zavlekla za eno celo desetletje, odločno okrenitev stran od — Stritarjevega čuvstviteljnega idealizma...

Nekaj malega o tem, kako je Jurčič živel na Dunaju v tej svoji težki življenjski krizi, kako »je s tistimi 50 gld. še prej bil vzal slovo od mladosti svoje ter ž njimi ‚veselo‘ pokopal svoje mladostne misli«⁹⁰ je sporočil skoro nato Levstik Stritarju dne 11. julija 1868: »Zvedel sem za trdno od necega g. Eržena, da je Jurčič uže v Mariboru pri ‚Sl. Narodu‘. Ist Eržen mi je pripovedoval, da je bil Jurčič zadnji čas v hudih novčnih zadregah, pa je 50 gld. prejél... od ‚Sl. Naroda‘, in potem da so bili na Dunaji nekaj dni ‚veseli‘; a Jurčič da je vedno rekel, da je za ‚Mladiko‘ uže ves rokopis meni poslal.«⁹¹

Jurčič je nato marljivo sodeloval pri »Slov. narodu« ne samo s podlistki, ampak tudi s tehtnimi uvodnimi članki, in je šele v pozni jeseni prišel do tega, da je završil svojega »Sosedovega sinu« za »Mladiko«. Konec rokopisa je odposlal Levstiku v Ljubljano v dveh partijah, prvo nekako sredi, drugo skoro po 22. oktobru 1868, zadnjo partijo z značilnim pismom Levstiku, v

⁸⁸ Prim. »Stritarjevo antologijo«, str. 40.

⁸⁹ Slov. narod z dne 9. jul. 1868, šte. 41.

⁹⁰ Kakor pravi dobro dr. Žigon v »Ljub. zvonu«, 1919, str. 626.

⁹¹ Ibidem, str. 434.

katerem so stale besede: »Tukaj pošljem vendar enkrat⁹² — hudič me vzemi in moje literatovanje — konec povesti za ‚Mladiko‘... Če je mogoče, naj bi se kmalu kmalu natisnilo, da se mi en kamen odvali od grešnega srca. — Tudi bi rad videl, da bi se mi iz tiskarnice poslalo to kar je že natisnenega če je mogoče, da bi ‚za poskušnjo‘ prej v ‚narodu‘ v listek uvrstil kot priporočilo Mladike, kak odlomek ali članek, ali nekaj pesem.«⁹³

Izšla je »Mladika« nekako okrog 20. novembra 1868. Prvo vest o njenem izidu je prinesel »Slov. narod« dne 21. novembra 1868 s kratkim povzetkom vsebine in s še krajšo opombo, v kateri so stale besede: »Pridržujemo si o priliki obširneje govoriti o tej zanimivi knjižici; z dobro vestjo pa že zdaj smemo reči, da se zlasti nekatere reči vredno na stran stavljajo na najboljšim delom slovenskega lepoznanstva. Ko bi hoteli govoriti z navadno slovensko kritično terminologijo, rekli bi, da sta nam že imena izdateljev porok, da je le kaj izvrstnega pričakovati.«⁹⁴ Zanimivo je, da so podobno pohvalno »slovstveno naznanilo« o novem almanahu prinesle tudi one »Novice«, ki kakor da niso čutile, da je bil ves almanah — ne sicer tako izrečno kakor v prvi zasnovi — vendar dokaj razločno naperjen zoper ono literarno ideologijo, katere se je že dvajset let držal pod vplivom Luke Jerana njih vodja — dr. Janez Bleiweis. Pisale so »Novice«, da prinaša »Mladika« »mnogo

⁹² Iz stilizacije teh besed se jasno vidi, da Jurčič poprej res ni bil poslal konca povesti in da se rokopis ni »na pošti izgubil«, kakor še rahlo domneva dr. Žigon. (Ibid., 432.)

⁹³ Ibidem, str. 715. — Levstik je ugodil Jurčičevi, v zadnjih besedah izraženi želji in mu je poslal dotlej odtisnjene pole »Mladike«, po katerih je Jurčič v svrhu reklame ponatisnil v listku »Slov. naroda« dne 3. nov. 1868 Miránovo pesem »Izgubljeni sin« in dne 5. nov. 1868 istega pisca odlomek iz »Zorina«, naslovljen »Evelina«, s pristavkom: »Iz almanaha ‚Mladika‘, kterega sta izdala J. Stritar in J. Jurčič, in ki se je ravno te dni v Ljubljani dotiskal«.

⁹⁴ Slov. narod z dne 21. nov. 1868, štev. 99.

posebno za omikanega bralca zanimive, v lepem jeziku pisane literarne tvarine«, pristavljajoč: »Gotovo le svojo dolžnost spolnimo, če priporočamo občinstvu ta slovenski almanah, kateri se stavlja v resnici in po pravici v eno vrsto enakim knjigam drugih omikanih narodov.«⁹⁵

Post tot discrimina rerum je bila torej naposled vendar izšla »Mladika« — tretji in najznačilnejši, tako rekoč programatični dokument nove slovenske pisateljske generacije. Nastane vprašanje: kako sta to velevažno publikacijo sprejeli slovenska kritika in čitajoča publika? Vsa vsebina njena: tako kopa klenih, ljubkopredmetnih Levstikovih pesmi, datirajočih iz mladostnejših in vedrejših pesnikovih časov in natisnjenih na prvem mestu, kakor se je spodobilo za dela protektorja mlade generacije, dalje Stritarjeva vaška povest »Svetinova Metka« z značilnim vpletljajem rousseaujevske figure »stare Marine«, nato istega pisca fragment iz istotako rousseaujevskega čuvstvitelnega romana »Zorina« nato dovtipni, za »Mladoslovence« značilni feljton in za vsega poznejšega Stritarja karakteristično schopenhauersko-pesimistično kramljanje, naslovljeno »Ako bi človek vse videl in vedel«, nekoliko rustikalno humoristični Stritarjev prizor »Preširnov god v Elizii«, za njim istega avtorja morebiti najboljše, ker mladostno sveže ljubavne, miselne ter popotne pesmi, za njimi programatična Stritarjeva pesniška izpoved njegovega svetožalja, njegov deklamatorsko efektni »Kos nepisane tragedije ‚Orest‘«, o katerega ideji je Stritar Levstiku pisal, da »je popolnoma neklasična — modérna — pa saj veš, da to nič ne dé — vide Ifigenio [Goethejevo]«,⁹⁶ in končno v takih kriznih časih napisani Jurčičev »Sosedov sin«, vzor slovenske vaške povesti, v kateri je Jurčič pokazal, kako se je

⁹⁵ Novice z dne 25. nov. 1868, str. 395.

⁹⁶ Ljub. zvon, 1919, str. 224.

njegov talent znal poslužiti kritičnih migljajev Levstikovih, njemu privatno sporočenih o priliki izida »Desetega brata« — kratko rečeno: tako vsebina »Mladike«, kakor sploh njen pojav kot organa nove generacije sta kar klicala po kakem temeljitem kritičnem članku. A že takrat se je razgalil eden največjih in stalnih nedostatkov našega javnega in literarnega življenja: Slovenci nismo imeli kritika.

Edini kritik, ki je v celoti pravilno doumel časovni pomen tega almanaha in ga postavil v prave časovne perspektive, ni stal v slovenskih vrstah, ampak v politično nemških. Bil je to Karl Deschmann, ki je v političnem dnevniku kranjskih Nemcev in Nemškutarjev napisal o »Mladiki« cel feljton. V njem je pisal, da sta Stritar in Jurčič započela podjetje, ki, sodeč po prvem zvezku, »ugodno prosvedočuje o kritičnem zmislu in hvalevrednem stremljenju obeh izdajateljev, uvesti narodno literaturo v izobražene kroge«. S temi besedami je Deschmann točno namignil, da ta »mladoslovenska« generacija nadaljuje tam, kjer je utonila pozabljena — »Kranjska čebelica«. Po ugodni oceni obeh vaških povesti, Stritarjeve in Jurčičeve, piše Deschmann o Stritarjevem odlomku iz »Zorina«: »Der Versuch, Rousseau's Ideen in die vaterländische Literatur zu verpflanzen, ist gegenüber der auf geistigem Gebiete bei uns noch immer herrschenden Intoleranz und dem daselbst allmächtigen literarischen Kliqueswesen ein kühner Versuch, zu dessen Gelingen dem noch jungen Autor Glück zu wünschen ist.« S temi besedami je edini Deschmann podčrtal, da je »Mladika« pomenjala priključitev slovenske literature k evropskim literarnim in idejnim stremljenjem in obenem odpoved od tradicij domačega ozkosrčnega zapečkarstva. Manj je Deschmannu ugajal »nihilistični« pogled na življenje v Stritarjevem kramljanju »Ako bi človek vse vedel in videl«. Zelo pa so mu bile všeč istega avtorja »Popotne pesmi«, dočim je o Stritarjevem »Preširnovem godu« sodil, da

je pregrobo drastičen. O vsem pojavu tega almanaha pa je ocenjevatelj bil mnenja, da predstavlja »eine eben so unerwartete als ansprechende Erscheinung auf dem schon lange Zeit fast brachliegenden Gebiete der slovenischen Kunstpoesie, der es an geistigen Kräften zwar nicht gebricht, die jedoch die herrschende Stimmung in das Fahrwasser der hiezu nothwendigen Stimmung nicht gelangen lässt.«⁹⁷

Leposlovnega lista Slovenci ravno takrat niso imeli. A tudi njihovi tedanji politični listi so bili v zadregi za kritika, ki bi bil mogel kaj bolj temeljitega in načelnega izpregovoriti o »Mladiki«. »Novice« se sploh niso več oglasile o nji. »Narodov« urednik Tomšič se je v svoji stiski za kritika obrnil po svèt k Levstiku, vprašujoč ga že dne 11. novembra 1868, še preden je bil almanah izšel: »Ali veš koga, ki bi z i m e n o m kritikoval Mladiko v Narodu? Ali bi ne bilo dobro Cegnarju ali Erjavcu dati nekoliko instrukcije?«⁹⁸ Ker se Levstikov odgovor na to Tomšičevo pismo ni ohranil, ne vemo, koga je on priporočal za kritika. On sam bi bil mogel napisati najtemeljitejšo kritiko, dasi je bil protektor mladih talentov. Saj vemo, da ga simpatije do mladega Jurčiča niso ovirale takrat, ko je zelo strogo ocenil njegovega »Desetega brata«. Toda bil je Levstik sam so-trudnik »Mladike« in zato mu ni pristojalo, da bi on kritikoval almanah. Odtod pride, da imamo od Levstika, tedanje najbolj kritične glave slovenske, o »Mladiki« samo splošne sodbe, tikajoče se njenega pojava kot takega, ne pa podrobnega razbora posameznih prispevkov. Dne 12. junija 1868, ko je imel Levstik že večino gradiva v rokah, se je izrazil v svojem pismu na Jurčiča o »Mladiki« zelo laskavo, pišoč med drugim: »Najslabše bodo moje reči v ‚Mladiki‘, katere se jako veselim, in delala bode furore!... Ali tudi Celestin kaj

⁹⁷ Laibacher Tagblatt z dne 30. dec. 1868, štev. 114.

⁹⁸ Ljub. zvon, 1919, str. 717.

pošlje v „Mladiko“? Morda tudi Levec? Izbíraj same dobre stvari! Dozdaj je vse izvrstno razen mojih rečí! Take knjige Slovenci še nismo dobili!... Radoveden sem kriča, ki ga Mladika obudí tako gotovo, kakor si ti gotovo Jurčič.«⁹⁹

Obudila pa je »Mladika« res navdušenje zlasti med dijaško mladino, o čemer je Levstik z zadoščenjem in veseljem poročal Jurčiču v nekem neohranjenem pismu na Tomšiča in kar je z veseljem kvitiral započetak almanaha Jurčič decembra 1868: »Pišeš Tomšiču da Mladika furore dela. Hudiča! Jaz sem bil za istino vesel Mladike, zaradi Tvojih in Stritarjevih pesmi.«¹⁰⁰ — Krič, ki se ga je Levstik nadejal in ga napovedoval najbrže od strani »starih«, se ni dvignil iz tega po Stritar-Cigale-tovi pravdi v literarnih stvareh poraženega tabora. Bolj disharmonijo nego kritiko so v uživanje »Mladike« zanesli nekateri faktorji, ki so v političnem oziru stali na »mladoslovenski« strani. Eden izmed teh je bil dr. Valentin Zarnik, mož široke razgledanosti po velikem svetu, v mladih letih sam pisatelj, v ostalem pa človek bolj improvizatoričnih, vnanje efektnih nego notranje intenzivnih sposobnosti. Zarnikovo večno kompromisno kolebanje med političnima strankama »starih« in »mladih« zaradi ljubega mandata v tem času Jurčiču ni ugasjalo. O tem je bil Zarnik nekaj zvedel.¹⁰¹ In najbrž ta okoliščina ga je tudi nagnila, da je hotel dati Jurčiču kot započetniku »Mladike« čutiti, da je on, Zarnik, v velikih svetovnih literaturah že vse kaj drugega bral. S tega stališča je imela biti napisana kritika, ki jo je o »Mladiki« ponudil Zarnik Tomšiču za »Slov. narod«, pišoč mu: »Po pravici in objektivno govoreč, moram reči, da sem se večemu nadejal. Razen zadnje J[urči-

⁹⁹ Ibidem, str. 300. — V nekem pismu na Tomšiča je Levstik imenoval »Mladiko«, pač z ozirom na njen programatični pomen, »epochemachend«. (Ibidem, str. 717.)

¹⁰⁰ Ibidem, 719.

¹⁰¹ Prim. ibidem, str. 716.

čeve] povesti, v s e j e ‚unter dem Niveau der allergewöhnlichsten Mittelmäßigkeit‘.« Razume se, da Tomšič Zarnikove ponudbe glede kritike, napisane s takega stališča, ni sprejel in je Zarniku »s kratka vrata pred nosom zatelebil«, sporočajoč o tem Levstiku z naslednjim pristavkom: »Da ne morem dobiti kritike s podpisom — v našem smislu, me neizmerno jezi.« V kakšnem tonu in na podlagi kakšnih kriterijev bi bila pisana Zarnikova kritika, to lahko razvidimo iz pisma, ki ga je dne 13. decembra 1868 pisal Zarnik sam Tomšiču, v katerem stoje med drugim naslednje besede: »V ‚mladiki‘ je Jurčičeva povest ‚S o s e d o v s i n‘ preizvrstna ‚und reihet sich würdig den besten Dorfgeschichten Auerbachs u. Silberstein’s an‘, sicer so pa nektre stvari boljše, nektre slabše, v s e j e p a s r e d n j e. — Tù sodim jaz brez v s e strasti čisto objektivno, samo resnice se držech. — Akoravno se sam pohvalim, moram le reči, da ima človek, kateri je iz nemške, francozke, talijanske, v s e jugoslovanske in angležke literature toliko bral, kakor jaz, — čisto drugi okus in drugo merilo, nego kdor samo naše domače in nemško slovstvo pozna... Se ve, Jurčič bi v svojej Salomonski modrosti in ponižnosti na to z milim glasom zavpil: o vanitas vanitatum!... Morebiti, ako se mi ljubi, kritiko za ‚Novice‘ napišem.« Zarnik je bil oblasten mož in je tam, kjer bi se bil takrat proti dotedanjemu neznatnemu pozitivu moral z zadoščenjem zabeležiti komparativ, zahteval superlativ. Komparativ je bilo namreč to dejstvo, da se je v Levstikovih in zlasti Stritarjevih prispevkih dvigala slovenska literatura k svetovnemu okusu. Konstatiranje nedostatka glede močne pesniške izvirnosti in elementarnosti ter glede še precej tesnega naslanjanja na velike svetovne vzorce je pristojalo šele dobi naše »moderne«, ki je po vsej pravici to stališče zavzela osobito z ozirom na Stritarja. V ono dobo konstatiranje tega nedostatka še ni spadalo in bi ne bilo oportuno in za razvoj naše literature plo-

dovito. Po izrečnem poudarjanju neoportunisti take nameravane kritike pa moramo mahedravemu Zarniku priznati, da je v bistvu prav čutil, ko je pisal Tomšiču v omenjenem pismu: »Lirika, ako nima v sebi originalnosti, ni nič vredna, — tù pa povsod Heine, Goethe, Byron, Lermontov iz vrst vdarjajo. — Povsod sem našel reminiscence.«¹⁰² Toda: kolikšen napredek je bil to z ozirom na pesnike »noviške« in še tudi »Glasnikove« dobe!...

Ko je Jurčič pri Tomšiču bral ono prvo Zarnikovo ponudbo, da bi ta rad kritiziral »Mladiko«, ono prvo ponudbo, v kateri se je Zarnik izražal, da »je vse pod najnavadnejšo sredino«, in to drugo, v kateri je izvzemal iz srednje cene vseh prispevkov zgolj Jurčičevo povest, je sporočil Levstiku značilno svoje mnenje o Zarniku takole: »Prvi njegovi sodbi sem se smijal, ker sem vedel, da izvira iz njegovega sovraštva (o katerem se ti bo pa varoval kaj povedati) do Stritarja in do mene. Druga me je pa razjezila, ravno ker retirira, kar moški ni... Naposled obeta, da bo kritiko pisal za 'Novice'. Naj jo le piše! Dasi sem zoper antikritike, lotil se ga bom gotovo v Glasniku, katerega začnem in kar se bo dalo bom trgal... Zarnik ni kar se njegovega literarnega delovanja tiče družega, kakor Horacijev: *condo et compono quae mox deponere possim*. Zdaj se je pa že precej izkozlal. Lehko nam bo njegove teoreme do tal podreti, če se revež spravi na kritično polje čez Stritarja.«¹⁰³

Zarnik svoje obečane kritike ni izdal ali zato, ker mu jo je morebiti odsvetoval Levstik — Tomšič je te usluge prosil Levstika! — ali iz kakega drugega vzroka, se ne vé. Zanimivo pa je z ozirom na bližnjo »Pavlihovo« afero, da je v teh dneh urednik »Slov. naroda« zoper drja. Zarnika na pomoč klical — Levstika...

¹⁰² Ibidem, str. 718.

¹⁰³ Ibidem, str. 720.

Naposled je moral za »Narod« napisati recenzijo o »Mladiki« prof. Janko Pajk, edini literarni Mentor štajerske skupine »Mladoslovencev«. Izšla pa je njegova kritika v podlistku »Naroda« šele koncem februarja naslednjega leta. V uvodu svoje kritike je Pajk še dobro zadel eno glavnih gesel mlade literarne generacije, češ, da »ima zdrava in prava beletristika pri vsakem narodu premogočno vplivanje na narodovo življenje«. Odločno je obsodil Pajk one, katerim »je beletristika konečno, ako ne huje, vsaj igrača ali pa celo s trup, s katerim se mladi svet — ki tudi brez beletristike ljubi in žaluje — zavdaja«. V teh besedah je bil dosti razločno poudarjen borbena afront »mladoslovenske« čete proti dotedanji teoriji in praksi »Starioslovencev«, na katere so letele tudi naslednje besede: »Saj oni ne bodo s svojimi nazori krvi v vodo, ognja v led, mladih src v plesnjive gobe spremenili, katerih ne užiga več druga iskra, nego iskra hladnega egoizma in premodre koristnosti.« Pozdravljajoč »Mladiko« kot začetek novega literarnega preporoda, se nato Pajk loteva razbora vsakega posameznega prispevka. Ob Stritarjevi »Svetinovi Metki« precej šablonsko modruje, zakaj ta »povest« ni niti »novela« niti »roman«, pristavljajoč: »Škoda, da Miran ni raji ‚roman‘ spisal, nego ‚povest‘.« V ostalem pa Pajk hvali Stritarjev jezik, »lepo označevanje oseb in krajev« in avtorjevo »zadobljenje [poglobljenje] v človeško mišljenje in čuvstvanje«. — Brez pridržka hvali nato Pajk Jurčičevega »Sosedovega sinu«: »Vse je čisto resnično, pa nikjer surovo ali nesnažno... Zares! boljšega popisovatelja domačega slovenskega življenja še Slovenci nismo do zdaj našli.« — S Stritarjevo »Evelino« kot posameznim kosom, iztrganim iz večjega dela, ne ve recenzent pravzaprav kaj početi. V Stritarjevi koseriji »Ako bi človek vse videl in vedel« ga moti avtorjev mizoginski ton in pesimizem: »Kar se... tiče tožbe o pohujšanji sveta, mislim, da jo je naš Boris z — nihilisti preveč potegnil.

Kam bi človeštvo prišlo, ko bi vsi začeli tako žalovati in reve sveta premišljevat?« Pajk je to, kar je pri Stritarju imelo zaokrožen literaren stil — čeprav ne posebno individualen — odklanjal z docela vsakdanjimi, filistrskimi argumenti. O svetožalnem junaku v programski Miranovi pesmi »Izgubljeni sin«, ki si v soglasju s svojim pesimističnim pogledom na svet vzame življenje, piše Pajk šolmoštrsko-banalno: »Po naših mislih bi sin bil pametneje ravnal, ko bi se ohranil ali poboljšal, ali da bi bil raji celo življenje žaloval in se po svetu podal, nego da se je sam pogubil.« V narodno-kulturnem oziru je imel seveda Pajk prav, ko je zavračal Stritarjevo literarno sentimentalnost, češ: »Naš narod je zbeگان dovolj, mladež sentimentalna dovolj; čemu pa še dregati k temu?« A Pajkova okorna in filistrska beseda ni našla odmeva pri mladem naraščanju. Pajk bi moral biti mnogo več umetnika in pesnika, da bi bil paraliziral elegantnega Stritarja. K najboljšim pesniškom prispevkom v »Mladiki« prišteva Pajk Stritarjeve »Popotne pesmi«, hvali tudi »Preširnov god v Eliziji«, docela pa molči o Levstikovih pesmih.¹⁰⁴

Splošno se mora reči o »Mladiki« naslednje: Dočim je odrastla mladina ta almanah sprejela kot zaželjeno in priljubljeno lastavico nove literarne pomladi pri Slovencih, so literati iz tabora »Staroslovencev« tih o kapitulirali, četa »mladih« pa se je vprav ob »Mladiki« med seboj precej razšla, mesto da bi se bila tesneje združila in s posebnim literarnim organom organizirala novo dobo. Vzroke, zakaj ni prišlo do enotnejše in tesnejše združbe niti med vodilno trojico, bomo spoznali, ako razvijemo historijat ustanavljanja novega literarnega lista v tem letu.

Namera enotnejše in bolj umetnostne reorganizacije dotedanjega publicističnega »omnibusa«, »Slovenskega glasnika«, se je rodila v dunajskem obnovljenem

¹⁰⁴ Slov. narod z dne 28. febr. 1869, šte. 25.

literarnem društvu »Mladiki« v pozni jeseni l. 1867. O tem imamo sporočilo v Levčevem pismu Janku Kersniku z dne 4. dec. 1867, v katerem se čita med drugim: »Janežiču smo pisali, da se mu zavežemo za vsaki Glasnikov list poslati mu dosti gradiva, če se tudi on nam zaveže, da ne bode nobenega sestavka vzel v Gl[asnik], ki bi ga mi prej ne prereščetali. Tako misli Stritar Gl. malo izčistiti ter s časom dober, bolj liberalen list napraviti iz njega.«¹⁰⁵ Ko je Janežič spoznal konstelacijo in voljo mladih talentov, preorganizirati njegov list, si je sam sebi priznal, da je njegova provizorična vloga v razvoju slovenske lepe knjige pri kraju. Zategadelj je pisal Janežič dne 7. marca 1868 Jurčiču pismo z naslednjim pomembnim pristavkom: »H koncu še eno vprašanje Vam in g. Stritarju, katero pa naj ostane za zdaj med nami tremi. To sami veste, da sem jaz, kar se lepoznanstva tiče, prava nula; Glasnika sem osnoval in ga pri življenji ohranil vkljub mnogoterim nezgodam, ker ga ni bilo, da bi bil hotel našej zapuščenjej beletristiki podpornik biti. Obračam se k Vam in g. Stritarju, ali ne bi hoteli prihodnje leto Vi in on vredništvo Glasnikovo v roke vzeti; dobiček bi delili med seboj; kar se tiče zgube, pa bi že jaz hotel vsaj za pol leta porok biti, samo da se veči ne sme osnovati...«¹⁰⁶ — Kaj sta bila takrat o tej stvari odgovorila Jurčič in Stritar Janežiču, ne vemo. O projektu, ki ga je bil po tem povodu sestavil Stritar, je meni mož sam pripovedoval dne 31. jan. 1907 v neki gersthofski krčmi naslednje: »To Vam bo morebiti neznano, da je l. 1868. ponudil Janežič Jurčiču in meni, da bi midva izdajala ‚Glasnik‘. Spominjam se, kako sva hodila s to vestjo po Liechtensteinovem parku in se živahno razgrevala. ‚Počakajte, jaz bom stvar premislil!‘ sem dejal Jurčiču. Po premišljevanju zvečer doma sem se odločil. Sklenil sem najeti skupno stanovanje za Jurčiča in zase, in

¹⁰⁵ Naši zapiski, 1901, str. 77.

¹⁰⁶ Ljub. zvon, 1918, str. 774.

ker Jurčič ni bil dober ekonom ter ni znal ravnati z denarjem, sem hotel vzeti vso ekspedicijo, skratka vse gospodarstvo pri listu v svoje roke; skupaj stanovati z Jurčičem, skupaj delati! Kako me je ta ideja vsega prevzela in navdušila! ...»

Jurčič o tem Janežičevem pismu in tudi o Stritarjevem predlogu ni ničesar izdal niti Levstiku. O pri-
liki Stritar-Cigaletove afere je pisal svojemu starejšemu prijatelju in pokrovitelju dne 20. apr. 1868 samo tole: »Ne vem še ali bo hotel Janežič Stritarjeve odgo-
vore in dokazovanja v Glasnik jemati. Zatoraj sva sè Stritarjem sklenila tekoj v oktobru nov literaren list ustanoviti... Glasnika ne morimo radi, toda — saj veš da mora biti.«¹⁰⁷ Nato je Levstik odgovoril tudi docela kratko v pismu z dne 23. apr. 1868: »Da bi le bilo res, da izdasta s Stritarjem lepoznanšk časnik!«¹⁰⁸ Približno v tem času je menda tudi ostali ožji krog dunajskega literarnega društva »Mladika« zvedel o Stritar-Jurčičevi nameri glede njunega literarnega lista. V prvem pismu, ki ga je pisal Franc Levec svoji nevesti po svojem velikonočnem obisku Ljubljane dne 9. maja 1868, ji je pripisal v postskriptu kratko novico: »Glasnik o kresu jenja izhajati. Jesen Jurčič in Stritar začneta svoj list, se ve literarni.«¹⁰⁹

Naposled je dne 1. jun. 1868 izšla zadnja številka Janežičevega »Slovenskega glasnika« z zaključkom Stritar-Cigaletove pravde, noseč na zadnji strani »naznani« uredništva, datirano z dne 27. maja 1868, v katerem so se čitale med drugim naslednje besede: »... preobilica zaostankov, pa tudi marsiktera nemila izkušnja nas je prisilila, da ustavimo z današnjim listom izdavo ‚slov. Glasnika‘ za drugo poletje; kako bode ž njim od novega leta naprej, to se pozneje do-

¹⁰⁷ Ibidem, str. 780.

¹⁰⁸ Ibidem, str. 782.

¹⁰⁹ Prepis moja last.

ločno oznani.«¹¹⁰ »Slov. narod« tega naznanila takoj ni javil svojim čitateljem, pač pa so ga obkratkem ponatisnile dne 10. junija 1868 »Novice« s pristavkom: »Če ravno sedanji resni časi beletristiki niso mili, vendar je želja upravičena, da zopet na svetlo pride vrli Glasnik slov.«¹¹¹ Par dni poprej je sporočil Levcevo svoji Jerici v pismu z dne 5. junija 1868 med drugim: »Čez mesec dni gotovo že almanah Mladika pride na svetlo; drugo leto pa nameravata Jurčič in Stritar sama izdajati lepoznavski list namesto vstavljenega Glasnika.«¹¹² Iz tega Levčevega sporočila vidimo, da sta bila Jurčič in Stritar v tem času odmeknila rok že od jeseni na Novo leto.

Ironično-trpko osmrtnico je napisal Janežičevemu »Slov. glasniku« Stritar v svojem pismu Levstiku z dne 8. jun. 1868: »Glasnika je bog k sebi poklical; njegove smrti sem tudi jaz, morda jaz nar bolj kriv! — Ne vém kakó je tó, pa resnično je — kjer imam jaz svojo rokó, vse gre na robe! Če hočem priniti vóz — gre nazaj, ali pa zverne se in pokoplje celó voznika pod sabo! Takó je bilo s Klasjem, tako je zdaj z Glasnikom. Pošteni Janežič je zapisan v černe bukve — nič mu ne pomaga da pokóro dela — Ti možje niso vsmiljeni, kakor naš nebeški oče ki sprejme z odpertimi rokami izgubljenega sina, ki pravi: pater peccavi! Žal mi je res za možá. Kaj pa ga je neki motilo, da gré tiskati take blasfemije! To je dobro, da ni zdaj več navada sežigati krivovercev, kakor nekdanj! — Vse bo zdaj kazalo s perstom na novega merliča: glejte, takale se godi grešniku — Kak nadepoln mladenič je bil, kakor sv. Alojzij, čist, nedolžen; še vedel ni da sta dva spola v natori (v slovnici pa trije)! Na zadnje se je pa tako popačil — bolje je, da ga je konec, kakor da bi

¹¹⁰ Slov. glasnik z dne 1. jun. 1868, str. 236.

¹¹¹ Novice z dne 10. jun. 1868, str. 190.

¹¹² Prepis moja last.

nam še dalje kazil in kužil nedolžne ovčice. — Slovenci smo čist, nedolžen, krotak in pohleven narod — mi nočemo romanov, zaljubljenih pesmi, zlasti pa nočemo kritike. Zdaj se je pravica izkazala! Molčé troybental bo: memento mori. — Pustite nas kakor smo — mi nočemo vaše omike — zadovoljni smo s tem kar imamo — ,berač je bil svoje torbe vesel! —«¹¹³ Na to Stritarjevo pismo, ki predstavlja pravcati dokument časa, je odgovoril Levstik dne 11. jun. 1868: »Da si ti ,Glasnika' ubil, tega ne verujem. Menim, da bi tudi brez tvojih spisov bil umrl. Ali ga ne mislita vidva z Jurčičem odkopati, slovenskega Lazarja.«¹¹⁴

V tem se je oglasil v »Slov. narodu« neki dopisnik »Od Savine«, ki je z obžalovanjem zabeležil vest, »da mnogo zaslužni urednik ne more več izdavatí edinega slovenskega podučnega in lepoznanškega časnika, o katerem je té dni učeni prof. Lamanski izustil, da je izvrsten, in da se lahko meri z vsakim drugim slovenskim časnikom enake svrhe«. Slovenski pisatelji przgodaj legajo na svoje lavorike. Drugi so trmoglavi in sebični, mračno gledajo, če naleté tu pa tam na nasprotování in postanejo pasivni. Nekateri naši mlajši pisatelji »polivajo s slanim in neslanim humorom vsako literarno prikazen, imajo nekak ,odium occultum' in mislijo, da jim stareji roke vežejo¹¹⁵ ... ,Slovenski glasnik' je bil odprt vsakemu pisatelju in vredovan s taktom, ki je posebna lastnost Janežičeva ... Takega moža bi moral podpirati ves slovenski narod ...« Kje naj zdaj pisatelji objavljajo plodove svojega uma? Kako potrebno bi nam bilo sedaj po Trstenjaku nasvetovano literarno društvo. V Ljubljani pravijo: saj je zato »Matica«. A vse ne more v njen »Letopis«. Naj se zopet vzbudi »Glasnik«. Petsto naročnikov bi mu za-

¹¹³ Objavil dr. Žigon v »Ljub. zvonu«, 1919, str. 231.

¹¹⁴ Ibidem, str. 232.

¹¹⁵ S temi besedami je dopisnik, kak štajerski neposvečenec v razmere, Stritarju padel za hrbet.

dostovalo. Na noge, duhovščina, dijaki, mladi slov. uradniki, trgovski pomočniki, gospodične.¹¹⁶

Vse je obračalo oči na Jurčiča, ki je imel ob tem času še trden namen započeti izdajo lista takoj po Novem letu. Ko mu je bil Levstik pisal, naj Stritar dovrši »Mazeppe«, je Jurčič Levstiku odgovoril okrog dne 10. jun. 1868: »Stritar je Mazepo pustil. Koseskega bomo žagali drugo leto, ko bova sè Stritarjem svoj časopis imela.«¹¹⁷

Nekako ob istem času, v visokem poletju 1868, se je zaostrovala Jurčičeva življenjska kriza, zahtevajoč od mladega moža na življenjskem razpotju, da se odloči, kam bo usmeril svojo pot. V istem pismu Levstiku Jurčič že rahlo namiguje na to, na katero stran se nagiblje njegov sklep, ko piše: »S ‚slov. Narodom‘ sem se zdaj že malo sprijaznil...« Zanimivo pa je, da Jurčič v tem pismu življenjsko izkušenejšemu Levstiku ne črhne niti besedice o svojih notranjih bojih. Posvetoval pa se je Jurčič ob tej težki krizi s Stritarjem, o katerem pravi v istem pismu, da »je predober«. O tem, kako se je to posvetovanje vršilo, je meni pravil Stritar dne 31. jan. 1907 v gersthofski gostilni v zvezi z onim predlogom, ki ga je bil on izdelal glede izdajanja »Glasnika« ob njegovem lastnem gospodarstvu. Omevniši, kako ga je ta plan navduševal, je Stritar v pogovoru z menoj na čisto svoj način zavzdihnil, kakor vselej, kadar mi je pravil o kakih razrušenih idealih, in je nadaljeval: »Ali glejte, kaj se zgodi! To ni bilo lepo od Jurčiča. Mož pride nekoč k meni in mi pove, da ga prijatelji vabijo v Maribor.¹¹⁸ Vpraša me, kaj naj stori.

¹¹⁶ Slov. narod z dne 9. jun. 1868, štev. 29.

¹¹⁷ Ljub. zvon, 1919, str. 298.

¹¹⁸ Kakor sedaj vemo, je bil prvi potrkal pri Tomšiču Jurčič sam. In ravno okrog 10. jun. 1868 mu je odgovoril Tomšič z onim pismom, ki ga je objavil dr. Žigon in v katerem urednik »Naroda« piše, da »bi od veselja skakal«, ko čuje, da je Jurčiča volja priti njemu pomagat. Dne 17. jun. 1868 pa je pisal Jurčiču že eden »Na-

Jaz: Ako me vprašujete, je že to znamenje, da ste se na tihem že odločili, da pojdete. Ali povem Vam, da se bojim za Vas. Žurnalistika Vas potegne za stalno v svoje kremplje. Res je šel,« mi je pristavil Stritar z otožnim glasom, »in moje besede so se izpolnile.«

Po tem usode polnem razgovoru je nastalo ono čudno razmerje med idealističnim Stritarjem in mnogo bolj realno čutečim, pa silno zbeganim Jurčičem. Kot trezna natura je Jurčič brezdvomno čutil, da je mariborsko politično podjetje nekaj trdnejšega nego Stritarjev idealni plan. Tudi se mu je moralo zdeti, da bi njegovo mariborsko službeno razmerje njega manj moralno obvezovalo nego idealna kompanija s Stritarjem. Tam samo plača za res izvršeno delo, tu pa še neki prijateljski plus! Jurčič se je odločil za Maribor, ni pa najbrž imel toliko poguma, da bi bil vse to »predobremu« Stritarju razložil. In začelo se je tisto »Jurčičevo čudno vedenje«, o katerem je pozneje pisal Levec svoji nevesti. Jurčič se v teh težkih dneh odločitve za življenjski poklic ni samo nehal posvetovati s Stritarjem o tem, kam naj gre, začel se je umikati Stritarju s pota in naposled, ko je akuratni Stritar ga izpraševal, ali je že odposlal Janežiču in Levstiku nadaljevanje

rodovih« gospodarjev, dr. Josip Vošnjak, ono pismo, v katerem pravi, da bi oni »živo potrebovali takega izvrstnega, produktivnega peresa«, kakor je Jurčičevo. Tudi mu pristavlja dr. Vošnjak naslednje za Jurčiča zelo vabljive besede: »Morebiti Vam je že Tomšič pisal, da namerjava naše društvo tudi prevzeti lastnino ‚Glasnika‘ in ta časnik nadaljevati v Mariboru. Če nam g. Janežič privoli, potem bi vredovanje tega časnika bilo pravo polje za Vaše duševne zmožnosti.« (Ljub. zvon, 1919, str. 624.) In v svojem prihodnjem pismu z dne 25. jun. 1868, ko se je bil Jurčič že skoraj odločil, je dr. Vošnjak odpiral še lepše vidike mlademu beletristu: »Jaz se prav veselim Vašega prihoda... Zarad ‚Glasnika‘ se ustmeno pogovorimo, kako naj se naprej izdava... Če se združijo vse mlajše moči na politiskem in slovstvenem polji, žalostno bi bilo, da bi se ne pustil zdramiti narod iz dremanja, v katerem ga obdržuje samosilstvo nekaterih.« (Ibidem, str. 615.)

svojih dveh povesti, se je zatekel celo k laži iz zadrege, kar je tako zelo ranilo rahločutno in občutljivo Stritarjevo srce. Že dne 13. jun. 1868 je Stritar pisal Levstiku: »Čudno se mi zdi, da Ti Jurčič ni še poslal svoje povesti.«¹¹⁹ Dne 19. jun. 1868 pa je Stritar Levstiku že resignirano vzkliknil: »Čudim se in čudim, da Jurčič ni še poslal vse povesti — takó mi ni resnice govoril.«¹²⁰

V slovenski javnosti so se začeli množiti glasovi, pozivljajoči k obnovitvi in prebuditvi »Glasnika«. Dne 13. jun. 1868 je izšel v »Slov. narodu« v podlistku anonimni članek pod naslovom: »Še nekaj besed zastran ‚Slovenskega Glasnika‘«, v katerem je izvajal nepodpisan avtor: »Slovenci, ako med nami takih, ki bi čutili potrebo lepoznanškega časnika... ni toliko, kolikor bi jih trebalo, da se listič, ki na leto ne velja več ko 3 gl., obdrži — onda rajši vse naše slovenstvo pošljimo rakom žvižgat in ribam gost, in udajmo se nemčevalnim namenom naših sosedov... Res je, naši časi so nemirni, vsakega bolj novine zanimajo... in tudi pisateljem manjka za spisavanje lepoznanških reči potrební mir... Čitalnice jemljejo listom naročnikov... Pa to ni prav... Sama od sebe se nam ne bo razvnela narodnost, treba je ž r t e v... Slovenci, čast našega naroda zahteva, da se nam ne pretrga izdava ‚Sl. Glasnika‘, naj se nam ne oponaša, da še e n e g a e d i n e g a lepoznanškega lista vzdržati ne moremo.«¹²¹ Po vsej verjetnosti Janežič ni prekinil izdaje svojega leposlovnika zgolj zaradi pomanjkanja naročnikov — mož je v tem oziru znal voziti svoj čolnič po plitvih vodah! — tudi ne samo iz zelotizma nemuzičnih »Staroslovencev«, kakor je menil Stritar, ampak v veliki meri tudi zato, ker se je nadejal, da ga prevzameta Stritar in Jurčič v svoje poklicanejšje roke. Zato je istega dne, ko je izšel ta »Narodov« podlistek, dne 13. jun. 1868, pisal Jur-

¹¹⁹ Ibidem, str. 301.

¹²⁰ Ibidem, str. 303.

¹²¹ Slov. narod z dne 13. jun. 1868, šte. 31.

čiču na Dunaj: »Danes sem dal na pošto list g. Stritarju v Vöslau v zadevi ‚Glasnikovi‘, da se določno z Vami pogovori in ta reč dokončno vpravna. Bodite tako dobri, skusite brž brž do njega priti . . . če bi pa nikakor ne utegnili, pišite mu brž, naj Vam naznani, kaj in kako, da vem potem potrebno oznanilo med Slovence poslati.«¹²²

Ali je dobil Janežič v tem času od Stritarja in Jurčiča kako zagotovilo glede njune izdaje, ne vemo. Vemo pa, da je mož šest dni nato (19. jun. 1868) sédel in napisal za »Slov. narod« »Naznanilo zastran ‚slov. Glasnika‘«, v katerem javlja: »Z veseljem moremo danes vsem Slovencem naznaniti, da slovenski beletrističnik, naj mu bode ime ‚Glasnik‘ ali kako drugače, v kratkem času spet oživi in sicer po z m o ž n e j š i roki vredovan, nego je bila naša.«¹²³ To je Janežič naznanjal najbrž na podlagi kake nadeje, ki mu jo je dajal Stritar z ozirom na prejšnje dogovore z Jurčičem, s katerim se je sedaj hotel definitivno dogovoriti v tej stvari. A Jurčič se je pod vtiskom svoje tragične krivde Stritarju umikal. Takrat je Stritar dne 26. jun. 1868 pisal Levstiku v Ljubljano: »Jurčič se mi je izgubil. Ali ste ga videli morda kje pri Vas. . . . Janežič mi piše, naj začneva koj izdajati glasnika. Vprašal sem Jurčiča kaj misli — pa ni odgovora!«¹²⁴ Sicer se je Stritarju še posrečilo ujeti Jurčiča dne 3. jul. 1868 na Dunaju. Govorila pa sta samo o »Mladiki«, o kateri je Jurčič rekel, da o nji ničesar ne ve, češ, da mu Levstik o nji ničesar ne piše.¹²⁵

Nato pa je Jurčič odšel v Maribor in Stritar je padel v svojo tegobo. Resignirano je sporočil dne 12. jul. 1868, ko mu je bil Levstik sporočil njegovo izvo-

¹²² Objavil dr. Žigon v »Ljub. zvonu«, 1919, str. 366.

¹²³ Slov. narod z dne 23. jun. 1868, štev. 35.

¹²⁴ Ljub. zvon, 1919, str. 368.

¹²⁵ Ibidem, str. 371.

litev v odbor »dramatičnega društva«, da ga »ta volitev nič prav ne veseli«: »Če hoče kaj iz mene biti, moram koncentrirati svoje moči — predmetov in planov imam polno glavo (vmés tudi poštenih) takó da jih ne zveršim vsih, če živim sto let... Tako tudi nisem za izdajo Glasnikovo. Janežič me prav bombardira z dopisi. — Od Jurčiča še zdaj ni nič odgovora...«¹²⁶

Svoj odgovor je poslal Jurčič kot urednik »Slov. naroda« v tem listu vsej slovenski javnosti. Priobčil je namreč dne 16. jul. 1868 v »Narodu« dopis nekega kroškega rodoljuba, kateri je plediral za to, da bi se »po čitalnicah in po večjih krajih in trgih« nabirala gmotna sredstva za novi leposlovnik. Najbrž Jurčič je k temu dopisu dodal »Dostavek vredništva«, v katerem je izvajal: Ker se za list najbolj zanima mladina, »začne izhajati novi literarni list z oktobrom t. l., to je: začetka novega šolskega leta. Izdajati ga mislita glavna sodelavca g. Janežičevega Glasnika poslednjega leta: gg. Jurčič in Stritar. Novi list bode specifično literaren.« Za znanstvo se naj potruži »Mastica«, za družinski list »Družba sv. Mohorja«. Prispevki naj se le nabirajo, a kakšne kontrole o porabi teh podpor naj se ne zahteva. »Vse te reči naj ostajajo med pisatelji in vredništvom.« Kar damo, damo iz domoljubja, ne pa da bi si kot podporniki lastili vpliv na list. »Naši slovenski beletristi in kritiki bodo gotovo imeli po eni strani umetnost za vodilo, po drugi pak se ni bati, da bi na pota zašli kamor so se izgubili nekteri francoski in nemški pisatelji.«¹²⁷

A v oktobru lista ni bilo na svetlo. Med Stritarjem in Jurčičem se je bila razrahljala vez. Tudi tesno in plodovito razmerje med Stritarjem in Levstikom se je v poletju 1868 skalilo ob priliki Stritarjevega obiska domovine, ko je Levstikovo duševno ozračje zavesil oblak zaradi izgube službe pri uredništvu slovarja, o

¹²⁶ Ibidem, str. 435.

¹²⁷ Slov. narod z dne 16. jul. 1868, štev. 44.

čemer pa zaskrbljeni Levstik Stritarju ni zopet znil besedice. Stritarja je posebno disgustiralo od strani Levstika to, da mu Levstik več ko pol leta ni hotel ničesar pisati o njegovih pesmih, ki mu jih je bil poslal v presojo, in mu niti rokopisa na mnogoštevilne urednice ni vrnil. Življenjska kriza Jurčičeva in Levstikova je povzročila njuno »čudno vedenje« nasproti Stritarju, ki o eni in drugi ni bil dovolj informiran, da bi bil mogel razumeti iz teh kriz izvirajoče ravnanje obeh svojih prijateljev.

Stritar se je v jeseni 1868 na Dunaju posamotaril. V rahlem kontaktu je ostal samo še z nekaterimi člani nekdanjega »literarnega društva«, zlasti z Levcem. Ta je pisal dne 13. dec. 1868 Janku Kersniku o Stritarju naslednje: »Stritar je letos posamotaril se tako, da je prav žalostno in največ je tega kriva Jurčičeva lenoba. Ne hodi v nobeno društvo in družino, v nobeno krčmo ni kavarno, stanuje pa v taki luknji, da trije ljudje ne morejo lahko okrog mize sedeti, eden mora stati ali pa na postelji ležati. Vsako nedeljo večer ga sè Simonettijem obiščeva; stari humor ga še ni sicer minul, pa to mi nič ne dopade, da tako rad o b A m e r i k i govori. Ko bi bil Jurčič prišel na Dunaj, da bi bil tukaj začel Glasnika izdajati, morda bi se bil spet oživel in ž njim bi bilo vstalo literarno društvo, tako pa iz vsega ne bo nič...«¹²⁸

Jurčič se je zavedal svoje krivde nasproti Stritarju in si najbrž ni upal računati več nanj kot na sourednika »Glasnika«, ki ga je še vedno nameraval začeti izdajati z Novim letom. Ko je proti koncu oktobra 1868 naposled odposlal Levstiku v Ljubljano zadnji kos rokopisa »Sosedovega sinu«, mu je sporočil: »Če bom tukaj ostal in ne v Dravo skočil, izdajal bom Glasnika. Ali bo kaj od tebe upati pisanega. Ali bi te smel med

¹²⁸ Zapuščina Janka Kersnika na Brdu.

druzimi imenovati v programu med tistimi ki so pomoč „obljubili.“¹²⁹

Dne 10. dec. 1868 je Jurčič kratko javil v »Slov. narodu«: »Slovenski Glasnik začne z novim letom zopet izhajati in sicer pod vredništvom J. Jurčiča v Mariboru.«¹³⁰ Kako so sprejeli raztreseni in zapuščeni ostali nekdanje »mladoslovenske« literarne čete, zlasti oni na Dunaju, to naznanilo, se razvidi iz pisma, ki ga je pisal Levec svoji Jerici nekako ob tem času: »Jurčič je naznanil, da ob novem letu začne izdajati Glasnika, pa na Dunaju še nihče o tem ne ve. Meni na 4 ali 5 pisem nič ne odgovori. Tudi prav!«

Izid prve (in edine) številke Jurčičevega »Glasnika« se je zakesnil tja do 16. febr. 1869. Kot sotrudniki so v prvi številki poleg Jurčiča samega, ki je pisal glavno povest »Hišica na strmini« in najbrže tudi »Književna pisma« (v stilu Stritarjevih »kritičnih pisem«) nastopili: Lipe Haderlap s ciklom prešernsko-epigonskih sonetov, Josip Ogrinec in Levec (s pesmijo »Oj Kokra zelena!«). Levčevo pesem je imel Jurčič najbrž še iz prejšnjih časov, ker Levec ni bil posebno dobro razpoložen nasproti samotěžnemu Jurčičevemu »Glasniku«. Dne 1. febr. 1868 je n. pr. pisal o njem svoji Jerici, naj se zaenkrat naroči na »Gartenlaube«, nadaljujoč: »Morda bi se ti raje na Glasnika naročila, pa skoro bi ti svetoval, da za mesec dni še počakaš. Jaz Jurčiču nič prav še ne verujem...«¹³¹ Dne 23. febr. 1869 pa je javil Levec isti adresatinji: »Glasnik je izšel, pa ga nismo nič veseli. Stritar ne bo pisal vanj, zaradi Jurčičevega čudnega vedenja, katerega pa tukaj ne smem razkladati. Pa se tudi koj v prvem listu pozna, da ni Stritarjevega nič v njem. Čudno, Jurčič je vzel nekaj tako slabih sonetov v prvi list, iz kakor

¹²⁹ Ljub. zvon, 1919, str. 715.

¹³⁰ Slov. narod z dne 10. dec. 1868, štev. 107.

¹³¹ Prepis moja last.

šnih mora vsak spoznati, da mu je manjkalo gradiva. Na Dunaj nikomur nič ne piše, menda misli vsega Glasnika sam sestavljati. Tudi prav!¹³²

Jurčič je pripravljaj tudi še drugo številko svojega »Glasnika«, med drugim s prispevki Božidarja Raiča (»Jezikoslovni stražnik«) in prof. Pajka (»Jezikoslovske drobnosti«). Par izvesnih pol tega gradiva za drugo številko nam je ohranil Levec v Jurčičevi zapuščini. A ta druga številka Jurčičevega »Glasnika« ni nikoli zagledala belega dneva.

Tako so torej v tem znamenitem letu 1868., v katerem je bila »mladoslovenska« literarna četa v slovenski javnosti zmagala s svojimi literarnimi nazori, nanese življenjske okoliščine nekaterih glavnih akterjev, da se je duševna in življenjska tesna zveza med člani vodilnega triumvirata razrahljala, s čimer se je nekoliko oslabil zmagoslavni pohod nove generacije. Preteči je moralo skoraj celo leto, da se je pionirska trozveza zopet našla in se je udejstvila pri izdaji ene najbolj čistoumetnostnih in literarnih publikacij slovenskih — Stritarjevega »Zvona« letnika 1870...

Kot zadnje važno dejanje leta 1868., imajoče velik pomen ne samo za slovensko družabnost, ampak tudi za razvoj literature, smo rekli, da smatramo v tem letu izvršeno okrepitev slovenskega dramatičnega društva. V težkih okoliščinah se je to društvo v novembru l. 1866. ustanovilo, po velikih zaprekah je cesar dne 2. marca 1867 potrdil njega pravila, nakar se je bilo začelo že v tem letu — kakor je Levec pisal Kersniku — »veselo gibati, menda zato, ker ni imelo nobenega prvaka in nobenega starokopitneža med odborom, niti med udi svojimi. Se ve, Bleiweisu je to že profanum vulgus«,¹³³ pristavlja Levec. Iz te Levčeve opazke, kakor tudi iz neke poznejše Levstikove, pa ne

¹³² Prepis moja last.

¹³³ Prim. v mojem »Kersniku«, I., str. 97.

smemo delati predalekosežnih zaključkov, kakor da bi se ne bili »prvaki« z Bleiweisom na čelu malo ne dosti zanimali niti za slovensko dramatiko niti za novo društvo. Dr. Bleiweis sam je kot vrhovni pokrovitelj slovenskih čitalnic, dotlej glavnih gojiteljic slovenske dramatike rodoljubne tendence in veseloigrsko-družabnega značaja, resno uvaževal takšno dramatiko — celo bolj nego ostalo lepo literaturo — a on ni rad cepil svojih moči in najbrž samo zato se ni dejanjsko udeleževal snovanja tega društva. Sicer pa se mora reči, da je ravno on dal poslednjo pobudo za njega ustanovitev ne samo s tem, da je ljubljanska čitalnica, kateri je bil on predsednik, marljivo pripravljala tla slovenski Taliji, ampak tudi s tem, da je Bleiweis sam že dne 15. dec. 1865, ko se je v dež. zboru kranjskem razpravljalo o subvenciji ljubljanskega deželnega gledališča, takrat seveda samo nemškega, v deželni zbornici vstal in govoril približno takole: Jaz bi sicer rajši videl, da bi subvencijo gledališču nosili meščanski ljubljanski gledališki delničarji, nego dežela. Saj tudi učiteljev plesa ne plačujejo podeželski davkoplačevavci, in vendar se zategadelj nič manj ne pleše v Ljubljani. Nato je nadaljeval dobesedno: »Da nun das Theater in Laibach als Landestheater besteht, so muss ich dem vollkommen berechtigten Wunsche Ausdruck geben, dass im Landestheater auch Vorstellungen in der Landessprache stattfinden möchten. Ich verlange nichts Unbilliges, denn einerseits bin ich weit davon entfernt, um das dermalige Repertoire der slovenischen Theaterstücke überschätzen zu wollen, noch will ich auch die deutschen Vorstellungen verdrängen.« On da gleda na to stvar z docela praktičnega stališča, ker ve, da bi se s slovenskimi predstavami ugodilo tudi občinstvu, katero pri slovenskih predstavah napolnjuje gledališče, kar se glede nemških ne more trditi. Z ozirom na ta svoja izvajanja je dr. Bleiweis že takrat stavil predlog, ki je bil tudi sprejet in ki se je glasil: »Der Landesausschuß

werde beauftragt, bei der Unterhandlung mit den Theaterunternehmern wenigstens auf eine slovenische Vorstellung in jeder Woche bedacht zu sein, und bei der diesfälligen Concursausschreibung diese Bedingung caeteris paribus hervorzuheben.¹³⁴

Ljubljanski Nemci so znali preprečiti, da v prihodnjem letu ni dobil v najem ljubljanskega gledališča neki Preissing, ki je resno hotel enkrat na teden igrati slovensko, ampak brnski gledališki ravnatelj Zöllner, ki je pro forma v začetku sicer obljubil, da bo igral dvakrat na mesec slovensko, pozneje pa ni držal te obljube. To Zöllnerjevo ravnanje je tudi povzročilo, da se je v pozni jeseni 1866 sestavil pripravljalni odbor »Dramatičnega društva«, kateremu je bil poleg poznejšega zgodovinarja in romanopisca Josipa Stareta duša Fr. Levstik. Da to društvo ni bilo ustanovljeno z nikakšno ostentativno tendenco zoper »prvake«, se razvidi iz te okoliščine, da se je njega predsedstvo prepustilo Luki Svetcu — najbrž z ozirom na materialno pomoč, ki so jo »mladoslovenski« nemaniči pričakovali od »staroslovenskih« denarnih mož.

»Dramatično društvo« je priredilo v jeseni l. 1867. svoje prve tri predstave v čitalnici, in sicer je igralo dne 24. okt. 1867 Klicperovo glumo »Na mostu«, poslovenjeno po bivšem praškem dijaku Rebcu, dne 24. nov. 1867 Ifflandovo šaloigro »Repatnica«, dne 8. dec. 1867 po Vilharju prirejeno veseloigro »Filozof«. V l. 1868. je nastopilo še dvakrat v čitalnici, in sicer je predstavljalo dne 15. marca 1868 veseloigro »Inserat ali išče se nevesta«, ki jo je bil po Karlu Sabini priredil Fr. Marn, tudi praški dijak. Ta predstava je zelo ugajala. »Novice« so poročale o nji med drugim: »Zadovoljnost z igro ‚Inserat‘ je bila velika in to prav po pravici; vse gospodičine in gospodje so vršili svoje naloge tako izvrstno, da bi lahko stopili tudi na oder

¹³⁴ Stenographischer Bericht der eilften Sitzung des Landtages zu Laibach am 15. Dez. 1865, str. 168.

javnega gledišča. Pa tudi igra sama na sebi v djanji in besedi je hvale vredna. Ta igra je tudi o tem pomenljiva, da je po mnogih letih prva, ki obsega 3 akte in tedaj traja celi večer. Iz vsega se vidi, da je dramatično društvo hvalevredno pričelo svoje delovanje.«¹³⁵

»Dramatično društvo« je takrat še vedno vodil začasni ali pripravljalni odbor, ki je na ravno ta 15. dan marca 1868, ko se je potem zvečer igral »Inserat«, skliceval dopoldne občni zbor društvenikov, za katerega je bil odbor pripravil smernice glede preosnove društva in jih poprej objavil v »Novicah«. Društvu takrat ni več predsedoval Luka Svetec, kateri je bil to za njega več ali manj itak samo častno mesto odložil že 5. febr. 1868, češ, da ima z državnim poslanstvom preveč opraviti.¹³⁶ Njega je nadomestoval do izrednega občnega zbora dne 21. junija podpredsednik Peter Grasselli, duša društva pa je ostal Fr. Levstik. Korenite izpremembe, ki jih je začasni odbor nasvetoval občnemu zboru, so med drugim priporočale, naj bi se društvo »prizadevalo razpisavati darila za najboljša slovenska dramatična dela«, naj bi si osnovalo knjižnico, »v katero imajo počasi priti vse izvirne domače i vse poslovenjene, ter kolikor bode mogoče tudi vse druge izvirne slovenske igre, — vrhu tega, kar se dá, vse prestave v razna slovanska narečja najboljših dramatičnih del drugih narodov, naposled najboljše dramatične igre i poučne knjige o dramatiki iz vseh izobraženih jezikov.« Ta občni zbor naj sklene pre naredbo pravil, ki jo je zahtevala vlada in razširi odbor društva na 20 odbornikov, izmed katerih naj jih bo 12 v znanstvenem oddelku, ki bo vodil izdajo knjig in presojanje iger, pet naj jih bo v igralnem oddelku, da bodo vodili igranje in dramatično šolo, trije pa v gospodarskem kot upravitelji imenikov, blagajne in knjižnice.¹³⁷

¹³⁵ Novice z dne 18. marca 1868, str. 94.

¹³⁶ A. Trstenjak, Slovensko gledališče. V Lj. 1892, str. 60.

Kako je bil ravno Levstik za ta občni zbor izdelal vse te priprave za popolno preosnovo društva v zmislu »mladoslovenskega« pokreta, se razvidi iz dveh pisem, ki ju je ob tem času pisal Jurčiču in Stritarju na Dunaj. In sicer je poročal Jurčiču dne 27. febr. 1868 med drugim naslednje: »Dramatično društvo se ustanovi po prenovljenih pravilih; občni zbor bode v prvi polovici sušca.« Nato opisuje Levstik Jurčiču, kolikšen in kakšen naj bi bil novi odbor in kakšne njegove agende skoraj dobesedno z istimi besedami, v katerih se je ta preosnova priporočala pozneje občnemu zboru in katere sem gori citiral iz »Novic«, ter nadaljuje: »Če hočemo, da bode iz tega društva kdaj kaj več nego sama figura, treba delati. Po tej osnovi bi se dalo mnogo koristiti slovenskej dramatiki. Ali treba je duševno izobraženih, slovstvenih i delavnih močij. Prosim te i nadejam se, da ti prevzameš eno mesto vnénjih odbornikov. Pomisli, da figurantov imamo dovolj, ter da v tem društvu nej nobenega ‚Staroslovenca‘. Tudi g. Stritarja sem prosil, da bi se dal izvoliti za vnénjega odbornika. Podpiraj me v tem, če moreš. Posebno do vaju mi je največ. Nikakor se ne smeta kratiti. Mene sile, da bi prevzél prvosedstvo, o čemer mi je dobro premisliti, kajti mogoče je, da bi moje ime na čelu društva utegnolo pri nekterih kvaro delati.«¹³⁷ Podobno kakor Jurčiču, samo še podrobneje o odstopu Svetca, je pisal Levstik dan pozneje Stritarju: »Zdaj sem v dramatičnem i sokolovskem odboru. Iz zadnjega odstopim v prihodnjem občnem zboru... Treba, da ti malo obširneje pišem o dramatičnem društvu, iz čigar odbora ne mislim stopiti; nekteri me celó nagovarjajo, da bi prevzél prvosedstvo, o čemer hočem dobro premisliti, ker je mogoče, da bi moje ime na čelu društva utegnolo pri nekterih osobah kvaro delati. Prav lepo te

¹³⁷ Novice z dne 11. marca 1868, str. 87—88.

¹³⁸ Objavil dr. Žigon v »Ljub. zvonu« 1918, str. 548.

prosim, da tudi ti prevzameš eno mesto vnénjih odbor-
nikov. Do tebe in do Jurčiča mi je največ . . . Dramatično
društvo, čigar delavnost je nekaj zastala po lenobi dru-
štvenega tajnika Nolija i tudi zaradi tega, ker je nje-
gov prvosednik bil Svetec, katerega nikdo več pri nas
ne more trpéti, ustanovi se po prenovljenih pravilih.
Baš v dramatično sejo smo se zbirali, ko Svetec, z Du-
naja zadnjič prišedši stopi v čitalnično prvo sobo, kder
najde nas tri: Pourja, Nolija i mene. Noli je popihnoł
v drugo sobo, kakor bi imel nekaj iskati, jaz sem mol-
čal, Pour tudi. Svetec stopi k Pourju, ter mu po sili
vzame roko, potem sta nekaj malega besedovala, kakor
bi trnje jedla. Povabili so Svetca v sejo, pa nej hotel
priti, rekši, da ne vé programa, da nej nič pripravljen
itd. Potem je Svetec vendar sejo dvakrat sklicaval, pa
je nobenkrate nej mogel sklicati, kajti nikoli se nej ho-
telo zbrati pod njegovim prvosedstvom dovolj odbor-
nikov. Naposled je mož stopil iz odbora, i tekój drugi
dan potem se zbor snide v potrebnem številu. Zdaj
nej v odboru nobenega ‚Staroslovenca‘, niti prihodnjič
ne bode nobeden izvoljen. Svetec je cel mesec sejo
zastonj sklicaval, i tako smo izgubili mnogo časa; zdaj
zopet pridno delamo.«¹³⁹ Nadalje Levstik Stritarju spo-
roča o preosnovi društva, ki se bo nasvetovala občnemu
zboru, skoraj z istimi besedami kakor prej Jurčiču,
vabeč Stritarja na »en stol vnénjih odbornikov« in pri-
stavljajoč: »Tebe nikakor ne izpustimo, torej te še
enkrat prosim, da se nikakor ne bodeš krčil.«

Napovedani občni zbor »Dramatičnega društva«
se je nato res vršil dne 15. marca 1868, a sklenil je samo
preosnovo društva na podlagi prenarejenih pravil, sicer
pa zaključil, da ostane začasni odbor v stari sestavi
na čelu društva še nadalje ter vse dotlej, da vlada po-
trdi izpremenjena pravila. Samo na mesto odstopiv-
šega Svetca in na mesto Josipa Stareta, ki je bil 25. sept.

¹³⁹ Ibidem, str. 548—549.

1867 odšel za suplenta v Osek, sta bila izbrana Bleiweisov sin Karel in urednik »Novic« Ivan Murnik, pač v to oportunistično svrhu, da ostanejo »prvaki« društvu naklonjeni. V tem oziru, da bi bilo postalo »dramatično društvo« izrazito in čisto »mladoslovenska« institucija, Levstikov načrt torej ni obveljal.

Sezono prvega svojega leta je zaključilo mlado društvo dne 29. marca 1868 s predstavo enodejanske francoske komedije Decourcelle-Thiboustove, naslovljene »Na kosilu bom pri svoji materi«, poslovenjene po V. Mandelcu, o kateri je pisal »Slovenski narod«, da »je posebno dopadla« in da njeno in poprejšnjo predstavo »Inserata« »sme dramatično društvo s ponosom zapisati v svojo kroniko.«¹⁴⁰ »Novice« so hvale lile petje Jerte Jelovškove, kvarteta Pregl-Bučar-Belar-Försterjevega in opernega basista Melkuša, o igri pa so pisale, da to »ni navadna burka, ampak ena onih duhovito olikanih iger, v katerih je Francoz mojster«, pristavljajoč o predstavi, da je »od konca do kraja tekla tako gladko, da nikoli ni bilo treba napovedavati besed tako glasno, da bi poslušalci suflera že popred slišali kakor igralca.« Čitalniška dvoranica je bila naravno bito polna, navzoč je bil tudi dež. predsednik.¹⁴¹

Po zaključku prve sezone je »dramatično društvo« v zmislu svojega načrta, seznanjati občinstvo s klasičnimi, v tedanjih razmerah težko vprizorljivimi igrami potom javnega čitanja, priredilo dne 5. apr. 1868¹⁴² v čitalnici branje Pellicove tragedije »Tomaž Moor« (po Križajevem prevodu). Ta poizkus pri občinstvu ni uspel. »Novice« so poročale, da je čitanje vzbudilo malo interesa, ker je bila igra »brez obširniših monologov itd., ki bi duhá zanimivali ali ogreli srce«,¹⁴³

¹⁴⁰ Slov. narod z dne 7. apr. 1868, št. 3.

¹⁴¹ Novice z dne 1. aprila 1868, str. 114.

¹⁴² Te prireditve ne omenja Trstenjakova monografija o »Slov. gledališču«.

¹⁴³ Novice z dne 8. apr. 1868, str. 121.

»Narod« je bil tudi mnenja, da je »samo branje glediških iger težavna naloga«. ¹⁴⁴ V prihodnji številki istega lista je priobčil (najbrž) Levstik zanimiv dopis »Iz Ljubljane«, v katerem je znova poizkusil postaviti »dramatično društvo« kot važen faktor v okvir naraščajočega »mladoslovenskega« pokreta. V času, ko je bil po prejšnjeletnih izgredih v Schantelovi veži razpuščen »Južni sokol«, Ljubljani vzeta občinska avtonomija, župan Costa odstavljen, je dopisnik bodril svoje rojake, izražajoč željo, naj bi si Slovenci pod Beustom »utrдили svoj premehki značaj, ukrepili svojo preomahljivo stanovitnost, ter naj ne bi pozabili, da magnet tem več nosi, čim več se nanj naloži«, značilno završujoč svoj dopis z naslednjimi besedami, posvečenimi »dramatičnemu društvu«: »Kakor ima vsaka reč svojo dobro i slabo stran, tako jo ima tudi ta naša kritična doba, v ktorej se bodo stari plesnjivi kožuhi dozdanjega postopanja malo očistili moljev, flegmatični patrijarhalizem otrebil suhih in nepotrebnih vej, morda tudi večja delavnost obudila na političnem i posebno na znanstvenem polji, na katerim ima menda največi pomen naše novo ‚dramatično društvo‘, ktéro se je začelo pridno gibati, da torej nikakor več ne zasluđuje šaljivega imena, ktéro so mu bili iz početka dali nekteri, ki so ga imenovali: d r e m a t i č n o društvo.« Čitanje »Tomaža Moora« se Levstiku kljub dobremu čitanju dveh igravk ne zdi jako srečna misel; on trdi, »da svet od dramatičnega društva več zahteva nego samo branje, ter tudi sme zahtevati«. Glede projektirane pomnožitve odbora Levstik tudi tu poudarja, naj se novi odborniki, ko bodo izvoljeni, zavedajo, »da s tem ne prevzemó samo časti, ampak tudi delo« — čisto nova, mlada, »staroslovenski« nasprotna nota.

Med tem, ko je stari začasni odbor čakal od vlade potrditve izpremenjenih pravil, da potem skliče izredni

¹⁴⁴ Slov. narod z dne 9. apr. 1868, šte. 4.

občni zbor, na katerem se je imelo društvo končno preosnovati po znanem nam Levstikovem načrtu, v tem času je Levstik z dopisi v »Narodu« sistematično pripravljajl pot tej preosnovi. V prihodnji številki tega lista je pisal: Slovenci zastonj hrepenimo po narodnem gledališču, kakor ga imajo razen Slovakov vsi avstrijski Slovani. A temeljni kamen smo si vendar položili z ustanovitvijo »dramatičnega društva«, ki bi se drugače lepše razvijalo, ako bi mu deželni odbor posegel pod rame. A dosedaj dobiva iz dež. zaklada samo ljubljansko nemško gledališče 1500 gld., poleg tega mu ravno tolikšno vsoto darujejo ljubljanski Nemci, glede slovenskih predstav je sicer dež. odbor stavil ravnatelju nemškega gledališča Zöllnerju pogoj, da mora en dan v mesecu dati Slovencem docela na voljo in tudi en dan v tednu, pri čemer pa je ravnatelj premeteno si izgovoril, da ta tedenski dan ne sme biti sobota ali nedelja, ki sta za ljudske predstave najboljša dneva. Vrh tega si je nemški ravnatelj od dež. odbora izgovoril, da pripade njemu od slovenske mesečne predstave polovica čistega dohodka, od tedenske pa četrtnina. Levstik se v tem dopisu dalje ne bavi s to pogodbo med dež. odborom in Zöllnerjem, pač pa apelira na mošnje imovitejših narodnjakov, opozarjajoč domačine na požrtvovalnost protivnikov.¹⁴⁵

V času, ko se je začasni odbor društva dogovarjal z dež. odborom in član tega odbora Fran Ravnihar s Zöllnerjem samim, katera oba sta bila voljna prepustiti društvu en sam dan v mesecu za polovico čistega dohodka dotičnega večera,¹⁴⁶ je Levstik v novem svojem dopisu v »Narodu« opozarjal, da ni glavni namen »dramatičnega društva«, da bi smelo enkrat na mesec igrati v dež. gledališču: »Naloga, ktera je bila pred očmi rodoljubom, ki so se potezali za ustanovo dra-

¹⁴⁵ Slov. narod z dne 14. apr. 1868, štev. 6.

¹⁴⁶ Trstenjak, l. c. str. 62.

matičnega društva, bila je v prvi vrsti ta, da se pridobi ter po možnosti društvene blagajnice v natis spravi dobrih iger v slovenskem jeziku, drugič pa, da se iz društvene učilnice odgoji s časom tacih moči, ki bi morebiti pri gledišči ostale.« Levstik pledira za to, da bi ljublj. Nemci sami vzdrževali svoje gledališče, dež. odbor pa naj bi tistih 1500 gld: naklonil slovenskemu »dramatičnemu društvu«, »Iz tega denarja naj bi se napravila dramatiška učilnica, v kateri bi se kmalo odgojilo gledališko igralstvo, in le po tej poti nam je sploh mogoče dospeti do narodnega gledišča.«¹⁴⁷

Že po sezoni, dne 3. maja 1868 je »dramatično društvo« v zvezi s čitalnico in »Sokolom« prvič nastopilo v ljubljanskem dež. gledališču in igralo po raznih pevskih točkah solista Gerbiča i. dr. ter pred telovadnimi produkcijami novega »Sokola« veseloigro Scribeovo, prevedeno po Mandelcu in naslovljeno: »Moja zvezda«. »Novice« so po tem večeru pisale: »V nedeljo smo doživeli v javnem gledališču izvrsten večer narodnega veselja in národnega ponosa. Vse, kar so nam kazala narodna društva, bilo je lepo, bilo je častno, gledališče pa tako polno, da na parterji in galerijah še nikoli letos tako ne.« O veseloigri pravi dr. Bleiweis, da se je igrala »gladko in dobro«, pristavlja pa na naslov znamenitega francoskega komedijografa, »da to delo njegovo je jako dolgočasno, brez šegavega dialoga, brez mikavnega djanja«.¹⁴⁸ V »Slov. narodu« je poročal o tem večeru A. Lšč (najbrž Nolli): »Velika beseda v javnem gledišči bila je velikanska moralna zmaga narodnega duha... Prvi nastop dramatičnega društva na javnem gledališkem odru v igri ‚Moja zvezda‘... kazal je očitno, kako izvrstne moči ima to društvo in koliko veselih večerov smemo še pričakovati od njega.«¹⁴⁹

¹⁴⁷ Slov. narod z dne 18. apr. 1868, števil. 8.

¹⁴⁸ Novice z dne 6. maja 1868, str. 154.

¹⁴⁹ Slov. narod z dne 7. maja 1868, števil. 16.

V soboto dne 16. maja 1868, na dan, ko so Čehi slovesno polagali vogelni kamen svojemu »Národnemu divadlu« v Pragi, se je vršila v ljublj. dež. gledališču druga slovenska prirediteljska »dramatičnega društva«; zopet so peli razni pevci in pevke, njim na čelu Gerbič, na kar se je igrala veseloigrice »Bog Vas sprimi«, poslovenjena po Mandelcu iz flamščine po Du Cajuju [Zora I, str. 218], »mala igrica sicer, al tako prijetna in kratkočasna, da je bila z velikim zadovoljstvom sprejeta«, kakor so pisale »Novice«, ki so hvalile posebno igro Nollija, »ki je na odru kakor doma«, in Drakslerja, češ, da se ta igravec zna tako vtopiti v značaj svoje vloge, »da ga komaj poznaš na javnem odru«.¹⁵⁰

Kar je najbolj oviralo razvoj »dramatičnega društva« v teh prvih letih, je bilo to, da se nekako kar niso hoteli javiti podporniki, ki bi društvu z denarnimi darili segli pod rame. Samo neki Germek in pa Fr. Kotnik z Vrhnik sta bila dotlej darovala društvu, prvi 100 gl., drugi 10 gld. Tudi člani so le bolj poredkoma pristopali. Slovenska publika še ni bila tako kulturno osveščena kakor češka in se še ni zavedala, kaj je nameraval Levstik ustvariti s tem društvom slovenskemu narodu. Da bi občinstvo zainteresiral za Levstikovo idejo slovenskega narodnega gledališča, je imel dr. Karol Lavrič dne 3. maja 1868 v ajdovski čitalnici predavanje »O koristi gledališčinih iger«, ki je nato izšlo v »Novicah«, v tem organu pač zato, ker je bilo med »Staroslovenci« več denarnih mož nego med »Mladoslovenci«. V začetku tega svojega predavanja dr. Lavrič naravnost pozivlja k pristopu v »dramatično društvo«, razpravljajoč nato v poljudni besedi o dramatiki kot »cvetu pesništva«; kaj je dramatika, kakšna je njena korist in korist gledališč sploh. Razpravljajoč o prvem vprašanju, izhaja z nekakega romantično-realističnega stališča, označujočega vso tedanjo našo literarno ge-

¹⁵⁰ Novice z dne 20. maja 1868, str. 169.

neracijo. »Pesniki opevajo — po Lavričevi formulaciji — mnogovrstne reči po raznovrstnem načinu, in morajo jemati te predmete ali iz vidnega sveta krog sebe, ali pa iz svojega notranjega življenja, iz globine srca.« Z ozirom na »staroslovenski«, po Jeranu literaturi dovoljeni ozki krog pesniških predmetov odkazuje dr. Lavrič poeziji mnogo širše poprišče v naslednjih besedah: »Če pesnik na tanko preišče sebe in druge in človeško bistvo sploh, vidi, da človeka vodijo um in razni čuti žlahni, nježni ali pa nizki, in da ga zapeljavajo grozne strasti; dalje vidi, da ljudje izvrševajo raznovrstna djanja, ktera prekosavajo navadno življenje, ker nam kažejo nekterih ljudi blagodušnost in visokost, ali pa hudobijo in spridenost drugih. Vsi ti razni občutki, te strasti, ta mnogovrstna djanja so pa bila in so vzrok pripovedkam, popisom in drugim razpravam v pesniški obliki.« — V teh besedah se nam kaže dr. Lavrič vzgojenega na romantičnem pojmovanju junaka velikih strasti. Poudarjanje važnosti dinamično povišanega **d e j a n j a** za dramo se v teh Lavričevih izvajanjih prvič pojavlja v slovenski literaturi. — Naravnost v center one jeransko-»staroslovenske« ozkosrčnosti, ki je najbolj omejevala razmah vse slovenske poezije, pa merijo naslednje Lavričeve besede, glede katerih se človek čudi, da jih je natisnil dr. Bleiweis v svojem listu: »Ker pa je ljubezen najbolj nježni občutek, ki pa v srcu nekterih ljudi kot divja strast razsaja, in ker skor človeka ni, da ni občutil radosti ali pa grenkote ljubezni, zato ga tudi ni predmeta, ki bi bil pesnikom, mladim bralcem in deklamatorjem ljubši od njega.« Reči moramo, da tako pogumno pisati o ljubezni kot predmetu poezije si ni upal takrat in tudi pozneje pri nas niti Stritar! Po teh uvodnih besedah prihaja dr. Lavrič do svoje precej šablonske, a zato popularne definicije dramatike, rekoč: »Pravi dramatiški pesnik je tedaj ta, kdor ž i v l j e n j e človeško temeljito pozná, in nam v živih razgovorih in djanjih

estetično predočava dogodke, kateri so se res zgodili, ali ktere si je izmislil, pa so vsaj taki, da bi se bili lahko pripetili. Dramatiško pesništvo obsega tedaj vse življenje, vse čute, vse strasti, vse kar je dobro in hudo. Po pravici je tedaj rekel slaven pesnik, da »glediščin oder svet pomeni.« — V nadaljnjem svojem predavanju poudarja dr. Lavrič, da »je dramatiško pesništvo najtežja umetnost in se najkasneje prikaže v razvoju pesništva,« zategadelj, ker mora v drami pesnik, zatajivši samega sebe, »predočevati nam osebe in značaje, dasi tudi so popolnoma nasprotni njegovemu duhu, njegovemu značaju.« Korist dramatike utemeljuje predavatelj z znano tezo, da človeka za življenje odgaja najbolj življenje samo, dramatika pa je predstava življenja. »Po takem so gledišča prave odgojilnice, in ako se v njih predstavljajo veseloigre, tudi so kratkočasnice. Obenem kažejo, na kakošni stopinji omike da stoji narod... s pošteno vestjo trdim to, da dobre glediščine igre so velike pripomočnice človeški omiki; one tudi v nas gojijo in zbujejo čut do vsega, kar je krasno.« Veliki pomen mladega »dramatičnega društva« vidi dr. Lavrič naposled tudi v tem, »da mi Slovenci slišimo lepo-glasno našo besedo na javnem odru«, in sklepa s pozivom: »Pristopimo mu tedaj, in pristopivši kažimo, da je tudi nam mar za to, kar je dobro in krasno, da nam je mar za naroda omiko in čast.«¹⁵¹

Kljub temu v tedanjih časih redko umevanje gledališkega pomena ovajajočemu predavanju goriškega rodoljuba je ostalo število članov »dramatičnega društva« skromno ter pred sklicanjem preosnovalnega občnega zбора ni štelo niti 200.

Dne 2. junija 1868, ko je bila vlada končno potrdila izpremenjena pravila, je imel začasni ali pripravljalni odbor tega društva svojo zadnjo sejo, na kateri

¹⁵¹ Novice z dne 27. maja 1868, str. 173—174.

se je sklenilo, sklicati na dan 21. junija 1868 preosnovalni izredni občni zbor, ki bo imel predvsem nalogo, izvoliti definitivni odbor in urediti vprašanje glede igranja v dež. gledališču z dež. odborom. Ta je bil namreč malo poprej, dne 26. maja 1868, števil. 1646, društvu javil, da je gledališče zopet oddal v zakup Zöllnerju s pogojem, da ga ta prepusti enkrat na mesec v uporabo dramatičnemu društvu proti odstopu polovičnega čistega dohodka dotičnega večera, za kar mu mora nemški zakupnik dati na razpolago garderobo in tiste člane orkestra, ki so v njegovi službi. Večina tačasnih odbornikov je bila mnenja, da je to, kar ponuja dež. odbor, »prekumerno«. »Omenilo se je, da naloga društva je pospeševati slovensko dramatiko, nikar pa ne tlakovati delati; ako se igra pod temi pogoji, delala bi se le sramotna tlaka gledališkemu vodju.« Obveljal je predlog, »da se nasvetuje občnemu zboru: da dramatično društvo ne bode igralo pod pogodbami stavljenimi od slavnega odbora deželnega«. ¹⁵²

Za ta sklep je nato v »Slov. narodu« delal razpoloženje pristaš ožjega Levstikovega kroga, Noll, pišeč v svojih »Listih iz bele Ljubljane« med drugim: »Z velikansko slovesnostjo stavili so naši bratje Čehi dan 16. maja... temeljni kamen k dolgo zaželjenemu naroda dostojnemu narodnemu gledališču... Da bi dospeli tudi mi Slovenci enkrat do tega... ustanovilo se je lansko leto v Ljubljani dramatično društvo... Kako pa se podpira to društvo, kaže nam odpis slavnega deželnega odbora Kranjske, v katerem je večina narodna... Bogme jaz mislim, da tako pogodbo bi bil odbor dramatičnega društva sam brez slavnega deželnega odbora lahko sklenil z vodjo Zöllnerjem... Res je, da se stvar ne da čez koleno prelomiti, da je treba počasi napredovati, da je treba pripravljati, moči gojiti in pridobivati, učilnico osnovati in morebiti še kaj

¹⁵² Slov. narod z dne 6. jun. 1868, števil. 28.

druzega. Ali začeti je treba krepko in čvrsto, ne pa tako neodločno tavati okoli.¹⁵³ — Tudi tukaj se je torej nasproti »staroslovenski« počasni konservativnosti napovedoval »mladoslovenski« Levstikov «dur«, h kateremu so zaenkrat »Novice« še pomenljivo — molčale.¹⁵⁴

Končno je prišlo do izrednega preosnovalnega občnega zbora dne 21. junija 1868, ki ga je vodil podpredsednik Graselli. Splošno poročilo o dotedanjem delovanju društva je čital tajnik Nolli. Iž njegovega poročila naj izpustim že znane nam reči in omenim, da je bilo dotlej društvo že izdalo »Slovenske Talije« zv. 2—4 in imelo vsega skupaj še 37 rokopisov pripravljenih za natisek. Ko je nato še referiral blagajnik Žagar, da ima društvo samo 267 gld. gotovine, se je začela debata o nasvetu začasnega odbora glede stališča, ki se naj zavzame nasproti predlogu dež. odbora, tičočemu se slovenskega igranja v dež. gledališču.¹⁵⁵ Nasvet začasnega odbora je zastopal Murnik, zavzemajoč odklonilno stališče, češ, da »bi to bila tlaka, katero bi delalo narodno društvo nemškemu započetniku. Obžalovati je, da ni mogel deželni odbor narediti boljših pogojev, sedanjih pa ni mogoče sprejeti. Bleiweisov intimus, dr. Poklukar, je nekako poizkušal braniti dež. odbor, zatrjujoč: »Če se igra v javnem gledišči, ne gleda se toliko na materijalni dobiček, nego na duševni, kterega ima ves narod... Deželni odbor dozdej res ni dajal podpore dram. društvu, a dobila se bode gotovo od deželnega zbora.« Hotel je stvar zavleči, češ,

¹⁵³ Slov. narod z dne 9. jun. 1868, šte. 29.

¹⁵⁴ Šele po izrednem občnem zboru so se »Novice« oglasile v obrambo dež. zbora, oporekajoč Nolljevi trditvi, da bi bil dež. odbor »dramatičnemu društvu« načrtal slabše pogoje kakor jih je bil voljan dovoliti nemški »Theatercomitée«. Zastopnik dež. odbora da je v tem komiteju zahteval enkrat na mesec gledališče brezplačno, enkrat na teden pa za polovico večernega dohodka, dosegel pa da je končno od edinega ponudnika Zöllnerja samo to, da je ta odstopil od nedelj in praznikov. (Novice z dne 24. jun. 1868, str. 210.)

¹⁵⁵ Slov. narod z dne 2. jul. 1868, šte. 38.

da naj se ta stvar prepusti novemu odboru, ki bo danes izvoljen. — Nato je vstal sam Levstik in »v dolgem, tehtnem govoru« dokazoval, »da društvo ne more in ne sme sprejeti predloga«. Iz vsega Levstikovega nadaljnega govora je odmevalo stremljenje vzravnati narodu hrbtenico in še posebe osokoliti mlado za njim stoječo generacijo v predstoječi borbi s »starimi«. Ta njegova težnja se je zrcalila zlasti iz naslednjih njegovih besed: »Občni zbor stoji strmeč pred predlogom, kateri se je stavil od deželnega odbora dram. društvu. Dram. društvo ima važnejši namen, nego vsako drugo, bodi si Čitalnica, Sokol ali celo mogočna Matica. Ono ima pospeševati in gojiti najplemenitejšo umetnost, dramatično. Vsi izobraženi narodi čestitali so tistim narodom, ki so v tej umetnosti dosegli častno mesto, in dospeli do visoke stopnje. Mi v svoji ponižnosti nočemo nikomur kratiti pravic, mi nočemo nikogar preganjati, temveč zopet ponižno prosimo za pohleven prostorček v hiši naši. Naš narod je v svoji deželi gospodar, on bi lahko ukazoval, kjer le prosi. Nikakor se ne sme dovoliti, da bi delala slovenska muza tlakone mškemu započetniku in mu plačevala davek. Če moramo že davek plačevati, da smemo iz milosti pogledati v hišo, kjer bi imeli gospodariti, imejmo toliko ponosa in poguma, da rečemo: Mi hočemo ostaniti raji pred durmi, nego da bi stopali s takimi pogoji čez prag.« Pri končnem glasovanju je bil sprejel odbor predlog, da se v dež. gledališču pod Zöllnerjevimi pogoji ne bo igralo slovensko, obenem z drja. Bleiweisa predlogom, naj društvo prosi dež. odbor subvencije v svrhu ustanovitve dramatične šole, z Levstikovim dodatkom, »naj se naprosi tudi slovenska Matica za primerno podporo, ker se s tem podpira razvoj slovenske dramatične literature«. ¹⁵⁶ — Nato se je izvolil novi stalni odbor z Levstikom kot predsednikom. Izvoljena sta bila v odbor tudi oba njegova somišlje-

¹⁵⁶ Slov. narod z dne 9. jul. 1868, šte. 41.

nika Josip Jurčič in Josip Stritar poleg drugih mož, med katerimi so bili levstikovci v večini. Stritar je pisal za dram. društvo igro iz domačega življenja, Ogrinec in Celestin tudi (Zvon 1919 str. 702).

Tako je bila »mladoslovenska« generacija v tem pomenljivem letu zmagala nad »Staroslovenci« tudi v »dramatičnem društvu« ...

»Dramatično društvo« je izdalo še v tem letu (1868.) razmeroma jako obsežen prvi zvezek »Slovenske Talije« in v njem vrlo porabno »Priročno knjigo za glediške diletante«, urejeno po Josipu Nolliju. Za njen uvod je bil sestavil urednik Nolli splošen pregled svetovne in malo podrobnejši obris slovanske dramatike, dočim je zanj razne tehnično-praktične sestavke priredil po Čeha Mikulaša Boleslavskega »Priročni knjigi za gledališke diletante« Josip Stare. Vrhutega je v tej knjižici izšel Levstikov govor, ki ga je ta govoril na prvem občnem zboru dramatičnega društva. Ker je ta Levstikov govor malo znan, naj iz njega navedem par markantnih stavkov: »Našemu slovstvu je zadnja leta posijala nekoliko prijetnejša pomlad, svoje peroti razpenši nad slovenske hribe i doline; tudi mej nami so se uže glasili veselejši zvóki sladkih pesmij; tudi zemlja slovenskega slovstva počasi odeva novo obleko. V tej dobi je nekoliko vrtníkov stopilo na vrt slovenske omike i duševnega napredka. Razkopali so zemljo ter vanjo vrgli plemenito zrno, da bi iz njega zrastle veliko drevo, katero bi utegnili dajati zanamcem i njihovim vnukom tisočeren sad, ako mu debla ne razkoljejo strele pogubnih viharjev, predno je vrhá dorastlo. To zrno je dramatično društvo, i drevo, katero bi imelo iz tega zrna zrasti: slovenska dramatika... zdanja leta se meju nami premalo čisla lepoznanstvo i sploh umotvorje... To izvira nekoliko od tod, ker je zdaj pozornost vsega sveta obrnena v velika politična vprašanja, katera se rešavajo i morda rešijo, predno mine obilo časa, i da se je torej

vsem našim prvimi duševnim silam boriti na političnem bojišču, za narodne pravice; nekoliko izvira od tod, ker je v tem materijalnem stoletju, vtopljenem v edino lepoto človeške prazne vnejnosti, žalibog vsa Evropa tako grozovito mrzla, i kakor mrlič brezčutna za pravo izobraženost, za umotvorje i estetično omiko i za vse, kar človeka res plemeniti duh i srce! Ali čuvati se je zlasti nam Slovanom, da nas te krive misli uspéhane i ostaréle Evrope¹⁵⁷ ne potegnejo u svoj vrtež, kateri bi nam bil pogubonosan... Rimljanu se je tresla vsa zemlja, a vendar je svetu več koristil mali grški narod, kateri ni bil politično ni toliko sposoben, da bi se bil združil v trdno celoto, — ali vsa zdanja naša umotvorna omika je zrastle iz grškega debela.« Zaključil pa je Levstik — voditelj mladine — ta svoj govor z ognjevitim apelom na mladino z besedami: »Posebno ti slovenska mladina, ki še imaš nepokvarjeno srce, vneta za vse, kar je lepega i dobrega, kolikor ti je mogoče svoje kreposti pripravljaj domorodnemu društvu, trudečemu se za razcvit visoke, pri vseh starih i novih izobraženih narodih tako zelo čislane i radostno gojéne umetnosti, kakoršna je poezija, združena z omiko. Zatorej nij težko verjeti, da nobeno dozdanjih slovenskih društev nima tolikega poména, kolikoršen dramatično, kateremu Bog daj, da bi obrodilo mnogo raznih slovenskih iger preizvrstne vrednosti. ter da bi se mu posrečilo, povzdigniti slovensko gledališko igranje i dobiti svojej Muzi dostojen prostor!«¹⁵⁸

Levstikov energični nastop na izrednem občnem zboru dne 21. jun. 1868 je bil tudi za narodno večino deželnega zbora kranjskega tak memento, da se je v zbornici dne 18. sept. 1868 dvignil dr. Toman in pri točki »subvencija gledališkemu ravnatelju«, predlagal resolucijo, naj dež. odbor v eni prihodnjih sej pred-

¹⁵⁷ Razločen vpliv rusko-slavjanofilskih idej na Levstika!

¹⁵⁸ Slovenska Talija, v Lj. 1868, zv. 1., str. 129.

laga, kako naj se porabi ta subvencija. Na govor nemškega poslanca Kromerja, v katerem je ta razkladal važnost nemškega gledališča in smešil »nago ubožnost slovenskih predstav«, je krepko odgovarjal dr. Bleiweis, poudarjajoč, da, »če je slovenska dramatika še nerazvita, krivo je temu, ker se jej so povsodi vrata zapirala«. Bleiweisa je podpiral nato tudi Luka Svetec, dočim je Kromerju priskočil »z vso strastjo« na pomoč renegat Dežman. A Tomanov nasvet in resolucija sta vendar obveljala.¹⁵⁹ V svoji zadnji seji tega jesenskega zasedanja dne 3. okt. 1868 je vrhu tega slovenska večina kranjskega dež. zbora sklenila, naj se dež. odbor pri pogajanju z gledališkimi najemniki za l. 1869/70. kolikor mogoče ozira na »dramatično društvo.¹⁶⁰ In ker slovenska večina že za prihodnje leto ni mogla izbiti iz proračuna društvu gmotne podpore, je pokazala svojo dobro voljo vsaj s tem, da je med seboj napravila kolekto, ki je vrgla društvu 200 gld.¹⁶¹ Levstik jim je tudi ta čin s hvaležnostjo kvitiral, pišoč v »Slovenskem narodu«: »Konečno moram omeniti tukaj velikodušnega vedenja naših narodnih poslancev, s katerim so naklonili dramatičnemu društvu denarno podporo. Ker zarad že sklenene pogodbe z glediškim ravnateljem in slabega denarnega stana deželne blagajnice ni bilo mogoče društvu že letos želje izpolniti, katero je izrekalo v prošnji, nabrali so narodni poslanci med seboj 200 fl. ter jih podarili dramatičnemu društvu, za kar naj jim bode izrečena tukaj srčna hvala. Za drugo leto pa priporoča deželni zbor, da se deželni odbor ozira kolikor mogoče na opravičeno prošnjo dramatičnega društva.«¹⁶²

Zaradi tega je priredilo »dramatično društvo« v sezoni 1868/69 devet svojih predstav še v čitalniški

¹⁵⁹ Slov. narod z dne 22. sept. 1868, šte. 73.

¹⁶⁰ Trstenjak, o. c. str. 64.

¹⁶¹ Prim. »Novice« z dne 7. okt. 1868, str. 337.

¹⁶² Slov. narod z dne 8. okt. 1868, šte. 80.

dvorani. Od 10. okt. 1869 dalje pa je začelo igrati v deželnem gledališču, potem, ko mu je bil dež. zbor dal pravico, da sme enkrat na mesec tam prirejati svoje predstave. Tudi deželna podpora se je končno našla, ko je v seji dne 22. sept. 1869 dr. Zarnik predlagal, da se društvu dovoli 1600 gld. letne podpore. V sledečih 70tih letih je dež. odbor dodeljeval »dramatičnemu društvu« gledališče za vedno več mesečnih dni — za gledališko dobo 1871/72 za štiri — tudi podpora se je zvišala na 2400 gld. Težka doba za slovensko Talijo v Ljubljani je nastopila pod Auersperg-Lasserjevo vlado; njeni kranjski eksponenti so delali vsa 70ta leta »dramatičnemu društvu« velike težave, tako, da društvo v sezoni 1878/79 sploh ni igralo z nezatno deželno podporo 1000 gld., glede katerih je nemški dež. odbor še povrh zahteval, naj društvo to vsoto porabi za izdajo slovenske poetike, drugič za izdajo narodnih pesmi. »Dramatično društvo« je vsa 70ta leta z neznanjskimi zaprekami vodilo ladjico slovenske Talije mimo čeri in kleči, v zadoščenje mu je bilo samo to, da so bile slovenske predstave vedno brezprimerno bolje obiskovane nego nemške. »Pri predstavi dne 21. novembra 1869 — drugi v dež. gledališču v sezonskem času — bilo je gledališče popolnoma natlačeno in so ljudje iz preddvorja gledali v gledališče, drugega občinstva pa je bilo vse polno na cesti. [Igrali sta se »Županova Micka« in opereta »Srežan«, poslednja po Levstikovem prevodu.]¹⁶³ Le osem demonstrativnih lož bilo je praznih. Kakor so bili Slovenci oduševljeni, ravno tako so bili nemški posestniki lož zagrizeni ter niso svojih lož marali dati Slovincem v porabo niti za drag denar. Znana gospa Janeževa bahala se je v svoji zagrizenosti do Slovencev, da niti za 1000 goldinarjev ne dá svoje lože Slovincem.«¹⁶⁴

¹⁶³ Vide »Slov. narod« z dne 9. nov. 1869, štev. 131.

¹⁶⁴ Trstenjak, o. c. str. 64.

»Dramatično društvo« ni prirejalo samo predstav, ampak je izdalo do l. 1880. v svoji zbirki »Slovenski Taliji« nič manj ko 47 zvezkov izvornih in prevedenih igrokazov, po večini bolj družabno-zabavnega in lahkega značaja soglasno z narodno-prebujnimi cilji, ki jih je v prvi vrsti zasledovalo in v veliki meri tudi dosegalo. Vzgojilo je tudi celo vrsto dobrih diletantov, izmed katerih so se nekateri povzpeli tudi v poklicne igravce, uživajoč priznanje tudi na tujih odrih, n. pr. operni pevec Josip Nolli in Avgusta Nigrinova. Najpopularnejša slovenska dramatična igravka 70tih let je bila Cecilija Podkrajškova, nji ob strani sta uživala priljubljenost občinstva zlasti komik Peregrin Kajzel in Julij Šušteršič (Šršen).

Končno se mora v l. 1868. zabeležiti kot dejanje, važno in pomembno za družabno-prebujni pokret tedanje dobe, to, da so se v tem letu, potem, ko je bila vlada dne 3. avg. 1867 razpustila »Južnega sokola«, dne 12. jan. 1868 vladi predložila pravila novega slovenskega telovadnega društva, imenovanega kratko »Sokola«, in bila dne 6. febr. 1868 po oblastih tudi potrjena. Tudi organizaciji tega društva se je z vnemo posvetil v prvi vrsti Fran Levstik in se dal z nekaterimi svojimi ožjimi pristaši na občnem zboru dne 16. febr. 1868 voliti tudi v odbor.¹⁶⁵ Namen, ki ga je imel Levstik pri tem, je bil zgolj ta, da bi društvo ne zapadlo »staroslovenskemu« mrtvilu, ampak postalo nov faktor mlade generacije. O tej svoji nameri je Levstik sam sporočil Stritarju na Dunaj dne 28. febr. 1868, zatrdivši, da iz odbora »Sokola« izstopi na prihodnjem občnem zboru, na kar je značilno pristavil: »Voliti sem se dál samo zato, ker se zdaj prenarejajo ‚pravila‘, katera je hotela neka ‚klika‘ čisto po absolutizmu skrbati, čemur smo se ustavili v zadnjem občnem zboru.«¹⁶⁶

¹⁶⁵ Novice z dne 19. febr. 1868, str. 63.

¹⁶⁶ Ljub. zvon, 1918, str. 548.

Namen »Sokola« je obstajal poleg telovadbe v izdajanju telovadnih knjig in časnikov, zlasti pa v organiziranju društvenih skupnih zletov po deželi in v prirejanju večernih zabav v Ljubljani z deklamacijami, gledališkimi igrami, berili s plesi in javnimi telovadnimi produkcijami.¹⁶⁷ Prva taka večerna prireditev, pri kateri je novi »Sokol« sodeloval obenem s čitalniškim pevskim zborom in z »dramatičnim društvom«, se je vršila dne 15. marca 1868 — štiri dni potem, ko so bili obsojeni člani »Južnega sokola« — druga v zvezi z istima korporacijama velika »beseda« dne 3. maja 1868, pri kateri je 18 Sokolov izvajalo svoje produkcije. Občinstvo jih je demonstrativno aklamiralo, o čemer so »Novice« poročale z besedami: »Že o nastopu 18 Sokolov pokazalo je gromovito ploskanje srčne simpatije novemu ‚Sokolu‘, ki je kakor Fenis vstal — iz pepela ‚južnega Sokola‘.«¹⁶⁸ Podobno se je glasilo poročilo Nollijevo v »Slov. narodu«: »Kaj bi rekel o velikansko presrčnem sprejemu vrlih naših Sokolcev? Radosti mora biti srce vsakemu, če se spominja na gromiči presrčni pozdrav, ki je mogočno gromel po vsem prenapolnjenem gledišči, ko se je po mnogih viharjih prikazal očitno zopet stari prijatelj, stari ljubljenec v pomlajeni čvrstosti, kazaje, da kakor skala kljubuje vsem viharjem. Kakor ptica fenix zletel je iz pepela ‚Južnega Sokola‘ z bistrim okom in krepkimi perutami mladi novi ‚Sokol‘ ter si mahoma pridobil vsa srca... Spomina vreden trenutek bil je to in nazgovornejši odgovor na vse, kar se je godilo.«¹⁶⁹ Prvi javni zlet je napravil novi »Sokol« na Vnebohod dne 21. maja 1868 skozi Šiško, čez Dravlje in Šujco na Hruševo z vojaško godbo, povsod prisrčno sprejet od kmetiškega ljudstva in pozdravljan z grmenjem topičev. Kmetiški fantje z Viča so ga zvečer z gorečimi baklami spre-

¹⁶⁷ Novice z dne 4. marca 1868, str. 75.

¹⁶⁸ Novice z dne 6. maja 1868, str. 154.

¹⁶⁹ Slov. narod z dne 7. maja 1868, števil. 16.

mili v Ljubljano. »Pot v mesto je bila enaka poti zmagovalca,« so poročale »Novice«. ¹⁷⁰

Naravnost triumfalen pohod pa je bil zlet, ki ga je napravil prenovljeni »Sokol« v nedeljo dne 28. junija 1868 čez Ježico, Gameljne, Šmartno, Tacen v Št. Vid poleg Ljubljane. Takega slavlja »morebiti še ni dočakalo nobeno društvo na Slovenskem«, je pisal Levstik v »Slov. narodu«. ¹⁷¹ Isto trditev je ponovil v prihodnji številki tega lista pisec »Listov iz bele Ljubljane«, popisujoč to slavnost z vznesenimi besedami: »Sprejem, kakor ga je napravila okolica, skozi katero je hodil 'Sokol', ni posamezno delo enega ali družega, ves narod bil je enega srca, povsod ista ljubezen, ista navdušenost, povsod veseli presrčni obrazi... Velikansko in sijajno okinčana bila je cela pot, koder je hodil, čez dvajset slavolokov, s krepkimi napisi, pozdravi mladih deklet in fantov, mož in žená, županov in duhovnikov.« Pri Urbančku je »Sokole«, korakajoče z vojaško godbo pozdravila prva deputacija... pri »ruskem carju« zopet slavolok, kakor tudi pri županu Frjančku na Ježici, pri Alešu počitek in zajtrk, petje, govori. Na črnuškem mostu je korakala že kar gosta množica skozi slavolok, dočim so na straškem griču pokali topiči. Pot skozi drevorede lipovih vej in smrečic v Gameljnih, okrašenih z narodnimi zastavami je bila en sam bučen triumf, istotako pot skozi Šmartno do Tacna. »Tu na meji pred Tacnom bil je eden najlepših trenutkov vsega izhoda«, poroča »Narod«. »Zala hčerka Koširjeva iz broda prijela je za besedo ter pozdravila s presrčnim govorom društvo.« Pri Koširju je bil drugi počitek in zajtrk. Na mostu čez Savo zopet slavolok z napisom »Večna bo Slavjanov čast«, slavoloki, pokaenje topičev in pozdravljanja ljudstva zopet v Vižmarjih, kjer je kmetiška množica narastla

¹⁷⁰ Novice z dne 27. maja 1868, str. 177.

¹⁷¹ Slov. narod z dne 2. jul. 1868, štev. 38.

že na tisoče, v Št. Vidu banderij na konjih, pojoče domače deklice in deklamacija mlade Kraljičeve hčerke, nato predstava šaloigre »Ključec je od smrti vstal«, končno veselo rajanje na travniku do mraka in potem odhod med bliskom in gromom v Ljubljano.¹⁷²

Podobna slavlja je doživljal »Sokol« tudi v neposredno nato sledečih letih, zlasti na »taborskih« zborovanjih, mogočno pospešujoč prebujo narodne zavesti in ponosa v času, ko ta zavest še ni bila prazna fraza, ampak še dejanje in važen faktor ob formiranju slovenskega ljudstva v narod.

Zusammenfassung.

„Das Jahr 1868 in der slovenischen Literatur“ wird vom Verfasser vom Standpunkte der Generationslehre als ein Wendepunkt gekennzeichnet. Die jüngere Generation der sogenannten „Jungslovenen“ gewinnt seit diesem Jahre Oberhand über die ältere der „Altslovenen“ insbesondere in der schönen Literatur. Der literarische Pädagoge der Jungen Josip Stritar übernimmt die Führung mit seinen „Kritischen Briefen“, in der Gesellschaft mit Jurčič und Levstik mit dem Almanach „Mladika“, Levstik organisiert den „Dramatischen Verein“, Jurčič und Stritar bereiten sich vor für die Fortsetzung der einzigen damaligen slovenischen literarischen Zeitschrift „Glasnik“, der Turnverein „Sokol“ wird in diesem Jahre von den Jungen neubelebt.

¹⁷² Slov. narod z dne 4. jul. 1868, števil. 39.